

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Глухівський національний педагогічний університет
імені Олександра Довженка

кафедра теорії та методики дошкільної освіти

МАГІСТЕРСЬКА РОБОТА

ВИХОВАННЯ КУЛЬТУРИ ПОВЕДІНКИ В ДІТЕЙ СТАРШОГО
ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ЗАСОБОМ КАЗОК В.СУХОМЛИНСЬКОГО

Виконала:

Цвєтова Анастасія Василівна

магістрантка спеціальності

012 Дошкільна освіта

ОПП Дошкільна освіта

Науковий керівник:

кандидат педагогічних наук,

старший викладач

В. В. Любива

Допущено до захисту

« 24 » листопада 2021 р.

Завідувач кафедри

_____ **І. В. Корякіна**

(підпис)

(прізвище, ініціали)

Дата захисту: «» _____ 2021 р.

Національна оцінка _____

Кількість балів: _____ Оцінка ECTS _____

Підписи членів ДЕК:

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ ВИХОВАННЯ КУЛЬТУРИ ПОВЕДІНКИ У ПЕДАГОГІЧНІЙ СПАДЩИНІ В. СУХОМЛИНСЬКОГО.....	7
1.1. Проблема виховання культури поведінки особистості у вітчизняних та зарубіжних дослідженнях.....	7
1.2. Зміст та сутність поняття «культура поведінки в дітей старшого дошкільного віку», загальна характеристика його компонентів	19
1.3. Казки В. Сухомлинського як засіб формування культури поведінки в дітей старшого дошкільного віку.....	27
Висновки до першого розділу.....	37
РОЗДІЛ 2. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ВИХОВАННЯ КУЛЬТУРИ ПОВЕДІНКИ В ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ЗАСОБОМ КАЗОК В. СУХОМЛИНСЬКОГО.....	39
2.1. Діагностика рівнів сформованості культури поведінки в дітей старшого дошкільного віку.....	39
2.2. Система роботи з виховання культури поведінки в дітей старшого дошкільного віку засобом казок В. Сухомлинського.....	57
2.3. Аналіз результатів дослідно-експериментальної роботи.....	63
Висновки до другого розділу.....	78
ПРАКТИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ВИХОВАТЕЛЯМ ЩОДО ВИХОВАННЯ КУЛЬТУРИ ПОВЕДІНКИ В ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ.....	80
ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ	83
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	87
ДОДАТКИ.....	94

ВСТУП

У третьому тисячолітті перед працівниками закладів дошкільної освіти висуваються нові освітні завдання, зумовлені необхідністю формування в дітей культури поведінки та гуманних почуттів. Вкладаючи у вихованців любов, дорослі сподіваються отримати від них довіру, чуйність, порозуміння, толерантність. В умовах сьогодення виховання культури поведінки є одним із провідних завдань дошкільної освіти. Це підкреслено і положеннями Законів України «Про освіту» (2017), «Про дошкільну освіту» (2017), «Про охорону дитинства» (2017), «Концепції національно-патріотичного виховання дітей і молоді» (2015), Базового компонента дошкільної освіти в Україні (2021). Базовий компонент визначив провідні завдання дошкільної освіти, а саме: всебічний розвиток дитини як особистості, як найвищої цінності суспільства; виховання високих моральних якостей майбутніх громадян, збагачення їхнього культурного потенціалу, що ґрунтується на культурно-історичних та моральних цінностях українського народу, його традиціях і духовності; оволодіння цінностями світової культури, загальнолюдськими надбаннями [2].

Поставлені Базовим компонентом завдання свідчать про те, що моральне виховання дошкільників досить складний і довготривалий процес, результатом якого є сформованість моральної-етичної вихованості. Головним напрямом у морально-етичному вихованні дошкільників є виховання культури поведінки.

У Базовому компоненті дошкільної освіти України [2] відповідно до Закону України «Про дошкільну освіту» [26] викладені вимоги до рівня розвиненості, вихованості, навченості дошкільників, які реалізуються Державною базовою програмою розвитку дитини дошкільного віку «Я у Світі» [561], Комплексною програмою виховання і навчання дітей від двох до семи років «Дитина» [21]. Аналіз перелічених законів показав, що головним замовленням держави залишається замовлення на виховання в дітей вміння жити в суспільстві, відповідати морально-етичним соціальним законам, вміти спілкуватися та бути культурною людиною. Тому головною метою дошкільної освіти в Україні є створення сприятливих умов для всебічного розвитку

дошкільників, формування у них життєвої компетентності, розвитку ціннісного ставлення до оточуючих і до самих себе.

Проблема виховання дітей дошкільного віку є досить актуальною сьогодні, до неї розверталися і психологи, і педагоги. Вони досліджували такі питання, як: спілкування дошкільнят з дорослими та однолітками (Л. Виготський, Л. Божович, О. Скрипченко та ін.); прилучення дошкільників до світу загальнолюдських цінностей, що виступають у категоріях добра та справедливості (Т. Пономаренко, Н. Ганнусенко, О. Діжона, С. Ладівір та ін.); виховання соціальних емоцій, якостей взаємин (В. Білоусова, К. Десятник, О. Кононко, Т. Кравченко та ін.); формування готовності до сприймання моральних норм (захоплення, переживання, осмислення, усвідомлення) (Л. Калуська); виховання у дошкільників позитивного емоційного ставлення до моральних норм та правил поведінки (А. Богуш, В. Білоусова, Л. Островська, С. Петеріна, Т. Поніманська, М. Федорова). О. Запорожець, О. Кононко, В. Катирло, С. Кулачківська, С. Ладівір розкрили особливості формування навичок поведінки дітей, що впливають на їх моральне здоров'я. Це дало змогу визначити провідну роль дошкільного віку в становленні особистості, зокрема в вихованні культури поведінки дошкільників. Як стверджують О. Запорожець, О. Кононко, набуті знання про норми поведінки, сформованість соціальних понять і оцінних еталонів, розвиток Я-концепції сприяють втіленню моральної свідомості в поведінку дитини старшого дошкільного віку. Реалістичні уявлення дитини про себе сприяють свідомій організації його поведінки, відповідно навички культури поведінки зміцнюються, удосконалюються та стабілізуються [24; 34].

Вагоме значення у вихованні культури поведінки, на думку О. Запорожця, Н. Боголюбської, А. Богуш, О. Петренко, В. Сухомлинського, О. Хролець належить дитячій літературі. Так, В. Сухомлинський у роботі «Серце віддаю дітям» писав, що за допомогою слова можна створити красиві ноти душі, але можна й нанести значну шкоду спотворивши її [68].

З цього можна віднайти висновок: якщо ми будемо користуватися добрими словами, то їх внутрішня краса, їх барви і відтінки лишать незабутній слід у маленькій дитячій душі.

Важливе місце у процесі морально-етичного виховання З. Метазюк, О. Петренко, Н. Сивачук, В. Сухомлинський відводили казці. В. Сухомлинський був переконаний: те, що важко передати звичайними словами, можна передати через казку. Через казки, легенди передається інформація про приховані причини подій, про їх уроки. Казка містить початкові відомості про устрій навколишнього світу, про сутність добра і зла, навчає життєвих правил. Їхня сила в тому, що в них акумульовані виховні кодекси, які своєрідно діють на дитячу психіку і свідомість.

Але, у наш час спостерігається зниження інтересу до художнього слонав дитячому середовищі, що, у свою чергу, ускладнює прилучення дітей до світу літератури, а через неї – до фундаментальних цінностей моралі. В сучасних ЗДО вихователі епізодично використовують дитячу літературу, зокрема казки В. Сухомлинського, в процесі морального виховання.

Таким чином, аналіз й узагальнення наукових здобутків психолого-педагогічної і методичної літератури із досліджуваної проблеми дає підстави для виокремлення низки суперечностей між:

- суспільною потребою удосконалення процесу морального виховання покоління, що зростає, починаючи з дошкільного віку, і недостатньою ефективністю взаємодії суспільного і сімейного виховання в цьому процесі;

- необхідністю виховання у дітей культури поведінки і недостатньою підготовленістю педагогічних працівників до здійснення цього процесу;

- необхідністю створення атмосфери поважного ставлення і її відсутністю у виховному середовищі закладу дошкільної освіти і сім'ї.

Наявність протиріч, соціально-педагогічна значущість проблеми, її недостатня теоретична та методична розробленість зумовили вибір теми

нашого дослідження «**Виховання культури поведінки в дітей старшого дошкільного віку засобом казок В. Сухомлинського**».

Об'єкт дослідження: процес виховання культури поведінки в дітей старшого дошкільного віку.

Предмет дослідження: система роботи з використання казок В. Сухомлинського як засобу виховання культури поведінки в дітей старшого дошкільного віку

Мета дослідження: теоретично обґрунтувати та експериментально перевірити систему роботи з використання казок В. Сухомлинського як засобу виховання культури поведінки в дітей старшого дошкільного віку

Гіпотеза: процес виховання культури поведінки буде відбуватися ефективно, якщо в процесі виховання дітей старшого дошкільного віку використовувати казки В. Сухомлинського.

Завдання дослідження:

1. Проаналізувати проблему виховання культури поведінки особистості у вітчизняних та зарубіжних дослідженнях

2. З'ясувати зміст та сутність поняття «культура поведінки в дітей старшого дошкільного віку», охарактеризувати його компоненти

3. Визначити критерії, показники та охарактеризувати рівні культури поведінки в дітей старшого дошкільного віку

4. Розробити систему роботи з виховання культури поведінки в дітей старшого дошкільного віку засобом казок В. Сухомлинського та експериментально перевірити її ефективність.

5. Розробити практичні рекомендації вихователям і батькам щодо виховання культури поведінки в дітей старшого дошкільного віку засобом казок В. Сухомлинського.

Методи дослідження: теоретичні – аналіз літературних джерел з теми дослідження, їх узагальнення для написання висновків;

практичні: анкетування вихователів, цілеспрямоване спостереження за дітьми на заняттях і в повсякденному житті, бесіди з дітьми, педагогічний експеримент, математична обробка результатів експерименту.

Наукова новизна дослідження: обґрунтовано критерії й показники сформованості культури поведінки у старших дошкільників.

Практичне значення дослідження: результати проведеного дослідження можуть бути використані вихователями ЗДО у процесі виховання культури поведінки у старших дошкільників, а також викладачі педагогічних ВНЗ в процесі фахової підготовки майбутніх вихователів.

Апробація результатів дослідження: Основні положення дослідження викладено у виступах на науково-практичних конференціях:

Щорічна звітна наукова конференція учнів та здобувачів вищої освіти Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка із заочною формою участі, 11-12 березня 2021 р.

Любива В. В., Салій А. В. До проблеми виховання культури поведінки в дітей старшого дошкільного віку. Матеріали III Всеукраїнської студентської науково-практичної інтернет-конференції «Дошкільна освіта України в контексті інтеграції до європейського освітнього простору» 18-19 березня 2021 року С. 283-287 (стаття).

IX науково-педагогічні читання молодих учених, магістрантів, студентів іноземними мовами «The 21st Century Challenges in Education and Science» 22-23 квітня 2021 року м. Глухів.

Vitalina Liubyva, Anastasiia Saliy Fairy tales as the means of preschoolers' moral education Матеріали IX науково-педагогічних читань молодих учених, магістрантів, студентів іноземними мовами «The 21st Century Challenges in Education and Science», 22-23 квітня 2021 року, м. Глухів С. 59-61.

Міжнародна (заочна) науково-практичній конференція «Впровадження сучасних технологій в процесі забезпечення якісної підготовки майбутніх фахівців дошкільної освіти», 01 жовтня 2020 року, Хмельницька гуманітарно-педагогічна академії.

Виховання культури поведінки в дітей старшого дошкільного віку засобом казок В. Сухомлинського. Салій Анастасія – магістрантка Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка. Науковий керівник – ст. викл. В. В. Любива.

II Всеукраїнська науково-практична конференція *«Патріотичне виховання особистості в умовах сучасного освітнього простору: досвід, тенденції та проблеми»*, 12-13 листопада 2020 року на базі Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського.

Салій О.В., магістрантка. Тема виступу: «Українська народна казка як засіб патріотичного виховання дітей старшого дошкільного віку»

Структура роботи: робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, додатків, списку використаної літератури – 79 найменувань. Основний зміст роботи викладено на 3-94 сторінках. У роботі вміщено 11 рисунків, 15 таблиць.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ ВИХОВАННЯ КУЛЬТУРИ ПОВЕДІНКИ У ПЕДАГОГІЧНІЙ СПАДЩИНІ В. СУХОМЛИНСЬКОГО

1.1. Проблема виховання культури поведінки особистості у вітчизняних та зарубіжних дослідженнях

Особливим періодом у розвитку людини є дошкільне дитинство. Саме в цьому віці починають інтенсивно розвиватися психічні процеси, відбувається внутрішня регуляція поведінки. У цей період у дитини виявляється здатність діяти за загальними поняттями у процесі спілкування, взаємодії з дорослими та однолітками. Саме в цей період у дитини формується активний інтерес до взаємин з іншими людьми. В неї виникає потреба в ознайомленні з певними нормами спілкування, в результаті якої у дитині виробляється індивідуальна культура поведінки.

Проблема виховання дітей дошкільного віку є досить актуальною сьогодні, до неї розверталися філософи минулого, психологи, педагоги. Відомі філософи Аристотель, Г. Гегель, І. Кант, Сократ стверджували, що моральний стан певної епохи накладає відбиток на моральне виховання підростаючої особистості. Так, Сократ визнавав вищою моральною цінністю справедливість, Платон переконував, що це внутрішнє удосконалення. Головними моральними якостями людини вважалися справедливість, співчуття, милосердя, доброта. Отже, з точки зору філософів мораль виступає як форма суспільної свідомості, регулятор людської поведінки, вона визначає моральні канони, наявність вихідних моральних добродійностей, присутніх в усіх моральних концепціях (добро, любов, краса, правда, совість тощо), потреба необхідності внутрішнього морального закону [29].

Я. Коменський особливу увагу звертав на виховання людяності в людині, на почуття обов'язку і совісті, виходячи із загальнолюдської (християнської) моралі. Він виділив чотири добродійності: мудрість, поміркованість, мужність і

справедливість. Мужність він розумів як витривалість, готовність принести користь, виконання обов'язку. Ці почуття визначалися вченим-гуманістом як ставлення, відношення індивіда до інших людей, до самого себе, до навколишньої дійсності. У своїх працях «Материнська школа», «Закони добре організованої школи», «Велика дидактика» педагог показав, що в своєму розвитку дитина проходить шлях від доморального рівня (поведінка регулюється страхом перед Богом) до рівня автономної моралі (думки та поведінка узгоджуються із власною совістю). Він наголошував на необхідності виховання таких «добрих якостей», як помірність, охайність, шанобливість до старших, люб'язність, справедливість, благодійність, терплячість, делікатність, уміння триматися гідно, поводитися стримано й скромно [32]. Як бачимо, видатний педагог наголошував на вихованні у підростаючого покоління терплячості, делікатності, шанобливості, справедливості – тих якостей, які відповідають культурі поведінки.

Англійський педагог Дж. Локк у праці «Думки про виховання» [44], розкрив зміст морального виховання. Особливу увагу він надавав вихованню у дітей чесності, відповідальності, сорому за неправильні вчинки. У своїх працях він підкреслював, що моральні норми і правила повинні стати глибоко особистісними якостями молодого людини. Метою морального виховання, на його думку, є підготовка джентльмена, який вміє розумно і вигідно вести справи, прищеплення світськості, тобто уміння поводити себе в товаристві. За його переконанням, мораль виходить з принципу корисності та інтересів особистості майбутнього джентльмена. Цілепокладання у моральному вихованні складається з позицій:

- вироблення твердого характеру;
- розвиток волі;
- формування моральної дисципліни;
- уміння керувати собою [44].

Дж. Локк стверджував, що дитину треба навчити керувати своєю поведінкою і вчинками, уміти відмовитися від своїх бажань. Педагог

рекомендував здійснювати моральне виховання з раннього віку дитини, коли юна душа найніжніша й легко піддається виховним впливам. Таким чином, Дж. Локк вважав кінцевою метою морального виховання джентльмена, який вміє поводити себе в товаристві, вміє курувати своєю поведінкою та вчинками

У структурі морального виховання Й.-Г. Песталоцці виділив три компоненти: почуття, вчинки і добро. Одним із ефективних засобів виховання при цьому, на його думку, є вправи у доброчесності, тобто, участь дошкільників у добрих і корисних справах, що потребує зусиль, витримки, відповідальності. Ці вправи варто розпочинати у сім'ї, а потім систематично проводити в умовах навчально-виховних закладів [54]. Як бачимо Й. Г. Песталоцці також вважав виховання культури поведінки важливим компонентом морального виховання дітей. Крім того, він підкреслював роль сім'ї у цьому процесі.

У вітчизняній педагогіці з часів Київської Русі високоморальними думками, піднесеними почуттями сповнені давньоукраїнські літературні пам'ятки, які висвітлюють релігійно-етичну тематику («Руська Правда», «Ізборник 1076 року», «Повчання дітям» Володимира Мономаха). У «Повчанні дітям» київський князь рекомендує привчати дітей дотримуватись загальнолюдських моральних норм, які він вважає орієнтирами поведінки в суспільстві: коритися старшим, поважати рівних собі і молодших, приносити іншим користь, бути вірним слову, не дозволяти сильним ображати слабших, не лінуватися, співчувати горю інших, щиросердечно відноситись до оточуючих, вміти придушувати в собі гнів, творити добро і т.д. Ті ж самі моральні якості пропонував виховувати український мислитель ХУІІІ ст. Г. Сковорода, який формування моральних почуттів особистості тісно пов'язував з «філософією серця». Серце, за педагогом, – духовне осердя людини, єдність її думок, почуттів і прагнень. Моральне виховання філософ убачав у формуванні в дітей таких чеснот як доброчесність, справедливість, доброзичливість, вдячність, стриманість, поміркованість, скромність, терплячість, мужність, працьовитість, милосердя і гуманізм.

Філософ вважав, що від природи в кожній людині закладений таємний «закон сродности», тобто природжені нахили та здібності до певного виду діяльності, «внутрішній покликання», «голос душі». Праця, що не відповідає «сродности» людини, є тяжкою і нецікавою для неї, завдає великої шкоди і самій людині, і суспільству. Зовсім інші почуття викликає праця, до якої людина має нахил. Така споріднена праця є джерелом радості, насолоди, людського благополуччя. Ось чому батькам, вчителям варто якомога раніше виявляти природні задатки дітей і наполегливо розвивати їх. В основі щастя, за Г. Сковородою, лежить сумлінне виконання людиною власне людського обов'язку і реалізація нею свого природного покликання [67]. Отже, Г. Сковорода вважав, що ефективним засобом виховання моральних якостей є споріднена праця, тому він рекомендував батькам, вихователям виявляти природні задатки дітей.

У XIX ст. неоціненний внесок у справу морального виховання дітей зробив видатний педагог К. Ушинський, на думку якого формування моральних якостей особистості є пріоритетним в освітньому процесі. За допомогою народної педагогіки К. Ушинський рекомендував виховувати у дітей чуйність, щирість, доброзичливість, довіру до людей, скромність, чесність, працьовитість, гуманність, почуття національної та власної гідності. Особливо цінним, вважав педагог, є усвідомлення дітьми моральних норм та дотримання відповідних правил поведінки в повсякденному житті. Гартування волі має привчати їх стримувати свої деструктивні бажання та діяти згідно з моральними приписами. Завдяки цьому в малят накопичується власний досвід моральної поведінки, який допомагає приймати правильні рішення в складних ситуаціях морального вибору [72].

Акцентуючи увагу на потребі дитини у спілкуванні, педагог віддавав перевагу використанню таких методів і прийомів виховання: обмін думками з моральних тем, переконання, роз'яснення, особистий приклад дорослих, заохочення і покарання, спільна діяльність (ігрова, трудова), організація дозвілля. Отже, К. Ушинський пропонував у моральному вихованні молоді

використовувати народну педагогіку, за допомогою якої виховати у дітей чуйність, щирість, доброзичливість, довіру до людей. Особливу увагу він приділяв усвідомленню дітьми моральних норм та дотриманню відповідних правил поведінки в повсякденному житті.

Вагомий внесок у процес морального виховання зробила М. Монтесорі, яка була переконана, що перші уроки моралі дитина засвоює в період дошкільного дитинства. Саме на цьому етапі життєвого циклу людини (період етнокультурації) закладаються основи моральної свідомості, моральних якостей і почуттів, навичок моральної поведінки, які визначають подальше становлення і вдосконалення людської особистості та її інтеграції в суспільство. М. Монтесорі була переконана в тому, що діти дошкільного віку за участю властивого їм «абсорбуючого розуму» на підсвідомому рівні засвоюють чималий обсяг знань про довколишню дійсність, у тому числі й про певні соціокультурні явища [47]. З розвитком свідомості дитини, на думку педагога, відбувається поступова трансформація «абсорбуючого розуму», завдяки чому здійснюється перехід до свідомого сприймання й осмислення норм, цінностей, культури і т.д. Сформовані в цей час уявлення і набуті знання про певні культурні стандарти, морально-етичні цінності, норми та ідеали є першоосновою для розвитку моральних мотивів і формування навичок моральної поведінки.

Значному розширенню знань і уявлень про норми моральної поведінки та особливості взаємодії соціумом, за переконаннями М. Монтесорі, сприяють безпосередні контакти дітей у дошкільних закладах. Особливо ефективним є при цьому комплектування гетерогенних за віковою ознакою груп. Такі групи забезпечують дітям широкі можливості як для їхнього інтелектуального розвитку, так і для становлення моральної свідомості та оволодіння навичками моральної поведінки [47]. На думку педагога, виховання дитини в різновіковій групі забезпечує урізноманітнення постійної соціальної позиції дошкільника (від молодшого до старшого серед дітей), що сприяє формуванню вмінь і навичок спільної діяльності, ознайомленню з такими моральними категоріями

як «доброта», «щирість», «турботливість», «правдивість», «чесність», «справедливість», «доброзичливість», «щедрість» та ін., розвитку соціальних та моральних почуттів дитини. Виховання дітей у різновікових групах, на думку М. Монтесорі, створює сприятливі умови для розвитку емпатії та емоційної синтонії [47]. У процесі своїх спостережень над дітьми педагог відмічала, що діти старшого дошкільного віку, зазвичай, проявляють розуміння до емоційного стану своїх молодших товаришів і здатні відгукуватися на нього. Піклуючись про молодших, допомагаючи їм, вони водночас почуваються потрібними та компетентними, що сприяє підвищенню самооцінки, а також формуванню почуття відповідальності й обов'язку. Отже, М. Монтесорі надавала перевагу різновіковим групам у процесі морального виховання дітей. У них діти швидше опановують знаннями про певні культурні стандарти, морально-етичні цінності, норми та ідеали.

Засновниця перших національних шкіл і дитсадків в Україні С. Русова вважала, що високі моральні почуття, культура поведінки у дітей виховуються шляхом безпосередньої участі в добрих і корисних справах. Важливу роль у становленні моральних почуттів вона відводила дошкільному віку. Педагог стверджувала, що перші уявлення та моральні почуття в дитини викликають її батьки, рідні, близькі, що підходять до її колиски, бавлять, пестять, колишують, купають, граються з нею тощо. Турбота, ласка з боку рідних, радість, яка оточує дитину в здоровій, згуртованій сім'ї, виховують у дітей перші почуття симпатії, любові до батьків, дідусів і бабусь, братів, сестер, породжують прагнення спілкуватися з ними, а згодом – і піклуватися про них. Приклад батьків, старших членів сім'ї стає для дитини тим животворним джерелом, із якого поступово виростає почуття любові до людей, до свого рідного краю, народу, своєї Батьківщини [65]. Таким чином, С. Русова відводила важливу роль праці у процесі виховання моральних норм у дітей, а також прикладу дорослих, зокрема сім'ї, де закладаються перші уявлення та моральні почуття в дитині.

Роль праці у вихованні культури поведінки підкреслював і А. Макаренко.

Працюючи із специфічним контингентом, першорядне місце відводив вихованню свідомої дисципліни, розглядаючи її в тісному зв'язку з вихованням волі, мужності й характеру, і вихованню почуття відповідальності. Як основу, фундамент розвитку почуття відповідальності А. Макаренко розглядав колектив. Дитина має пізнавати моральні норми у системі конкретних і реальних взаємин людей. Засвоєння їх змісту породжує моральну активність (готовність до свідомої поведінки у складних ситуаціях), яка є основою моральної поведінки, а також свідоме і відповідальне ставлення дитини до своїх учинків. Моральному вихованню в колективі сприяє атмосфера ділового співробітництва, добровільної взаємозалежності, доброзичливості [45].

А. Макаренко – один із перших у вітчизняній педагогіці, хто розкрив відповідальність як соціальну якість особистості і ввів до науково-педагогічного обігу поняття відповідальної залежності. Педагог не зводив відповідальність до зовнішнього контролю поведінки особистості за допомогою колективу. Він намагався виховувати почуття обов'язку, емоційне переживання особистості власної відповідальності за спільну справу. Тому педагог допускав розумну міру покарань, які допомагають сформуватися міцному характеру, вмінню опиратися спокусі, переборювати її, «щоб дитина сама побачила шкоду, якої вона завдала недбалим поведінням з річчю, і пожаліла про своє недбальство» [45]. Таким чином, А. Макаренко вважав головним у моральному вихованні виховати відповідальність, почуття обов'язку в дитині. Основним засобом у цьому виховному процесі він вважав колектив.

Особливу увагу моральному вихованню дітей відводив видатний педагог В. Сухомлинський [69]. Він вважав, що засвоєння азбуки моральності слід розпочинати з раннього віку, коли серце і душа дитини відкриті виховним впливам. Серцевиною морального виховання В. Сухомлинський вважав формування в дитини людяності, гуманізму. Застерігаючи від формалізації процесу виховання, видатний педагог звернув увагу педагогів на активізацію почуттів дітей: кожна людина в дошкільному дитинстві повинна пройти емоційну школу, або школу виховання добрих почуттів. Він обґрунтував,

якими саме повинні бути ці почуття – до батьків, рідних, близьких, до інших людей та обов'язок перед ними; любов до Батьківщини, розуміння життя, добра і зла у ньому; виховання високих моральних якостей і норм поведінки, любові до знань, школи, учителя; дружба, любов, сім'я; ставлення до краси в природі, суспільстві. Ці моральні якості педагог виховував за допомогою природи, казок і оповідань, які він часто складав разом з дітьми. Отже, до головних якостей, які необхідно виховати у дитини, В. Сухомлинський відносив людяність, гуманізм, основним засобом їх виховання він вважав природу, казки, оповідання.

На сучасному етапі досліджено особливості формування культури поведінки у старших дошкільників, які пов'язані з їх віковими можливостями. Так, Т. Дуткевич нагадала, що старшій дошкільний вік характеризується поступовим переходом від сприймання змісту вчинків (добре – погано) до узагальнених понять про гарну поведінку. Дитина старшого дошкільного віку здатна оцінити свою поведінку і поведінку інших. Старший дошкільник гостро відчуває потребу не лише у доброзичливому ставленні до нього дорослого, а й у співпраці з ним, визнанні дорослим його чеснот і досягнень [23]. Отже, Т. Дуткевич підкреслила, що у даному віковому періоді діти здатні оцінити не лише свою поведінку, а й інших. Дитина відчуває потребу у визнанні її чеснот і досягнень.

На думку Р. Павелків, у старшому дошкільному віці у дітей формується усвідомлення свого соціального «Я». Дитина помічає як до неї ставляться різні люди, вона бажає добитися поваги від значущих для неї людей, сама здатна проявляти самоповагу. Дитина старшого дошкільного віку вже знає що таке авторитет, тому вона намагається посісти в дитячому колективі певне місце, у неї сформовані комунікативні вміння, які більш гнучко використовує у спільній діяльності, вона більш самостійна у поведінці, може диференціювати свої чесноти і вади, вміє налагодити контакт з однолітками, товаришує з певним колом дітей [52]. Отже, педагог акцентує увагу на тому, що старші дошкільники вже знають що таке авторитет і намагаються його завоювати його в дитячому колективі.

Т. Кравченко відмітила, що у дошкільників цього віку виникає групова солідарність. Дитина намагається виявити причину непорозуміння у конфліктних ситуаціях, аналізує поведінку однолітків та свою, прагне її узгодити, намагається діяти справедливо, по совісті. Старший дошкільник може довести свою правоту, відстояти власну точку зору, він добре орієнтується у власних чеснотах і вадах. Дитина у цьому віці більш дисциплінована, стримана, здатна обмежити свої бажання, розуміє необхідність дотримання правил культурної поведінки. У неї поступово формуються такі моральні поняття, як «доброта», «чуйність», «справедливість», «дружба», «чесність», «товариськість» тощо [37]. Як бачимо, науковець підкреслила здатність дітей даного вікового періоду аналізувати поведінку і їх бажання усунути конфлікт. Це приводить до поступового виховання в дітей доброти, чуйності, справедливості, дружби тощо.

С. Рубінштейн, як і А. Макаренко, пов'язував моральні почуття та знання старших дошкільників із почуттям обов'язку. Він вважав, що у дитини цього віку розвиваються внутрішні моральні інстанції, тобто вона поводить згідно моральних норм не тому, що цього вимагають дорослі, а тому, що це приємно їй самої та іншим людям [64].

Т. Поніманська нагадує, що культурна поведінка дітей старшого дошкільного віку залежить від сформованості у них ціннісних орієнтацій. Вони вчиняють добро не тому, що так треба комусь, а тому, що вони самі розуміють як треба вчинити у тої чи іншої ситуації. Саме ціннісні орієнтації регулюють поведінку дитини навіть тоді, коли за нею ніхто не слідкує. Ціннісні орієнтації формуються в ході набуття дитиною особистого досвіду. Але недостатньо, щоб дитина лише отримала певні знання, важливо щоб дитина набула практичні вміння та навички користуватися цими знаннями на практиці. Авторка впевнена, що моральною можна вважати дитину, яка поступає морально не тому, що так треба, а тому, що вона не може поступити інакше [57]. Отже, Т. Поніманська у процесі формування культури поведінки відводить важливу роль формуванню ціннісних орієнтацій у дошкільників.

З. Кабанник, В. Кушнір особливу роль формуванні моральних цінностей у дошкільників відводять дорослому. Він виконує дві функції: носія соціального досвіду, правил культурної поведінки і організатора навчально-виховного процесу. Ці дві функції можна реалізувати у двох формах: стихійно і цілеспрямовано. Автори стверджують, що у кожного дорослого вже мається великий соціально-моральний досвід, який він у процесі спілкування передає дітям. Але дошкільники будуть сприймати моральні цінності лише у тому випадку, якщо дорослі (батьки та вихователі) будуть навмисно демонструвати дитині свої оцінки, ставлення, вчинки, тобто робити себе зразком для наслідування. Така демонстрація вимагає великого такту, почуття міри, особливо коли справа стосується моральних цінностей [27; 40].

Н. Ганнусенко, С. Ладивір вважають, що для успішного морального виховання необхідно, щоб мотиви для сприймання моральних якостей були значимими, щоб дорослі виявляли емоційно-позитивне ставлення до моральних якостей, щоб діти могли проявити дані якості у певних ситуаціях. Дошкільник повинен знати чому саме так йому треба поводитися, заради чого варто дотримуватися встановлених вимог. З їх точки зору, якщо дитина оволоділа елементарними навиками моральної поведінки, ще не означає, що вона засвоїла моральні норми. Спочатку формуються моральні стимули, мотиви, які втілюють цінність у поведінку чи дію дитини. Потім дитина засвоює моральні цінності на практиці вчинків та морального вибору, тобто дитина прилучається до світу людських цінностей в процесі діяльності [16; 41]. Отже, Н. Ганнусенко та С. Ладивір вважають, що для того, щоб у дитини сформувалися певні моральні якості, необхідно мати значимі мотиви для їх сприймання.

Важливого значення у процесі морального виховання, на думку О. Каплуновської та С. Лазаревич, відіграє емоційна активність дошкільників [30; 42]. За емоційну активність дослідники приймають зацікавленість у сприйманні пізнавального матеріалу, прояв дитиною співпереживання, співчуття, бажання брати участь у подіях, оцінювати їх.

Емоційну активність дитина може виражати експресивно забарвленою мовою, мімікою, жестами, рухами. Позитивний вплив знань на дитину проявляється у характері її поведінки після заняття: вона задає питання, розмрковує, прагне комусь щось переказати. Якщо дитина отримує емоційно забарвлену інформацію, то її сприймання поглиблюється, стає живим, що дозволяє судити про ставлення дитини до отриманих знань. Тому, до ефективних засобів формування моральних цінностей авторка відносить ті, що максимально торкаються емоційної сфери дитини, а саме: витвори мистецтва, які найкоротшим шляхом доносять до душі, до свідомості дитини моральну сутність тих чи інших подій, зокрема літературні твори. О. Каплуновська, С. Лазаревич рекомендують дітям більше читати, обговорювати прочитане.

В. Кушнір досліджувала взаємодію дошкільного закладу і сім'ї у формуванні емоційно-морального досвіду дошкільника. Вона зазначала, що саме в сім'ї діти засвоюють та копіюють зразки поведінки у різних ситуаціях, формують своє відношення до різних суспільних явищ. Копіювання відбувається на несвідомому рівні: дитина підсвідомо наслідує поведінку рідних. Також, батьки залучають дітей до моральних цінностей, використовуючи бесіди на моральні теми, мультфільми відповідної тематики, дитячу літературу і обговорюючи моральні або аморальні вчинки героїв, їх поведінку. Крім того, батьки пояснюють дитині наслідки того чи іншого її поступка. Саме тому, В. Кушнір наголошує, що відносини дітей з членами родини, треба організовувати таким чином, щоб вони відображали ті моральні цінності, якими повинні оволодіти діти, а також щоб вони мали можливість самостійно вибрати спосіб поведінки [40].

Н. Ганусенко, О. Кисельова, М. Федорова та інші досліджували найбільш ефективні методи, принципи, які доцільно використовувати у процесі виховання культури поведінки у дітей.

Методисти відмітили, що виховання культури поведінки у старших дошкільників є дуже складним процесом, який вимагає від вихователя умілого використання цілого арсеналу методів та засобів педагогічного впливу на дітей.

До таких методів вони віднесли: роз'яснення, показ, вправи, нагадування, привчання, виховуючі ситуації, контроль, оцінку, етичні бесіди, колективне читання дитячих творів, перегляд мультфільмів та фільмів, лялькових спектаклів, інсценізацію з моральним підтекстом, позитивний приклад, покарання та заохочення, введення правил культури поведінки, екскурсії, ігри, вправи тощо.

У процесі роз'яснення дитина усвідомлює, чому саме так треба вчинити в тій або іншій ситуації; заохочення сприяє активізації дошкільнят до навчання, до вибору правильної поведінки, а покарання за негативний вчинок викликає у дітей бажання робити щось добре; етичні бесіди та виховуючі ситуації спрямовані на формування у дітей вміння об'єктивно оцінювати події, на допомогу зорієнтуватись у різних ситуаціях і поступати відповідно до правил культури поведінки; показ, вправи, привчання, нагадування, контроль та оцінка спрямовані не тільки на надання взірця поведінки, але й на розуміння правил і норм поведінки. Перелічені методи передбачають дотримання принципів науковості, наочності, неперервності, систематичності та послідовності, доступності і дохідливості, свідомості і активності дітей, індивідуального підходу, знання фізіологічних та вікових особливостей, розуміння і необхідності правил поведінки, доброзичливості та дружелюбності, опори на національні традиції, єдності в роботі ЗДО та сім'ї[16; 31; 75; 76].

Аналіз літературних джерел з проблеми виховання культури поведінки дозволив встановити що більшість науковців дотримуються такої думки: формувати культуру поведінки треба починати з дошкільного віку, цьому сприяють їх вікові особливості; важливо у дітей виховати почуття відповідальності, завдяки якому дитина буде дотримуватися моральних норм поведінки не тому, що так треба, а тому, що вона не може поступити інакше. У процесі виховання культури поведінки виховувати у дошкільників такі якості як доброзичливість, дружба, гуманність, чесність, турбота тощо. Ефективними засобами виховання культури поведінки є колективна праця, дитяча література,

твори мистецтва, приклад дорослих, використання арсеналу методів педагогічного впливу на дітей тощо.

1.2. Зміст та сутність поняття «культура поведінки в дітей старшого дошкільного віку», загальна характеристика його компонентів

Ознайомлення з психолого-педагогічною, філософською та культурологічною літературою дає можливість розкрити поняття «культура поведінки».

М. Кордуелл у педагогічному словнику культуру поведінки визначає як сукупність сформованих, соціально значущих якостей особистості, повсякденних вчинків людини в суспільстві, заснованих на нормах моральності, етики, естетичній культурі [36].

Поняття «культура поведінки» розглядали науковці різних гуманітарних наук: філософії, етики, соціології, естетики, психології, педагогіки. Вони по-різному трактують дане поняття в залежності від того, який аспект культури поведінки є предметом конкретного дослідження.

Так, М. Федорова людську поведінку пов'язує з функціонуванням культури взагалі, що передбачає опанування та засвоєння людиною культурних цінностей. Саме тому, науковці розглядають цінності світової культури як фундамент і основний засіб формування культури поведінки підростаючої молоді, а поняття «культура поведінки» аналізують відповідно до рівня її гуманізації та відповідності загальнолюдським цінностям і нормам [73].

І. Блауберг розглядає дане поняття з філософської точки зору. Поняття «культура поведінки» розглядається філософами як форма відображення загальної культури суспільства [38]. З точки зору філософів, культурною можна вважати лише таку поведінку, яка адекватна закономірностям природи і не суперечить принципу гуманізму, виробленому людством. Соціологи Е. Дюркгейм, Е. Еріксон, Л. Козер, Р. Мертон, Т. Парсонс, П. Сорокін культуру поведінки визначають як сукупність духовних цінностей, правил,

норм, що регулюють характер взаємин між людьми і слугують для того, щоб полегшити їх входження в суспільство. Отже, культура поведінки в поглядах соціологів постає результатом успішної адаптації людини до умов життя в суспільстві.

А. Гусейнов, О. Дробницький, І. Кон, С. Ладивір розглядали дане поняття з етичної точки зору. Вони впевнені, що будь-які вчинки людини розглядаються у діалектиці добра і зла. Тому її моральна поведінка оцінюється за принципом «максимум добра і мінімум зла», критерієм її розвитку вони вважають якісну характеристику моральних цінностей. Узагальнюючи їх погляди, можна трактувати культуру поведінки як сукупність форм повсякденних дій і вчинків людини, в яких віддзеркалюються моральні та естетичні поведінкові норми [41].

В естетиці існує думка про тісний зв'язок між категоріями прекрасного, гармонійного та етичними категоріями істини, блага, добра. Тому культуру поведінки О. Москаленко та інші розглядають як взаємозв'язок між внутрішньою культурою особистості та зовнішніми формами її виявлення, що ґрунтуються на поняттях «красиве», «гармонійне», «досконале» [48]. Як бачимо, науковці гуманітарних наук поняття «культура поведінки» розглядають і як результат і як показник відповідності дій і вчинків людини виробленим суспільством соціальним нормам.

З психологічної точки зору культура поведінки розглядається С. Рубінштейном як динамічне особистісне утворення, яке видозмінюється протягом життя людини в процесі її вчинків [64].

С. Петеріна визначила культуру поведінки як сукупність корисних для суспільства стійких форм повсякденної поведінки дитини у побуті, спілкуванні, у різних видах діяльності [53]. А з погляду М. Федорової, культура поведінки – це сукупність способів самоорганізації діяльності дітей відповідно до морально-етичних вимог суспільства. Етична поведінка дитини зіставляється із соціальними очікуваннями рідних, старших, однолітків і робиться висновок про рівень розвитку культурної поведінки дошкільників. Виховання культури

поведінки дитини розглядався як процес засвоєння нею знань про норми і правила культури поведінки, накопичення практичного досвіду соціальної поведінки, емоційного переживання міжособистісних взаємин [74].

Сьогодні науковцями розглядаються різні підходи до структури культури поведінки дошкільників. Так, психологи до структури даного поняття відносять емоційно-почуттєвий, ціннісно-мотиваційний, когнітивний і практичний компоненти. Визначимо їх зміст. С. Ладивір до емоційно-почуттєвого компоненту культури поведінки віднесла емоційну сприйнятливість, сформованість таких етично-моральних почуттів як провини, сорому, совісті, відповідальності; здатність дитини до емпатії, наявність у неї емоційно-позитивного ставлення до поведінки в довіллі, людей, себе [41]. І. Бех, Л. Виготський, С. Рубінштейн, враховуючи значення емоцій у адекватній взаємодії особистості з навколишнім середовищем та їх ролі в механізмі внутрішньої регуляції її поведінки, зауважують, що емоційно-почуттєвий розвиток є одним з найважливіших компонентів процесу формування культури поведінки дітей дошкільного віку, до цього компоненту вони віднесли оволодіння дитиною емоційно-оцінними еталонами, що відповідають моральним нормам [4; 14; 64]. Отже, на думку психологів, в основі моральності особистості лежать соціальні емоції і почуття, які визначають її поведінку.

Вивчення змісту когнітивного компонента культури поведінки, на основі аналізу наукових досліджень Л. Виготського, дозволило нам виділити такі його складові: самосвідомість особистості; соціальні поняття, оцінні еталони; знання про норми культури та безпечної поведінки; елементарні уявлення та знання про людей, про навколишній світ і формування на їх основі знань про морально-естетичні ідеали, цінності, зразки поведінки [14]. На його думку, формування когнітивного компоненту зумовлено розвитком пізнавальних психічних процесів дошкільників. Завдяки розвитку довільної пам'яті дитина може подумки виходити за межі ситуації і діяти відповідно своїх уявлень, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки між подіями та явищами, які ще відсутні в її чуттєвому досвіді, робити логічні висновки. Завдяки децентрації

мислення дитина набуває здатності змінювати свою точку зору під впливом порівняння та інтеграції отриманих знань. За оцінкою Л. Виготського, процес засвоєння дитиною соціальних цінностей і моральних критеріїв зумовлюється виникненням «внутрішніх етичних інстанцій», які включають уявлення про добро, зло, про форми соціальної поведінки, визначають вчинки дитини та її взаємодію з оточенням [14]. Спочатку знання та уявлення про моральні норми поведінки формуються в єдності зі ставленнями дитини до оточення, з уміннями й навичками поведінки. І. Бех стверджує, що головною умовою перетворення моральних норм на особистісні цінності дитини є її емоційне переживання та своєчасна підтримка вихователя за допомогою моральної підтримки, акцентуації успіху тощо [5].

Психологи (Л. Виготський, І. Бех, С. Рубінштейн) довели, що розвиток самосвідомості впливає на формування культури поведінки, що відображається в Я-концепції особистості (уявлення індивіда про себе, за допомогою яких він будує взаємини з оточуючими і формує ставлення до себе) [14; 4; 63]. Самооцінка особистості є центральним компонентом «Я-концепції», вона відповідає за механізм саморегулювання поведінки дитини. Емоційність – особливість самооцінки старших дошкільників. Тому уявлення дитини про себе не об'єктивне, а емоційно-позитивне або емоційно-негативне. Оскільки діти старшого дошкільного віку схильні до емоційних узагальнень, то діти, у яких сформована позитивна самооцінка, автоматично привласнюють собі й інші позитивні якості та властивості. Тому уявлення про себе впливають на поведінку дитини.

Отже, набуті знання про норми поведінки, сформованість соціальних понять і оцінних еталонів, розвиток Я-концепції сприяють втіленню моральної свідомості в поведінку дитини старшого дошкільного віку. Реалістичні уявлення дитини про себе сприяють свідомій організації його поведінки, відповідно навички культури поведінки зміцнюються, удосконалюються та стабілізуються.

З'ясуємо складові ціннісно-мотиваційного компоненту культури поведінки дітей. С. Рубінштейн довів, що потреби є основою мотиваційної сфери особистості, вони зумовлені рівнем соціокультурного розвитку суспільства [64]. Л. Божович, І. Бех пов'язують розвиток мотивів старших дошкільників з трьома процесами мотиваційної сфери: опосередкуванням, ієрархією й усвідомленням мотивів, завдяки яким підвищується стійкість поведінки та дітей появляється довільна організація. Дослідження Л. Божович засвідчили, що на першому місці в ієрархії мотивів старших дошкільників посідають суспільні мотиви, а саме: самоствердження, самовдосконалення, прагнення зробити приємне оточенню. Ці мотиви ще досить нестійкі, тому на поведінку дитини значно впливають дорослі або однолітки [10]. І. Бех нагадує, що їх доброзичливе ставлення до дитини задовольняє одну з її найважливіших потреб – потребу у позитивних емоціях [4]. У зв'язку з цим дитина беззаперечно виконує всі правила поведінки для збереження позитивних стосунків з оточуючими. Також схвалення дорослого слугує визначальним мотивом, який спонукає дошкільника дотримуватися норм культури поведінки.

У старшому дошкільному віці виконання норм, що постійно підкріплюється позитивними емоціями, починає сприйматися як позитивне саме по собі і виступає у формі деякої узагальненої категорії «треба». Це свідчить про зародження почуття обов'язку, що є основним моральним мотивом, який безпосередньо визначає поведінку дитини [10]. На думку Л. Божович, розвиток мотивів обов'язку сприяє тому, що дошкільник набуває здатності стримувати безпосередні бажання, якщо вони суперечать його моральним переконанням. Таким чином, розвиток моральних мотивів та пов'язані з цим зміни у мотиваційній сфері спричиняють якісно новий тип поведінки [10].

Результати досліджень І. Беха, О. Кононко доводять, що хоча дитина й спроможна протистояти одноліткам, у випадку, коли вони вимагають зробити те, що суперечить її моральним уявленням, знанням, все ж вона ще не може протистояти дорослим, від яких чекає визнання [4; 35].

Практичний компонент культури поведінки передбачає формування довільності поведінки; розвитку саморегуляції поведінки; формування у дитини навичок та звичок культури поведінки, умінь виявляти негативні емоції соціальними засобами; відсутність проявів деструктивності у поведінці. Психологи підтверджують факт існування невідповідності між знаннями дитини про моральні норми і її реальною поведінкою. Характерною особливістю поведінки дошкільника є прагнення діяти так, як він колись уже робив. Тому все, до чого дитина звикла, здається їй правильним, приємним, а будь-яке порушення встановлених правил викликає невдоволення. І. Бех довів, що просоціальна поведінка у дітей старшого дошкільного віку формується завдяки таким механізмам: спостереження за поведінкою моделі, виконання ролі, індукція. Причому індукція як метод виховання культури поведінки ефективна у використанні референтною групою дорослих [4].

Згідно В. Білоусової, культура поведінки дитини включає культуру спілкування та взаємин (ввічливість, уважність, відповідальність, скромність, тактовність, чуйність, делікатність), культуру поведінки у колективі (дисциплінованість, організованість), культуру взаємин у праці, культуру мовлення та культуру зовнішнього вигляду [3].

У роботах С. Петеріної, визначено складовими компонентами: культуру діяльності (поведінка на заняттях, під час виконання трудових доручень, в іграх), культуру спілкування (дотримання правил спілкування з дорослими та однолітками), культурно-гігієнічні навички (охайність, дотримання чистоти обличчя, тіла, зачіски, одягу) [53].

Згідно М. Федоровою виховання культури поведінки обіймає: формування у дитини культури взаємин, культури спілкування, культури побуту та культурно-гігієнічних навичок. Природно, що визначальними у виховному процесі є впливи родини, оскільки саме тут починається соціалізація дитини. На її думку, становлення культури поведінки передбачає формування у дитини системи уявлень і знань про поведінкові норми та усвідомлення їх правомірності; розвиток моральних почуттів (поваги до

старших, співчуття, подільчivosti, ввічливості), умінь розрізняти емоційні стани оточуючих та адекватно реагувати на них; формування навичок та звичок соціальної поведінки [74]. Серед методичних прийомів, що оптимізують процес виховання культури поведінки дослідниця виділяє такі: надання дитині можливостей зробити щось приємне оточуючим, привчання рахуватися з можливостями дорослих та однолітків і, виходячи з цього, формування звички спокійно миритися з деякими матеріальними обмеженнями, посильна допомога у побутовій праці [74].

Провідні групи навичок та звичок культури поведінки, які повинні бути сформовані у дітей дошкільного віку виокремлені і в роботах Л. Островської, а саме: повага до людей, уміння зважати на їхню думку; навички культури спілкування та поводження у громадських місцях (товариськість, увічливість, уважність, стриманість); зовнішні форми культури поведінки, що виражаються в міміці та жестах; культура мовлення (вміння чітко і зрозуміло викладати свою думку, ввічливо звертатися з проханням, слухати співрозмовників, уникати слів-паразитів і т. ін.); культура праці та діяльності (уміння планувати свою діяльність, тримати в охайності своє робоче місце, навички використання ігрових та навчальних засобів, а також засобів для праці та самообслуговування); культура дозвілля і відпочинку [51].

Отже, у структурній будові змісту культури поведінки науковці-педагоги виділяють такі взаємозв'язані компоненти: культура діяльності, культура спілкування, культурно-гігієнічні навички і звички.

В Базовій програмі розвитку дитини дошкільного віку «Я у Світі», в контексті фізичного, соціально-морального, емоційно-ціннісного, пізнавального, мовленнєвого, художньо-естетичного та креативного розвитку приділяється увага питанню формування і особистісної культури, культури поведінки дитини [62]. Ця робота спрямована на прищеплення в дітей вищезгаданих компонентів. Охарактеризуємо їх.

Культуру діяльності можна спостерігати в поведінці дітей на заняттях, у іграх, у процесі виконання трудових доручень. Якщо у дитини вихована звичка

утримувати в порядку місце, де вона працює, навчається, грається, звичка доводити до кінця розпочату справу, бути наполегливою у досягненні мети, вона не відкладає на завтра те, що можна зробити сьогодні, бережно ставиться до іграшок, речей, книг, то це свідчить про сформованість у неї культури діяльності. Дитина старшого дошкільного віку вже здатна навчитися регулювати свою діяльність, відпочинок, а це сприяє формуванню в неї навичок ефективної організації праці. Важливим показником культури діяльності є потяг до цікавих, розвиваючих занять, вміння цінувати час, бажання працювати, отримання задоволення від результату своєї роботи, розвиток самостійності та творчості.

Головним в *культурі спілкування* це здатність дитини поважати суспільство в цілому і кожного його члена окремо та ставитися до них так, як до самого себе. Якщо дитина культурно спілкується з рідними та знайомими, то вона буде так само спілкуватися з незнайомими людьми. Культура спілкування передбачає й культуру мовлення дитини. Культура мовлення вимагає від дитини оволодіння значним запасом слів, вміння висловлюватися зрозуміло, послідовно, а це, в свою чергу, вимагає активного спілкування дітей під час ігрової та трудової діяльності, уникнення конфліктних ситуацій.

Базова програма «Я у Світі» ставить такі завдання перед вихователями щодо виховання навичок та звичок культури спілкування у дошкільників: навчати дітей використовувати ввічливі слова, бути привітним з рідними, друзями та незнайомими, дотримуватись загальноприйнятих норм та етикету спілкування, відтворювати в грі свої моральні уявлення, прислуховуватись до порад старших, дотримуватись правил співжиття в родині, виявляти чемність, толерантність, відчувати межу припустимої поведінки з молодшими, однолітками, старшими дітьми, дорослими та старими людьми тощо. Найголовніше, що потрібно пам'ятати і розуміти як вихователю, так і батькам це те, що будь який прояв ввічливості з боку дитини повинен керуватися добрими думками й почуттями, бути для неї усвідомленою необхідністю та потребою, а не засобом отримання похвали чи уникнення покарання [62]. Тому

мета виховання культури спілкування полягає в готовності дитини самостійно приймати моральні рішення та діяти відповідно них.

Виховання *культурних навичок і звичок* вихователь звичайно починає з виховання в дітей акуратності й охайності, починаючи ще з трирічного віку. Однією з перших навичок, яку виховує педагог у дитини це вміння культурно вживати їжу. Культура їжі має і етичний аспект, адже культурна поведінка за столом це повага до тих, хто сидить поруч, та тих хто приготував їжу. До культурних звичок відносять також звички рано вставати, робити зарядку, вмиватися, чистити зуби, акуратно зачісуватися, тримати в чистоті взуття та одяг. Діти повинні розуміти, що в дотриманні цих правил проявляється повага до оточуючих і до себе самого.

Отже, на підставі здійсненого теоретичного аналізу, ми визначили сутність поняття «культура поведінки». Більшість авторів вважають, що це сукупність сформованих морально-етичних знань дошкільників про норми та правила поведінки, що є соціально значущими якостями особистості, які вона повсякденно проявляє в побуті, спілкуванні, різних видах діяльності.

До змістової структури культури поведінки дошкільників науковці відносять три взаємозв'язані компоненти: культурно-гігієнічні навички та звички; культуру спілкування з дорослими та однолітками; культуру діяльності та дозвілля.

1.3. Казки В. Сухомлинського як засіб формування культури поведінки в дітей старшого дошкільного віку

Сьогодні, як ніколи, гостро постають проблеми пошуку взаєморозуміння, виховання толерантності, утвердження добра і ненасильства в суспільстві. У житті, як і в казках, добро і зло, краса і потворність, жорстокість і милосердя часто опиняються поряд, і тоді саме від думок та вчинків людей, персонажів, залежить, що переможе – ненасильство чи жорстокість, добро чи зло. Із давніх-давен відомо, що бути добрим корисно. Доброзичливі люди добре почувуються

і довше живуть. Доброю називають людину, яка несе людям любов, допомогу. Добрий не буває агресивним і ніколи не буде нав'язувати свою допомогу, залишаючи іншим свободу вибору.

Багато видатних педагогів, психологів, письменників підкреслювали виховне значення казки: С. Русова, І. Франко, К. Ушинський, В. Сухомлинський та ін. Різні аспекти роботи з казкою висвітлені у працях сучасних дослідників і педагогів-практиків – А. Богуш, Н. Боголюбська, О. Савченко, Н. Лисенко, А. Щербо, О. Хролець та ін.; психологів – О. Запорожця, Т. Рубцової та ін.. Науковці зазначають, що народні казки містять своєрідну програму морального виховання, в них відображаються світогляд народу, його моральні принципи. Казка орієнтована на соціально-педагогічний ефект, вона навчає, виховує, попереджає, спонукає до діяльності і тому є одним з найголовніших засобів морального виховання [78].

Золота скарбниця усної народної творчості надзвичайно багата та різноманітна. Серед дітей найпопулярнішим жанром є народна казка. Здавна український народ виховував дітей не покараннями і вказівками, а мудрістю народної казки. Сприйняття казки вимагає особливої роботи розуму та серця. Дитина повинна навчитися бачити за казковим сюжетом та героями протидію сил добра і зла, моральний зміст, мудру настанову [7].

Чудово, якщо казку читає або розповідає дорослий. Казка об'єднує мову дорослих і дітей. Мовою казки дорослий може розмовляти з душею дитини і вона розуміє. Казка звернена до чистого внутрішнього світу дитини. В ній розповідається про головні людські цінності: істину й любов, достоїнство і віру, добро та зло. Через казку дається головна духовна інформація. Сюжети зберігають в собі моральні постулати і передають їх. Казкові історії відкривають нові грані життя. Дитина має можливість побачити світ генералізовано, з чіткими кордонами світла та тіні, без напівтонів. Казка – це усний народний твір, який виник у безпосередньому спілкуванні оповідача зі слухачами [55].

Назву свою казка одержала від слова казати, бо казку качали, розповідали, не читали. Народні казки – це перші підручники життя у кожній сім’ї. За своєю природою казка є досить характерним жанром фольклору; вона щільно примикає до інших різновидів народної оповідальної творчості, насамперед до легенди, переказу, оповіді, які, як відомо, особливо тісно пов’язані з конкретною історією, реальним життям і побутом їх творців. Художні образи казок, психологія характерів, ситуації, художні деталі казкового епосу в своїй основі завжди глибоко самотні й історично конкретні, бо ж вони у специфічній художній формі відбивають життя, погляди, смаки та сподівання певного народу у певний час його історії. Проте казка має й чимало відмінного від суміжних з нею жанрів оповідального фольклору. Це, зокрема, притаманна їй своєрідна внутрішня установка на вимисел. Якщо в легенді або, скажімо, переказі основним є підкреслення «достовірності» чи «імовірності» того, про що йдеться у творі, то казка завжди розповідає явну «вигадку», яка цікава не сама по собі, а передусім своїм більш або менш прозорим натяком на якесь конкретне життєве явище, захоплює своєю алегоричністю, і це завжди усвідомлюється як самим творцем казки, так і її виконавцем і слухачем. Установка на вимисел в казці перебуває в органічному зв’язку з іншою не менш характерною ознакою – розважальністю [9]

Казкам притаманна насамперед народність. Реальне й вигадане напрочуд гармонійно поєднується в казці, зачаровуючи малюка красою українського народного слова, сповненого мудрості, добра й оптимізму. Цінність казки полягає перш за все у її виховній спрямованості. Казка розрахована на дитину, що здатна зрозуміти її глибокий зміст, моральну глибину. Як відзначав В. Сухомлинський: «Казка, гра, фантазія – життєтворче джерело дитячого мислення, благородних почуттів і прагнень. Багаторічний досвід переконує, що естетичні, моральні та інтелектуальні почуття, що народжуються у душі дитини під впливом казкових образів, активізують потік думок, який спричиняє до активної діяльності мозку» [69, с. 223].

Роль дитячих казок у вихованні дітей не може бути не помічена. Дитина, представивши образи, вчиться розуміти внутрішній світ героїв, співпереживати їм і вірити в сили добра. Роль дитячих казок не обмежується тільки приємним проведенням часу. Казки можна розглядати як спосіб зняття тривоги у дитини. За допомогою казок можна допомагати долати негативні сторони, що формується. Вибираючи казку для дитини обов'язково треба враховувати особливості психоемоційного розвитку вашого малюка. Дитячі казки розширюють словниковий запас малюка, допомагають правильно будувати діалог, розвивають зв'язну логічну мову. Не менш важливо зробити мову дитини емоційною, красивою, образною. Формується вміння ставити запитання. Так само у вихованні крім інтуїтивного формування основ усного мовлення, необхідно спеціальне навчання. Велике значення треба приділити конструюванню слів, пропозицій, словосполучень. Дуже важливий зв'язок між мовною та розумовою діяльністю дітей. Казка ще повинна сприяти спілкуванню [13].

Казки, створені В. Сухомлинським пронизані глибоким змістом і філософією, що активно впливають на інтелектуальну, емоційну та моральну сфери дитини і спрямовані на формування повноцінної особистості, що здатна діяти згідно загальнолюдських норм. Ось чому, казки являються невід'ємною і обов'язковою складовою в освітнього процесу в старших групах, і сприяє формуванню їхніх морально-етичних якостей.

Творчість В. Сухомлинського, в світі казок, підштовхує до глибокого і широкого дослідження науковцями, практиками педагогічної ланки, втім, широким загалом не тільки педагогам, але й усієї освітньої спільноти [1; 62]. Педагог В. Сухомлинський наполягав на тому, що казки, можуть яскраво оволодіти почуттями дитини, розвинути її мовлення, естетичні смаки. «Казка – виключно сильне емоційне джерело пробудження думки. Завдяки творенню казки пізнаються найтонші відтінки слова, і слово стає духовним багатством дитини» [68, с.38].

Цікаво що, навіть назви праць Василя Сухомлинського, а саме: «Серце віддаю дітям», «Шлях до серця дитини», «Духовний світ дитина», «Людна – найвища цінність», «Моральні цінності сім'ї», «Людина неповторна», «На нашій совісті людина», «Як виховати справжню людину», «Моральні заповіді дитинства і юності», «Обережно: дитина!», «Щоб душа не була пустою», «Гостинність», «Скажи людині здрастуйте», «Хто кого веде до дому» та ін. пронизані гуманістичною, духовною, моральною, етичною спрямованістю.

Книга В.Сухомлинського «Як виховати справжню людину» над якою він працював з 1967 по 1970 рік дістала високу оцінку під час обговорення (вже після смерті Василя Олександровича) в царині морального виховання старших дошкільників Науково-дослідного інституту загальних проблем виховання Академії педагогічних наук. Саме казку вважають одним з найпростіших літературних жанрів для розуміння та сприйняття дітьми, оскільки в ній досить зрозуміло виділяються межі між добром та злом, яскраво висвітлені особистісні якості кожного героя. У процесі вивчення проблеми морально-етичного виховання дитини, В. Сухомлинський створив низку казок, що спрямовані на виховання морально-етичних якостей, зокрема і культури поведінки. Отже доречним є розглянути роль його казок в системі виховання морально-етичних якостей старших дошкільників.

В. Сухомлинський підкреслював що звичайні словами не можливо передати через літературний твір, у першу чергу, через казку. За допомогою казок і легенд передається нам інформація про завуальовані причини подій, про їх виховний вплив. Саме казка несе в собі перші знання про життя навколишнього світу, про межі між добром і злом, навчає життєвих правил. «Казка – це зернина, з якої проростає паросток емоційних станів і ситуацій» [69, с. 515]. Казки являються специфічними прийомами повчання. Оскільки вони несуть в собі створені народом виховні кодекси, що впливають на дитячу психіку і свідомість. Досить часто повчання в них носить прихований характер. В казках присутні образи, символи, які подобаються дитині, і при знайомстві з ними вона непомітно для себе засвоює важливу гендерну інформацію.

Звертаючись до казки, видатний педагог стверджував: «Чим більше я працюю, тим більше переконуюся в тому, яку важливу роль відіграє казка в духовному розвитку дитини» [69, с. 36]. Казка – це своєрідна зернина, з якої проростає паросток емоційних станів і ситуацій, – зазначав педагог. Цінність казок і легенд в тому що, діти отримують знання про те, що можна стати добрим, щирим, чуйними, люблячими, толерантним, як стати чоловіком чи жінкою, матір'ю чи батьком. «Я розповідаю казки, – писав В. Сухомлинський. Вони творяться тут же. Кожен із нас – і я, і діти – стає в ці чудові години поетом. Коли в мене не вистачає яскравого, потрібного слова, діти допомагають мені. Ми склали тисячі казок. Наша творчість не є чимось винятковим і надзвичайним. Вона доступна кожному вихователю й дитині. Бо кожна дитина – поет, бо вихователю треба вміти ввести її у світ творчості. Діти приходять у світ казки. У ці прекрасні літні вечори ми стаємо поетами – складаємо казки. Усе, що ми бачимо, здається нам у ці дивовижні години казкою. Дитячий заклад під Блакитним Небом – це джерело живої думки й слова, до якого я щодня привожу вас, щоб ви стали людьми великої душі, розумними й сердечними, мудрими мислителями... Казка – дитинство думки. Вона робить світ дитини яскравим і цікавим» [68, с. 21].

Казка являється особливим інформаційним форматом, ніби послання, у якому заховано життєво важливу інформацію. Найцінніша інформація поступає у підсвідомість особистості й починає відігравати значну участь у житті, створюючи систему цінностей які в подальшому впливають на людську поведінку [24, с. 7]. Казки, ніби ознайомлюють з життям зокрема його сферах таких як: біологічній, психологічній, соціальній, духовій та ін. Вони скеровують мисленнєві процеси, здійснюють вплив на стосунки і рішення, які людина приймає. Цікавою вважається думка про те що казка являються своєрідною виховною системою, яка спрямована на гармонізацію людини, на формування у неї усвідомленого сприйняття подій життя, а також життєстійкості та успішності в соціальних відносинах. Педагоги, розказують цікаві історії дітям, для того щоб підтримати їх і скерувати на життєвій дорозі.

В біографії В. Сухомлинського можна знайти близько 2000 казок та оповідань, в яких описується різні сторони життя людини. Педагогом були створені збірки казок, притч, оповідань для дітей «Блакитні журавлі», «Казки школи під голубим небом», «Чиста криниця», «Вічна тополя», «Хрестоматія з етики» [68]. Через казку відбувається звернення до внутрішнього – ідеального – світу людини, усвідомлення власних емоцій та почуттів. Позбавлення оцінного ставлення дорослим, близькість казки до щиросердечної діяльності дитини й інші фактори сприяють максимальній проекції особистості. Цінність казок Василя Сухомлинського в тому що їхні герої досить зрозумілі дітям, а сюжети легко сприймаються. А це дає можливість зосереджувати увагу дітей на тих ситуаціях морального вибору, які присутні у кожній казці.

Сам великий педагог склав масу мудрих, цікавих казок. Його казки близькі дітям дошкільного віку, зрозумілі, легко сприймаються, допомагають пізнати навколишній світ. Одним із прийомів емоційного пробудження почуттів у дітей В. Сухомлинський вважав створення казок самими дітьми. «Дуже важливо, щоб діти не лише слухали казку, а й самі її творили. Через казку, через неповторну дитячу творчість – вірна дорога до серця дитини».

Важливим джерелом виховання культури поведінки дитини В. Сухомлинський вважав складання казок. Педагогічні казки українського педагога ніби опосередковано, непомітно зовні, але активно й ефективно виховують у дітей дошкільного і молодшого шкільного віку найкращі людські почуття щиросердності і любові до всього прекрасного, формують перші навички людяності у взаєминах між собою, культуру поведінки.

У Павлівській школі В. Сухомлинський створив «Кімнату казок». У ній він намагався відтворити казковий світ із його таємничістю і чарівними героями. Казка, на думку педагога, – активна творчість, яка охоплює всі сфери духовного життя дитини, її розуму, почуття, уяви, волі. Діти розуміють, що казкові герої видумані, але носії добра і зла викликають у душі дитини чи схвалення чи осуд. Завдячуючи казці, дитина сприймає світ не тільки розумом, але й почуттям. Саме у ній вона знаходить реальну форму виявлення своїх

духовних сил. «Казка, – завжди повторював В. Сухомлинський, – це, образно кажу чи, свіжий вітер, що роздмухує вогник дитячої думки і мови. Діти розуміють ідею лише тоді, коли вона втілена у яскравих образах. Казка – благородне і нічим не замінене джерело виховання любові до Вітчизни. Патріотична ідея казки – в глибині її змісту, створені народом казкові образи, що живуть тисячоліття, доносять до серця і розуму дитини могутній творчий дух трудового народу, його погляди на життя, ідеали, прагнення. Казка виховує любов до рідної землі вже в тому, що вона – творіння народу» [68, 154].

Вихователі широко використовують літературну спадщину В. Сухомлинського для дітей, зокрема:

1. «Лялька під дощем». Правило: Всі сили віддай, а друга з біди виручай.
2. «Півень і Сонце». Правило: Не хвали себе, хай люди тебе похвалять.
3. «Тільки живий красивий». Правило: Не лови метелика – він квітка неба, хай живе собі.
4. «Золотий гребінець». Правило: Нехай людина добро приносить, бо світ навколо любові просить.
5. «Щоб метелик не наколовся». Правило: Дереву в садочку не ламай! Комашку маленьку не ображай.
6. «Петрик, собака і кошеня». Правило: Тваринку маленьку не ображай, дай їй поїсти і захищай.
7. «Як білка Дятла урятувала». Правило: Добре серце за чужу біду болить.
8. «Дуб – велетень». Правило: В лісі вогнище не пали, а почав - загаси.
9. «Могутній Дуб і Кабан». Правило: Дереву усі шануйте. Не ламайте і не псуйте.
10. «Зайчик і горобина». Правило: Щоб нам добре всім було, несіть в душі своїй тепло. І знайте істину просту – несіть у серці доброту.
11. «Сонце і Сонечко». Правило: У лиху годину пізнаєш вірну людину.
12. «Хай я буду ваша – бабусю». Правило: Майте в серці доброту, а не злість і чорноту.
13. «По волосинці». Правило: Маленька праця краща за велике неробство.

14. «Як хлопці мед поїли». Правило: Не соромитися говорити правду, бо у правді – сила!

15. «Хризантема і цибулина». Правило: Пам'ятайте, що тільки добрим серцям краса відкривається.

16. «Фіалка і бджілка». Правило: На доброму серці світ тримається.

17. «Подорожник». Правило: Ми всі господарі природи. Тож збережемо її ми вроду.

18. «Бабусин борщ». Правило: Умій сказати, умій і змовчати.

19. «Я хочу сказати своє слово». Правило: Будь уважний, бо пропустиш головне.

Дитина, внаслідок невеликого життєвого досвіду, не завжди може побачити головне в змісті казки. Тому після читання казки з дітьми необхідно проведення етичної бесіди за змістом прочитаного.

Готуючись до бесіди, педагог повинен продумати, який аспект культури поведінки він збирається розкрити перед дітьми за допомогою даної казки, і відповідно до цього підібрати питання. Недоцільно ставити перед дітьми занадто багато питань, оскільки це заважає їм усвідомити головну ідею казки, знижує враження від прочитаного. Питання повинні спонукати у дошкільнят інтерес до вчинків, мотивів поведінки героїв, їх внутрішнього світу, їх переживанням.

Питання ці повинні допомогти дитині розібратися в образі, висловити своє ставлення до нього (якщо оцінка образу складна, пропонуються додаткові запитання, що полегшують цю задачу); вони повинні допомогти вихователю зрозуміти душевний стан вихованця під час читання; виявити здатність дітей порівнювати і узагальнювати прочитане; стимулювати дискусію серед дітей у зв'язку з прочитаним. Наприклад, вихователь, прочитавши дітям казку В. Сухомлинського «Бджілка і гарбузова квітка» та бажаючи дати їм уявлення про гостинність, задає наступні запитання: «Чому, на вашу думку, Бджілці було важко розлучитися з Гарбузовою квіткою?», «А вам важко розлучитися з добрими людьми, яких ви зустріли?», «Пригадайте декілька правил

гостинності», «Розкажіть, які якості гостинності притаманні вам і вашим рідним».

Уявлення, отримані дітьми із казок В. Сухомлинського, переносяться в їхній життєвий досвід поступово, систематично. Казка сприяє виникненню у дітей емоційного ставлення до вчинків героїв, а потім і оточуючих людей, своїм власним вчинкам.

Таким чином, бесіди за змістом казок сприяють вихованню у дітей моральних мотивів культури поведінки, якими вони надалі керуються у своїх вчинках. Саме казка дозволяє розкрити дошкільнятам складність взаємовідносин між людьми, різноманіття людських характерів, особливості тих чи інших переживань, наочно подає приклади культури поведінки, які діти можуть використовувати як зразки для наслідування.

Я вважаю, що твори В. Сухомлинського спонукають дітей 6-го року життя замислюватися над питанням добра і зла, над чистотою людських взаємин, над своєю поведінкою. Вони вчать любити і берегти красу рідного краю, поважати старість і рости чуйними, добрими, щирими, толерантними людьми.

Висновки до 1 розділу

Отже, на першому етапі нашого дослідження здійснено аналіз психолого-педагогічної та методичної літератури, досліджено генезис поняття «культура поведінки» у філософії, педагогіці, психології, визначено особливості її виховання у дітей старшого дошкільного віку та з'ясована роль казок В. Сухомлинського у цьому процесі.

Культуру поведінки дітей старшого дошкільного віку будемо розглядати як сукупність сформованих морально-етичних знань про поведінкові норми та правила, соціально значущих якостей особистості, стійких форм повсякденної поведінки в побуті, у спілкуванні, у різних видах діяльності.

У змістовій структурі культури поведінки старших дошкільників можна виокремити взаємозв'язані компоненти, а саме: культурно-гігієнічні навички та звички; культуру спілкування (з дорослими та однолітками); культуру діяльності та дозвілля.

З'ясовано, що процес виховання культури поведінки найбільш інтенсивний саме в період дошкільного дитинства. Особливості виховання культури поведінки у старших дошкільників пов'язані з їх віковими можливостями, які досліджували психологи І. Бех, Л. Божович, Л. Виготський, Т. Дуткевич, Т. Кравченко, Р. Павелків, С. Рубінштейн, О. Скрипченко та інші.

Для виховання культури поведінки необхідно створити певні умови і дотримуватися принципів єдності та цілісності виховного процесу: послідовності, систематичності, повторення вправ і раціонального їх розподілу в часі. Виховний вплив на дітей повинен бути єдиним, постійним і послідовним, результатом якого є повнота уявлень і знань дитини про себе, про правила культури поведінки; орієнтація дитини на соціально схвалювані норми поведінки; позитивне емоційне сприйняття себе, оточуючих, довкілля; відповідність дій і вчинків дитини встановленим соціальним еталонам.

Серед усіх засобів найбільш ефективним у вихованні культури поведінки дослідники визначають казки, зокрема казки В. Сухомлинського. Вони активно впливають на почуття і розум дитини, розвивають її емпатійність, емоційність,

забезпечують розуміння та прийняття моральних норм як єдиних вірних варіантів поведінки.

Слухаючи казку, дитина знайомиться з навколишнім життям, природою, працею людей, з однолітками, їх радіщами, а часом і невдачами. Художнє слово казки впливає не тільки на свідомість, але й на почуття і вчинки дитини. Слово може окрилити дитину, викликати бажання стати краще, зробити щось хороше, допомагає усвідомити людські взаємини, познайомиться з нормами культури поведінки.

Уявлення, отримані дітьми із казок В. Сухомлинського, переносяться в їхній життєвий досвід поступово, систематично. Казки сприяють виникненню у дітей емоційного ставлення до вчинків героїв, а потім і оточуючих людей, своїм власним вчинкам.

Використовуючи казки В. Сухомлинського як засіб виховання культури поведінки, вихователь повинен звернути особливу увагу на зміст казок, методику їх читання та проведення бесід за змістом прочитаного з метою формування у дітей гуманних почуттів і етичних уявлень, на перенесення цих уявлень в життя і повсякденну діяльність дітей.

РОЗДІЛ 2. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ВИХОВАННЯ КУЛЬТУРИ ПОВЕДІНКИ В ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ЗАСОБОМ КАЗОК В. СУХОМЛИНСЬКОГО

2.1. Діагностика рівнів сформованості культури поведінки в дітей старшого дошкільного віку

Для перевірки впливу казок В. Сухомлинського на виховання культури поведінки в дітей старшого дошкільного віку був проведений педагогічний експеримент, у якому взяли участь діти старшого дошкільного віку ЗДО «Світлячок» м. Глухова (25 осіб) та ЗДО «Калинка» м. Кролевець, вихователі, батьки вихованців.

Експеримент проводився у три послідовних етапи: констатувальний, формувальний, контрольний. Метою констатувального етапу дослідження було виявлення наявних рівнів сформованості культури поведінки в дітей експериментальної (ЕГ) та контрольної (КГ) груп (додаток А). Метою формувального етапу дослідження було проведення системи роботи з формування культури поведінки в дітей експериментальної групи засобом казок В. Сухомлинського. Були підібрані казки видатного педагога, які враховували наявні рівні сформованості культури поведінки в дітей старшого дошкільного віку. На третьому етапі педагогічного дослідження було проведено контрольне обстеження дітей експериментальної та контрольної груп з метою виявлення ефективності процесу формування культури поведінки в дітей старшого дошкільного віку засобом казок В. Сухомлинського.

Для проведення констатувального етапу дослідження були визначені критерії та показники сформованості культури поведінки, розроблена методика діагностики, визначені рівні шуканої якості. Проаналізував літературні джерела, ми визначили такі критерії сформованості культури поведінки в дітей старшого дошкільного віку:

– пізнавально-інформаційний з показниками: наявність знань про культурні норми, звички, якості, розуміння сутності поняття «культурна поведінка», адекватна оцінка ситуацій морального вибору;

– емоційно-мотиваційний з показниками: прояв позитивних або негативних емоцій в ситуаціях морального вибору, спрямованість мотивації в ситуаціях морального вибору; наявність мотивації на формування культури поведінки;

– поведінково-діяльнісний з показниками: дотримання правил особистої гігієни; дисциплінованість в режимних моментах; прояв культури мовлення під час спілкування з дорослими та однолітками.

Діагностичний матеріал для проведення першого етапу нашого дослідження за визначеними критеріями і показниками поданий у додатках Б, В, Д. Для кількісної оцінки результатів дослідження були визначені три рівні сформованості культури поведінки в дітей старшого дошкільного віку: високий, середній, низький.

Низький рівень має дитина, яка набрала 0-9 балів. У дитині не сформовані знання про культурні норми, звички, якості, вона не здатна оцінити та розв'язати ситуації морального вибору; вона не виражає позитивного емоційного ставлення до моральних і культурних норм поведінки, їй притаманна негативна моральна спрямованість; дитина завжди недисциплінована, не охайна, у спілкуванні не вживає ввічливі слова в процесі спілкування з дорослими та однолітками, мовлення її безграмотно.

Середній рівень має дитина, яка набрала 10-19 балів. У дитині частково сформовані уявлення та окремі знання про норми культурної поведінки. У неї виникають певні труднощі в розкритті сутності окремих морально-етичних понять, у формулюванні культурних норм поведінки; коротко аргументує своє відношення до ситуацій морального вибору; позитивно ставиться до дотримання культурних норм поведінки, у неї наявна позитивна моральна спрямованість; під час спілкування з дорослими і однолітками вживає ввічливі слова, стежить за своїм зовнішнім виглядом, вміє контролювати свою поведінку і мовлення, але іноді допускає незначні помилки щодо культури мовлення та спілкування.

Високий рівень має дитина, яка набрала 20-27 балів. У дитини добре сформовані знання та уявлення про культурні норми, звички, якості; вона розуміє сутність морально-етичних понять; вміє адекватно оцінити й обґрунтувати ситуацій морального вибору; позитивно ставиться до дотримання моральних і культурних норм, вона завжди охайна, дисциплінована, відповідальна; з поважанням ставиться до старших, постійно вживає ввічливі слова у процесі спілкування з дорослими та однолітками, дотримується правил культурної поведінки в суспільних місцях, вдома тощо.

Під час проведення констатувального етапу дослідження були використані такі методи: діагностична бесіда з дітьми та їх батьками, анкетування вихователів та батьків дітей, цілеспрямоване спостереження за поведінкою дітей в ігрової, трудової, навчальної діяльності, при спілкуванні з дорослими та дітьми.

Діагностична методика передбачала:

– Анкетування вихователів та батьків дітей з метою виявлення засобів формування культури поведінки в дітей старшого дошкільного віку.

– Діагностичні бесіди з дітьми з метою виявлення рівнів сформованості культури поведінки в дітей.

– Дидактичні ігри використовували для з'ясування того чи розуміє дитина сутність певних морально-етичних понять, чи вміє вона висловлювати свої почуття, контролювати свою поведінку, емоції.

– Морально-етичні ситуації використані з метою виявлення вмінь дітей адекватно оцінювати ситуацію морального вибору.

– Цілеспрямовані спостереження за поведінкою дітей під час спілкування з дорослими, однолітками дозволили виявити здатність дошкільника культурно поводитися, культурно спілкуватися.

– Аналіз та математична обробка отриманих результатів.

Критерії, показники та методи діагностики рівня вихованості культури поведінки в дітей старшого дошкільного віку подані у таблиці 2.1 (додаток Б).

Для виявлення сформованості показників пізнавально-інформаційного критерію культури поведінки в старших дошкільників ми використали бесіди «Як ти розумієш поняття «культура поведінки», «Якими словами можна охарактеризувати культурну людину?», «Оціни вчинок однолітків» (додаток В).

Для виявлення сформованості показників емоційно-мотиваційного критерію ми використали методики вивчення мотивів поведінки в ситуаціях морального вибору, «Сюжетні картинки» та «Зробимо разом» (додаток Д).

Для виявлення сформованості показників вихованості культури поведінки в дітей старшого дошкільного віку за поведінково-діяльнісним критерієм ми використали спостереження за поведінкою дітей в режимних моментах, анкетування вихователів та батьків (додаток Е).

Повна, правильна відповідь дитини, яка відповідала високому рівню вихованості культури поведінки була оцінена 3 балами; не повна відповідь, яка відповідала середньому рівню, або відповідь з незначною допомогою вихователя – 2 балами і відповідь, яка відповідала низькому рівню, оцінювалася 1 балом. Відсутність відповіді оцінювалася 1 балом. Тоді високий рівень по кожному критерію мала дитина, яка отримала 8-9 балів, середній рівень – 4-7 балів, низький – 0-3 бали.

Першим кроком констатувального етапу дослідження було анкетування вихователів. Його метою було виявлення засобів виховання культури поведінки в дітей старшого дошкільного віку. Запропонована вихователям анкета подана у додатку Ж. Питання анкети були спрямовані на визначення обізнаності вихователів з питань виховання культури поведінки в дітей старшого дошкільного віку, розкриття діяльності педагогів в цьому напрямі.

В анкетуванні взяло участь 10 вихователів старших груп. Проаналізуємо відповіді педагогів на запропоновані питання анкети.

Із відповідей на перше запитання ми дізналися, що в основному вихователі правильно розуміють поняття «культура поведінки». Дане поняття вихователі трактують як сформованість навичок та звичок культурного спілкування з дорослими та однолітками (60% педагогів), наявність знань у

дітей про правила поведінки у побуті, у спілкуванні та різних видах діяльності» (40% вихователів).

Аналізуючи відповіді вихователів на запитання «Якою, на Вашу думку, має бути культурна дитина?», ми з'ясували, що вони висувають правильні вимоги до дитини: культурна дитина повинна бути ввічливою, відповідальною, акуратною – так вважають 30% педагогів, 70% педагогів вважають, що культурна дитина повинна бути дисциплінованою, поважливою до старших, ввічливою. Отже, всі вихователі взагалі правильно назвали якості, притаманні культурній дитині.

Із наступних відповідей на запитання анкети ми дізналися, що всі вихователі (100%) ознайомлюють дітей з нормами культури поведінки і намагаються привити їм звички культурної поведінки. 40% педагогів з цією метою використовують бесіди за ситуаційними картинками морального змісту, 30% проводять етичні бесіди за прочитаними творами, Відповідаючи на запитання «Чи ознайомлюєте Ви дітей з нормами культури поведінки?» та «Чи прививаєте Ви звички культури поведінки дітям?» вихователі дали позитивну відповідь.

Відповідаючи на запитання «Які засоби Ви використовуєте у процесі виховання культури поведінки у дітей?» 20% вихователів відповіли, що проводять етичні бесіди з дітьми, 50% – проводять бесіди за ілюстраціями, дидактичні та сюжетно-рольові ігри, використовують проблемні ситуації. І лише 30% вихователів використовують казки В. Сухомлинського такі як «Кажі людині «Здрастуйте», «Бджілка», «Хто кого веде додому», «Дівчинка та синичка», «Гарбузова квітка». 50% вихователів використовують твори інших письменників, таких як С. Маршака «Мойдодир», «Айболіт», Н. Красоткіної «Про Михайлика та Горе-лихо» та інших.

Із відповіді на останнє запитання «Вихованню яких норм культури поведінки за допомогою казок В. Сухомлинського Ви приділяєте більше уваги? Наведіть приклади» ми дізналися, що ввічливість у процесі спілкування 30% вихователів виховують за допомогою оповідання «Важко бути людиною», «Як

котові соромно стало», «Кажі людині «Здрастуйте», «Навіщо кажуть «Спасибі», виховати турботливе відношення до інших людей, співчуття до них допомагають казки та оповідання «Хто кого веде додому», «Тихо, бабуся відпочиває», «Сьома дочка», «Як їжачиха приголубила своїх діток», «Склянка води», «Камінь»; виховати взаємодопомогу допомагають казки «Дівчинка і синичка», «Як хлопчик хотів приголубити сніжинку», «Як білочка дятла врятувала», для виховання дисциплінованості та слухняності використовують казки «Буде із гнізда випадати?», культуру поведінки під час спілкування з дорослими допомагають виховати казки «Образливе слово», «Добре слово», «Ті самі слова» та інші. Такі відповіді дозволяють стверджувати, що вихователі зацікавлені у формуванні культури поведінки у дітей, але казки В. Сухомлинського використовують не всі вихователі.

Отже, анкетування вихователів засвідчило, що вони проводять роботу з виховання культури поведінки в дітей старшого дошкільного віку, але при цьому використовують в основному традиційні засоби: бесіди за ілюстраціями, дидактичні та сюжетно-рольові ігри, ситуаційні задачі. Казки В. Сухомлинського в цьому процесі використовують лише 30% вихователів.

Наступним кроком нашого дослідження було анкетування батьків з метою з'ясування чи приділяють батьки увагу культурному вихованню своїх дітей і якими засобами вони здійснюють цей процес. Анкета для батьків подана у додатку К.

В анкетуванні взяло участь 30 батьків дітей експериментальної та контрольної груп.

Із відповіді батьків на перше запитання анкети «Чи приділяєте Ви увагу вихованню культури поведінки у своїх дітях?» ми дізналися, що 66,7% батьків постійно приділяють увагу даному процесу, 33,3% – за нестачею часу – епізодично. Наступними запитаннями ми зсували які засоби використовують батьки в процесі виховання культури поведінки. На запитання «Яким чином Ви виховуєте у дітей повагу до старших?» ми дізналися, що 33,3% батьків використовують українські народні казки, 50%

– проводять з дітьми бесіди, наводять приклади із особистого життя та життя знайомих дитини, 16,7% батьків не дали відповіді на це запитання. Отже, як бачимо, лише 33,3 % батьків використовують казки з метою виховання поваги до старших.

Із відповідей на наступне запитання «Чи виховуєте Ви у своїх дітей культуру мовлення? Яким чином?» ми дізналися, що 50% батьків приділяють увагу вихованню культури мовлення у своїх дітях. Вони використовують різні методи. Наприклад, метод порівняння: наводять приклад некультурного, образливого відношення до іншої дитини і запитують їх як треба правильно поводити себе у спілкуванні; інші батьки звертають увагу дітей на поведження їх однолітків у суспільних місцях з наступним запитанням «Чи можна так розмовляти з людиною? Як треба казати?», також 16,7% батьків звертають увагу на грамотність висловлювання дітей і в разі необхідності корегують їх мовлення. Решта 50% батьків не звертають уваги на культуру мовлення своєї дитини, вважаючи, що вона у дитячому садку добре засвоїть добрі манери спілкування в оточенні однолітків.

Із відповіді на наступне запитання «Як Ваша дитина поводить з однолітками? Чи виникають у неї труднощі під час спілкування ними?» ми з'ясували, що 50% дітей мають неоднорідні відносини з однолітками, у них часто виникають труднощі у спілкуванні з іншими дітьми, тому у них не має постійних друзів. Решта дітей вільно спілкуються з однолітками, мають багато друзів. Як бачимо, 50% дітей випробують труднощі в спілкуванні з однолітками, у зв'язку з цим постійних друзів не мають.

Наступним запитанням ми з'ясували поведження дітей у конфліктних ситуаціях. 33,3% батьків відповіло, що при виникненні конфлікту з однолітками їх діти починають кричати, дратися; 6,7% дітей – уступають супернику в конфлікті, решта 60% дітей потребують допомоги для розв'язання конфлікту. При виникненні конфлікту з дорослими 40% дітей починають плакати, 33,3% – ображаються на дорослого та перестають з ним розмовляти, 26,7% дітей

намагаються знайти вихід із конфліктній ситуації. Отже, більшість дошкільників не можуть культурно поводити себе у конфліктних ситуаціях з дорослими і однолітками.

Відповіді на наступне запитання показали, що 66,7% дошкільників не відповідально відносяться до своїх обов'язків, доручень і потребують постійного нагадування з боку дорослого. 33,7% дітей без нагадування стежать за порядком у своєї кімнаті, допомагають бабусі, мати по господарству. Отже, почуття відповідальності за виконання доручень та обов'язків по дому розвинуто в дошкільників не на належному рівні.

Із відповіді на наступні два запитання, ми дізналися, що 66,7% дітей стежить за своїм зовнішнім виглядом, завжди охайні. 33,3% дошкільників не завжди приділяють увагу зовнішньому вигляду, не завжди охайні і потребують нагадування дорослих щодо дотримання правил особистої гігієни. Як бачимо, не всі діти приділяють увагу зовнішньому вигляду, не завжди охайні. Такі діти складають 33,3% від загальної кількості опитуваних.

Із відповідей на останнє запитання ми дізналися, що 50% батьків вважають, що в їх дітях сформована культура поведінки, 33,3% батьків вважають, що не сформована та 16,7% батьків відмітили, що культура поведінки у їх дітях сформована частково. Отже, у 33,3% дітей, на думку батьків, культура поведінки не сформована.

Таким чином, із а анкетування батьків можна зробити висновок про те, що лише 50% батьків приділяє увагу вихованню культури поведінки у дітей, решта батьків, посилаючись на зайнятість, вважають, що цим повинні займатися вихователі.

Наступним кроком нашого дослідження було виявлення рівнів сформованості культури поведінки в дітей експериментальної та контрольної груп за визначеним критеріями і показниками. З метою виявлення рівнів вихованості показників пізнавально-інформаційного критерію культури поведінки у дошкільників були проведені бесіди «Як ти розумієш поняття «культура поведінки», «Якими словами можна охарактеризувати культурну

людину» та вправу «Оціни вчинки однолітка» (додаток В). Проаналізуємо відповіді дітей.

У процесі бесіди «Як ти розумієш поняття «культура поведінки?» ми виявили, що 44% дітей ЕГ та 48% дитини КГ правильно розуміють поняття «культурна поведінка». Діти відповіли, що під культурною поведінкою вони вміють ввічливо спілкуватися, уникати конфліктних ситуацій (Марія Б., Аня В., Сергій К. (ЕГ), Вікторія К., Тетяна С., Валерія Г., Мілана К. (КГ), поважливе відношення до старших, вживання ввічливих слів (Коля К., Наташа Я. (ЕГ) та Домініка В., Ілля П. (КГ), відповідальне відношення до обов'язків і доручень, доброзичливе ставлення до оточуючих (Софія П., Алла П., Микита С. (ЕГ) та Софія К., Назар К., Олег М., Вероніка М. (КГ). Деякі діти (Аня В., Сергій К. (ЕГ) та Домініка В., Ілля П. (КГ) пов'язали культурну поведінку з поведінкою у суспільних місцях, гостях. Але були і діти, які не зразу дали відповідь на дане запитання, однобічно розуміють поняття «культурна поведінка». Так, Саша М., Ігор С., Влад С., Тіма К. (ЕГ) та Альбіна Г., Владлена К., Захар П. (КГ) не змогли одразу дати відповідь, вони звернулися за допомогою до інших дітей, до дорослих. Після навідних запитань дорослого вони дали такі відповіді: «Культурна поведінка – це вміння поважливо ставитися до оточуючих», «Уміння культурно спілкуватися», «Не вживати брутальних слів», «Слухатися дорослих». Дітей, які потребували допомоги дорослого виявлено 52% в ЕГ та 48% – в КГ. 44% ЕГ та в 48% знають як повинна поводити себе культурна дитина з однолітками, дорослими, в суспільних місцях. До найбільш показових відповідей можна віднести такі: «культурна дитина на вулиці поводить себе обережно, не перебігає дорогу перед машиною, переходить вулицю на зелений колір світлофора, не грає на дорозі», «культурна людина не кидає сміття на дорогу, не залишає після себе сміття в місцях відпочинку», «культурна дитина уступає місця людям похилого віку в транспорті, при спілкуванні не перебивати співрозмовника» та інші. 56% дітей КГ та 52% дітей ЕГ вважають себе культурними дітьми. Решта дітей вважають себе частково культурними,

адже не завжди поводяться правильно: іноді вживають непотрібні слова, лаються з однолітками, неповажливо ставляться до людей похилого віку.

Отже, розуміння дітей поняття «культурна поведінка», розуміння як треба поводити себе культурної дитині знаходиться на середньому рівні як у дітей ЕГ (52%), так і у дітей КГ (48%). Більшість дітей ЕГ та КГ вважають себе культурними дітьми.

Із бесіди «Якими словами можна охарактеризувати культурну людину?» ми з'ясували, що 48% дітей ЕГ та 56% дітей КГ назвали такі якості культурної людини як співчутливість, доброта, толерантність, відповідальність, доброзичливість, турботливість тощо. Далі ми з'ясували як діти розуміють моральні якості культурної дитини. Так, ми дізналися, що діти вважають людину співчутливою, якщо вона відчуває біль іншої людини або тварини, жаліє бездомних кішок, собак, годує їх, не ображає слабких тощо (Катя В., Аня С., Таня Д. (ЕГ), Цветана С., Вікторія С., Софія К. (КГ)); скромна людина ніколи не буде хвалитися, хвастати своїми справами (Коля П., Софія П. (ЕГ), .., Артем Б., Богдан Г., Вероніка М.), а добра дитина – це дитина, яка робить добрі справи, наприклад допомагає батькам, вихователям, яка не ображає інших дітей (Алеся М., Алла П., Поліна Б. (ЕГ), Богдан Г., Кирило Ш., Тетяна С., Валерія С. (КГ)). Своїх друзів діти вважають добрими і скромними: «Мої друзі завжди діляться своїми іграшками», «Ми граємо разом і ніколи не сваримося», «Мої друзі ніколи не хваляться, вони скромні» – такі відповіді дали Микита Т., Наташа Я., Аня С., Микола П. та інші.

Найбільші труднощі викликали у деяких дітей ЕГ та КГ пояснення, яку людину вони вважають дбайливою та відповідальною, в чому проявляються ці якості (Антон Ш., Микита М. (ЕГ), Владлена К., Захар П., Альбіна Г., Настя Н. (КГ)). Відповіді на ці запитання ми отримали після навідних запитань. Більшість дітей (52%) вважають себе відповідальними, адже їм подобається точно і швидко виконувати доручення дорослих. Також 44% дітей ЕГ та КГ вважають що вони здатні проявляти співчуття своїм друзям. Коли у друзів трапляються неприємності, вони пропонують пограти разом з ними, щоб друг

заспокоївся у грі, пропонують свої іграшки, говорять приємні слова: «Усе буде добре, не хвилюйся, не плач»(Артем Т., Софія П., Наташа Я., Микита Т. Олена М.).

Для виявлення адекватності оцінки ситуацій морального вибору ми провели з дітьми бесіду «Оціни дії однолітка». Дітям були запропоновані вчинки їх однолітків. Діти повинні були дати відповідь правильно чи ні поступили персонажі та обґрунтувати свою відповідь. Більшість дітей 48% (ЕГ) та 52% (КГ) правильно оцінили запропоновані вчинки, але 52% дітей ЕГ та 48% дітей КГ не змогли чітко обґрунтувати свій вибір.

Підбиваючи підсумки за всіма завданнями пізнавально-інформаційного критерію, констатуємо середній рівень вихованості культури поведінки за даним критерієм (48% – у дітей ЕГ, 52 % – у дітей КГ).

З метою виявлення вихованості культури поведінки в дітей старшого дошкільного віку за емоційно-ціннісним критерієм були використані методика «Сюжетні картинки», методика вивчення мотивів поведінки в ситуаціях морального вибору, «Зробимо разом». Методика «Сюжетні картинки» дозволила виявити прояв позитивних або негативних емоцій в ситуаціях морального вибору. Ми показували дитині картинки із зображенням позитивних і негативних вчинків однолітків і пропонували їй дати моральну оцінку зображенню на картинці вчинків. За результатами даної методики 28% дітей ЕГ та 32% дітей КГ яскраво виявили позитивні емоції у вигляді схвалення на добрі вчинки персонажів і негативні реакції на аморальні дії однолітків (Аня В, Наташа Я., Софія П. (ЕГ), Ілля П., Артем. Т., Валерія С., Софія К. (КГ)). 44% дітей ЕГ 48% дітей КГ правильно оцінили вчинки однолітків, але не змогли обґрунтувати свою відповідь. Їх емоційні реакції були адекватні, але слабо виражені. Але були виявлені діти, які не змогли оцінити негативні вчинки персонажів картинок, не проявили своє негативне ставлення до них. Так, Лена М., Антон Ш., Софія М., Ігор Л. (ЕГ) та Вікторія С., Олеся Ш. (КГ) до добрих вчинків віднесли картину, на якій діти дружно грають у м'яч і не звертають увагу на дитину, яка сидить в інвалідному кріслі. Не засудили вони і поведінку

хлопчика, який смикав дівчинку за косу. Взагалі 24% дітей ЕГ та 20% дітей КГ неправильно розкладали картинки (в одній стопці виявилися картинки із зображенням як позитивних, так і негативних вчинків), їх емоційні реакції були слабо виражені або зовсім відсутні.

Отже, діти слабо виражають своє емоційне ставлення до позитивних і негативних вчинків персонажів. Встановлено, що ставлення дошкільників обох груп до моральних та культурних норм поведінки знаходиться на середньому рівні (44% у дітей ЕГ та 48% –КГ).

Для виявлення спрямованості мотивації дитини в ситуаціях морального вибору дітям ЕГ та КГ була запропонована методика вивчення мотивів поведінки в ситуаціях морального вибору. Перша серія проведеного експерименту показала, що 48% дітей ЕГ та 44% дітей КГ виявили бажання погратися з цікавими іграшками, лише 20% вихованців ЕГ (Софія М., Наташа Я., Поліна Г., Маша Б., Саша М.) та 24% дошкільників КГ (Альбіна Г., Мілана К., Настя Р., Софія К., Денис П., Єгор Є., Захар П.) прийняли рішення зайнятися розкладанням смужок, які необхідні були для проведення заняття з математики. Свій вибір вони пояснили «Хтось повинен допомогти вихователю, їй важко розкласти смужки для всіх дітей».

У другій серії дошкільникам було запропоновано зробити вибір куди кинути м'яч: у коло, де намальована одна людина (у цьому випадку очки нараховувалися особисто дитині) або у коло, де намальована декілька людей (очки нараховувалися усій команді).

Під час виконання цього завдання 52% дітей ЕГ та 56% дітей КГ вибрали праве коло, тобто вони проявили колективну мотивацію. Решта дітей (48% дітей ЕГ та 52% – КГ) проявили особисту мотивацію. Таким чином, можна зробити висновок, що в присутності однолітків більшість дошкільників проявили суспільну мотивацію.

Отже, суспільна спрямованість дітей старшого дошкільного віку в ситуаціях морального вибору знаходиться на середньому рівні і складає 52% в ЕГ та 56% в КГ.

З метою виявлення наявності мотивації на формування власної культури поведінки була проведена методика «Зробимо разом». Дітям було запропоновано зібрати конструкцію із кубиків, дім у два поверхи. В процесі їх діяльності ми стежили за їх поведінкою, а саме: чи намагаються діти працювати разом з напарником, як вони поведуться один з одним, спілкуються. Спостереження показало, що 32% дітей ЕГ та 28% дітей КГ проявило негативну мотивацію. Так, Саша М., Софія М., Таня Д. (ЕГ), Богдан Г., Єгор Є, Денис П., Олег М. (КГ) розуміючи як треба поводитися культурної дитині, все ж забирали фігурки у партнера, не ділилися своїми, часто промовляли фрази «я сам зроблю», «не бери мої фігурки», «використовуй свої фігурки» і т. п.. Микита К., Антон Ш. (ЕГ), Вероніка М., Таня С. не зрозуміли слово «разом», намагалися самостійно скласти запропоновану фігурку, використовуючи тільки свої фігурки. Лише 24% дітей ЕГ та 32% дошкільнят КГ (Наташа Я., Софія М., Тіма К. (ЕГ), Артем Б., Ілля П., Валерія С. (КГ)) ділилися своїми фігурками з партнером, пересували їх на центральну частину столу щоб зручно було брати їх обом дітям, радилися з партнером як краще скласти конструкцію. У цих дітей простежувалася відкритість та контактність, бажання сформувати в себе якості культурної дитини.

Отже, позитивну моральну спрямованість на формування культури поведінки виявило 24% дітей ЕГ та 32% дітей КГ.

Підбиваючи підсумки за всіма завданнями емоційно-мотиваційного критерію, констатуємо також середній рівень вихованості культури поведінки за даним критерієм (44% – у дітей ЕГ, 48 % – у дітей КГ).

Для виявлення рівнів вихованості культури поведінки в дітей старшого дошкільного віку за поведінково-діяльнісним критерієм ми спостерігали за дітьми під час проведення режимних моментів, трудової та ігрової діяльності.

Ми помітили, що 20% дітей ЕГ та 28% дітей КГ стежать за своїм зовнішнім виглядом, вони постійно охайні, без нагадування дотримуються правил особистої гігієни (Марія Б., Анна В., Таня Д., Софія М. (ЕГ), Мілана К., Альбіна Г., Мілана К., Настя Н., Захар П. (КГ)). 56% дітей ЕГ та 52%

вихованців КГ потребують нагадування (Микита К., Коля П., Антон Ш. (ЕГ), Валерія С., Софія К., Богдан Б., Софія К. (КГ) та інші). Ці діти забувають помити руки після прогулянки, перед прийомом їжі; не завжди дисципліновані, порушують режим дня. 32% – ЕГ та 28% – КГ під час спілкування з однолітками не вживають ввічливих слів, мовлення їх безграмотно. Під час ігрової діяльності часто виникають конфліктні ситуації із-за іграшок, розподілу ролей в сюжетно-рольових іграх.

Під час спілкування з дорослими 24% дітей ЕГ та 28% – КГ постійно використовують ввічливі слова (будь-ласка, добрий ранок, спасибі, до побачення та інші). У процесі ігрової діяльності ці діти дружелюбно відносяться до своїх однолітків, діляться іграшками, надають поради як краще виконати справу. 32% вихованців ЕГ та 28% – КГ допускають грубощі під час ігрової діяльності: відштовхують партнерів по грі, забирають іграшки, говорять образливі слова тощо. Зауваження дорослих залишаються без уваги. Отже, дисциплінованість, культура мовлення, спілкування між однолітками бажають бути кращими.

Спостереження за трудовою діяльністю показало, що 40% вихованців ЕГ та 44% – КГ проявляють ініціативу, приймають активну участь у виготовленні годівниць для птахів, стежать щоб у годівницях постійно був корм для птахів, доглядають за тваринами і рослинами у куточку природи, допомагають вихователям у підготовці до проведення занять, нянечкам накривати столи тощо. Але 24% дітей ЕГ та 20% дітей КГ ухиляються від праці, безвідповідально відносяться до доручень вихователя. Отже, відповідальність за доручену справу також необхідно покращити.

Підбиваючи підсумки за всіма завданнями поведінково-діяльнісного критерію, констатуємо середній рівень вихованості культури поведінки за даним критерієм (40% – у дітей ЕГ, 44 % – у дітей КГ).

Результати, які ми отримали у процесі проведення діагностичних бесід, методик, спостережень за дітьми експериментальної та контрольної груп,

відображені у таблицях 2.2, 2.3, 2.4, 2.5, 2.6, 2.7. (додаток Л) та діаграмі на рис. 2.1.

Узагальнені результати дослідження на констатувальному етапі дослідження подані в таблицях 2.8, 2.9.

Таблиця 2.8

Рівні вихованості культури поведінки в дітей старшого дошкільного віку експериментальної групи на констатувальному етапі дослідження

ЕГ, 25 осіб	Високий рівень		Середній рівень		Низький рівень	
	К-ть	%	К-ть	%	К-ть	%
пізнавально-інформаційний	7	28	12	48	6	24
емоційно-мотиваційний	6	24	11	44	8	32
поведінково-діяльнісний	6	24	10	40	9	36
Середнє значення		25,3%		44		30,7

Дані таблиці 2.8 свідчать про те, що в дітей експериментальної групи найкраще сформовані показники пізнавально-інформаційного критерію: високого рівня вихованості за даним критерієм показало 28% дітей, на середньому рівні перебуває 48% дошкільників; низький рівень виявлений у 24% вихованців. Найгірше сформовані показники поведінково-діялісного критерію: низький рівень вихованості культури поведінки за даним критерієм виявлений у 36% дошкільників. Діти під час спілкування з дорослими та однолітками не завжди вживали ввічливі слова, зустрічалося грубе поводження з однолітками під час ігрової діяльності, діти потребували нагадування щодо дотримання правил особистої гігієни, забували зачісувати свої волосся, змінити брудний одяг.

Таблиця 2.9

Рівні вихованості культури поведінки в дітей старшого дошкільного віку контрольної групи на констатувальному етапі дослідження

КГ, 25 осіб	Високий рівень		Середній рівень		Низький рівень	
	К-ть	%	К-ть	%	К-ть	%
пізнавально-інформаційний	8	32	13	52	4	16
емоційно-мотиваційний	7	28	12	48	6	24
поведінково-діяльнісний	6	24	11	44	8	32
середнє значення		28		48		24

Як бачимо у дітей контрольної групи також найкраще сформовані показники пізнавально-інформаційного критерію: на низькому рівні перебуває 16% вихованців, на середньому – 52% дітей, на високому – 32%. Найгірше сформовані показники поведінково-діялісного критерію: низький рівень вихованості культури поведінки за даним критерієм показало 32% вихованців, середній – 44%, високий рівень сформований у 24% вихованців.

Порівняння рівнів вихованості культури поведінки в дітей ЕГ та КГ на констатувальному етапі дослідження зображені на діаграмах (рис. 2.1, 2.2, 2.3).

Як свідчать дані діаграм на рис. 2.1, 2.2, 2.3, за всіма критеріями рівні вихованості культури поведінки в дітей контрольної й експериментальної груп знаходяться переважно на середньому рівні: від 40% до 48% – у дітей ЕГ та від 44% до 52% – у дітей КГ.

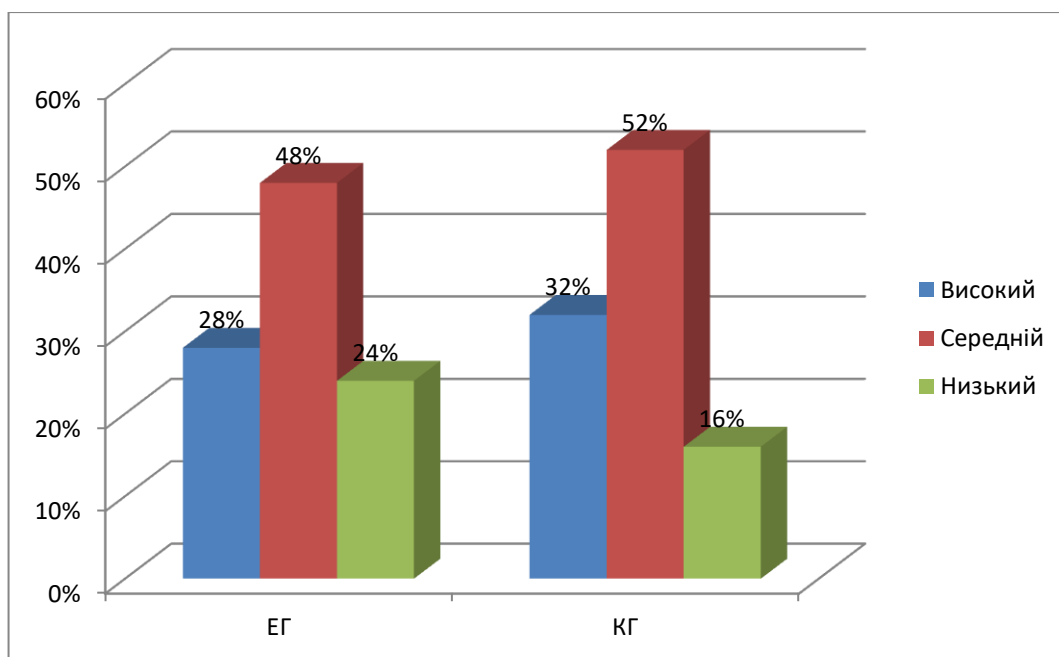

Рис. 2.1. Порівняння рівнів вихованості культури поведінки в ЕГ та КГ за пізнавально-інформаційним критерієм на констатувальному етапі дослідження

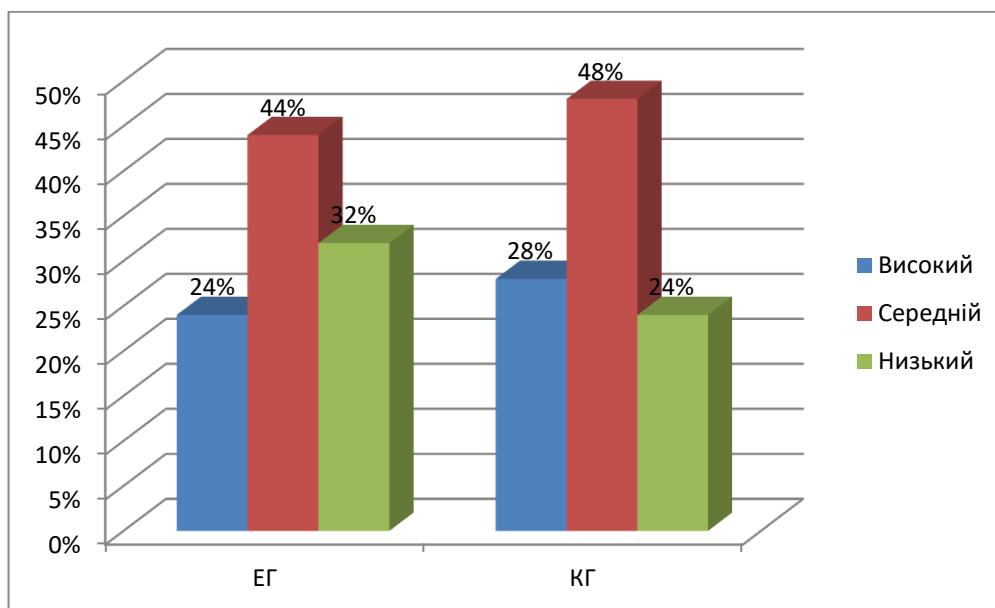

Рис. 2.2. Порівняння рівнів вихованості культури поведінки в ЕГ та КГ за емоційно-мотиваційним критерієм на констатувальному етапі дослідження

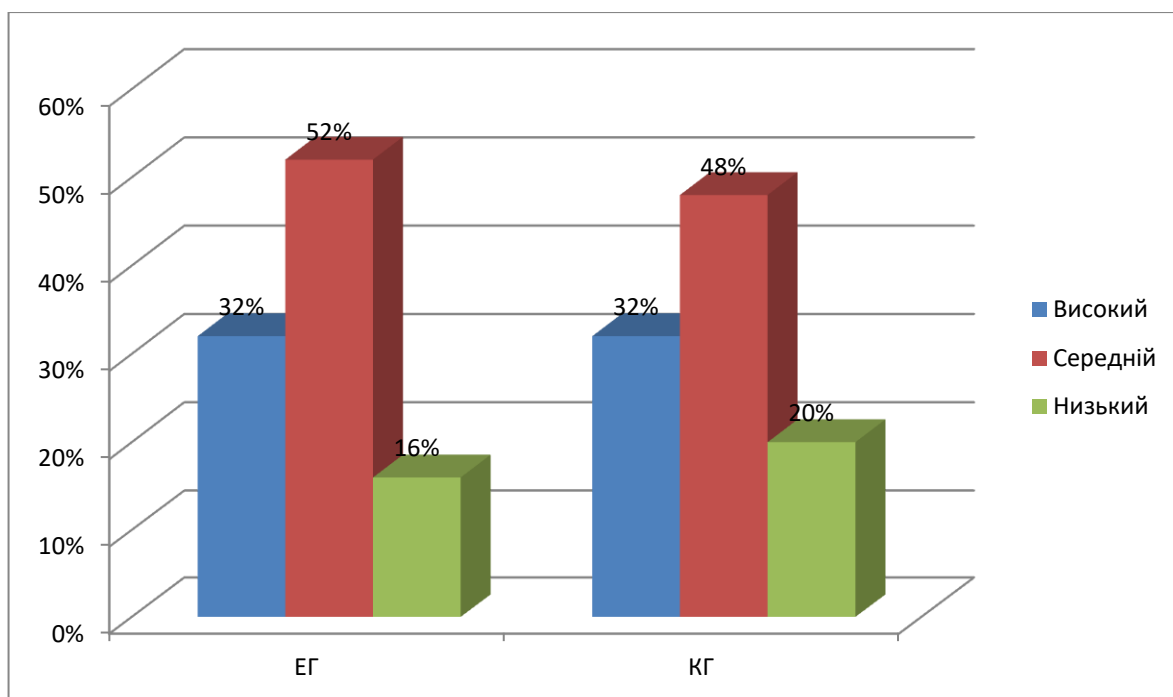

Рис. 2.3. Порівняння рівнів вихованості культури поведінки в EG та KG за поведінково-діяльнісним критерієм на констатувальному етапі дослідження

На діаграмі (рис. 2.4) подано порівняння рівнів вихованості культури поведінки в дітей EG та KG за середніми показниками трьох критеріїв.

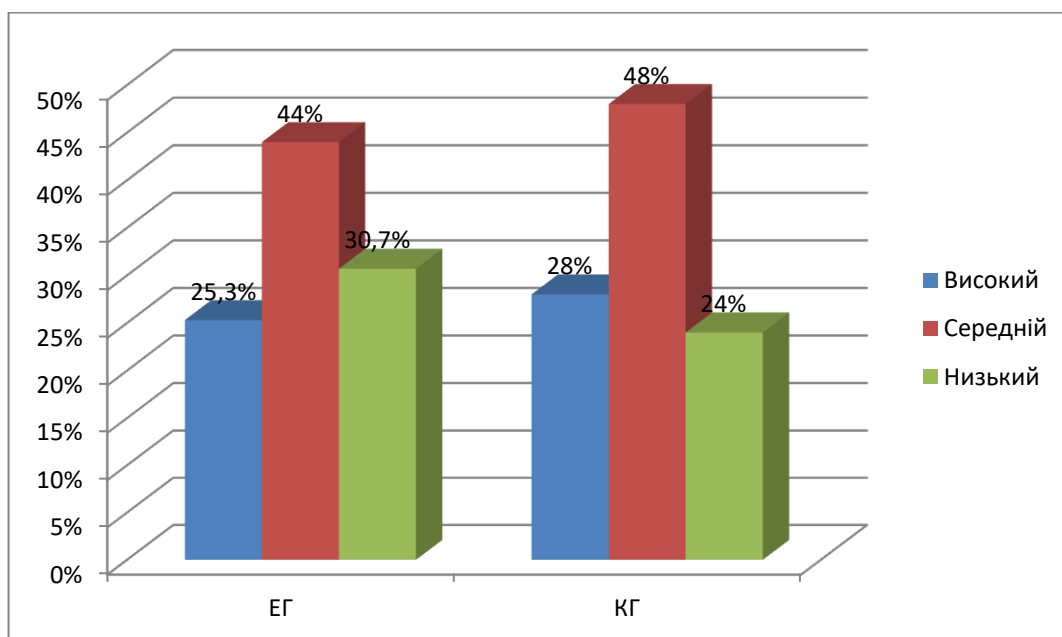

Рис. 2.4. Порівняння рівнів вихованості культури поведінки в дітей EG та KG на констатувальному етапі дослідження

Як бачимо, початкові рівні сформованості культури поведінки в дітей експериментальної та контрольної груп майже однакові і знаходяться на середньому рівні (44% – ЕГ та 48% – КГ). Низький рівень культури поведінки мають 36,7% дітей ЕГ та 24% дошкільників КГ.

Отже, дослідження показало, що старші дошкільники не готові до самостійного розв'язання життєвих моральних проблем, зазвичай конфліктують із оточенням. Не всі діти можуть вживати у мові слова, що позначають моральні якості та їх антиподи (добрий, забіяка, жадібний, чесний, ябеда тощо), а якщо й вживають то частково, при цьому не пов'язують їх з конкретною ситуацією. Таким чином, результати дослідження засвідчили недостатню вихованість культури поведінки в дітей старшого дошкільного віку, фрагментарне використання казок В. Сухомлинського у цьому процесі, невідповідальне ставлення батьків до процесу виховання культури поведінки в дітей. Така ситуація потребує проведення формувального етапу дослідження з виховання культури поведінки в дітей експериментальної групи засобом казок В. Сухомлинського.

2.2. Система роботи з виховання культури поведінки в дітей старшого дошкільного віку засобом казок В. Сухомлинського

Метою проведення формувального етапу дослідження було виховання культури поведінки в дітей експериментальної групи засобом казок В. Сухомлинського.

Реалізації формувального етапу експерименту передувала робота з вихователями ЗДО та батьками дітей. Для вихователів ми організували консультаційний пункт «Виховуємо поважну людину», мета якого полягала в усвідомленні педагогами сутності понять «культурна поведінка», «поважне ставлення до людей похилого віку», «культура мовлення», «культурне спілкування» тощо; підготовці педагогів до роботи зі старшими дошкільниками з метою виховання у них культури поведінки. Для реалізації мети

консультаційного пункту ми організували для вихователів лекції, семінари-практикуми, тренінги, методичні консультації тощо (додаток .М).

Робота з батьками полягала в застосуванні індивідуальних і колективних форм організації педагогічного процесу. Для батьків ми провели батьківські збори, тренінг «Виховання культури поведінки дитини в сім'ї», бесіду «У чому полягає сутність культурної поведінки дитини?», консультацію «Як впливає мікроклімат сімейного життя на виховання культури поведінки в дитині», «Що читати дитині з метою виховання культури поведінки в дитині?» тощо (додаток Н).

Для формування культури поведінки в дітей експериментальної групи ми склали перспективний план читання казок В. Сухомлинського (таблиця 2.10).

Таблиця 2.10

Перспективний план читання казок В. Сухомлинського

Дата і час читання	Назва казки	Мета читання
Перша половина дня	«Як зайчики грілися проти Місяця»,	сформувати у дітей розуміння сутності культурних норм, звичок (доброти, ввічливості, щирості, бажання допомагати іншим, скромність)
Друга половина дня	«Бджілка і гарбузова квітка»	вчити дітей аналізувати поведінку героїв твору, порівнювати поведінку героїв твору з власною поведінкою, з власними вчинками.
Перша половина дня	«Хай будуть Соловей і Жук», «Півень і Сонце»	формувати у дітей скромну поведінку, виховувати любов і бережне відношення до природи
Друга	«Їжачок»	сформувати у дітей вміння давати оцінку

половина дня		вчинкам героїв казки; виховувати доброту, чуйність, повагу до однолітків
Перша половина дня	«Гніздо в шапці»	сформувати у дітей турботливе, чуйне, лагідне відношення до інших, терпимість до недоліків інших
Друга половина дня	«Як білочка Дятла врятувала»	виховувати у дошкільнят чуйність, прагнення до добра і справедливості
Перша половина дня	«Намисто з чотирма променями», «Золотий гребінець», «Хризантема і цибулина», «Фіалка і бджілка»	Виховувати у дітей доброту, чуйність, милосердя, співчутливість та розвивати в них здатність розуміти необхідність доброзичливих стосунків з ровесниками, любов і повагу до всіх ближніх (родини), друзів, бажання допомагати іншим
Друга половина дня	«Найгарніша мама»	сформувати у дітей вміння визначати чесноти однолітків, не кепкувати з недоліків інших; виховувати бажання стати краще, добріше, цінувати доброзичливе ставлення, не виявляти зверхності щодо інших дітей.
Перша половина дня	«Я вирощу внучку, дідусю», «Тільки живий красивий»	Виховувати у дітей любов до природи, бажання вирощувати дерева та доглядати за ними, формувати у дошкільнят безкорисну поведінку.

Друга половина дня	«Навіщо кажуть спасибі», «Бабусин борщ»	виховувати у дітей навички культурного спілкування з дорослими та однолітками.
Перша половина дня	«Дівчинка і синичка»	формувати у дітей почуття взаємодопомоги, відповідальності, готовності прийти на допомогу. Сприяти їх емоційному розвитку, викликати почуття радості та задоволення від спілкування з птахами.
Друга половина дня	«Лисенятко»	формувати в дітей уміння доброзичливо ставитись до своїх однолітків і дорослих; формувати у них уявлення про позитивний вплив на людину такої моральної якості, як правдивість, згубну дію звички обманювати.
Перша половина дня	«Скажи людині «Здрастуйте»	формувати у дітей свідоме ставлення до виконання правил культурної поведінки, закріпити вміння користуватися формулами мовленнєвого спілкування.
Друга половина дня	«Лялька з відірваною рукою»,	виховувати у дітей прагнення творити добро, проявляти дбайливість і співчуття до оточуючих.
Перша половина дня	«Покинуте кошеня»	виховувати у дітей милосердне, чуйне відношення до оточуючих, турботливе відношення до тварин.

Друга половина дня	Хлопчик «Дзвіночок Конвалії»	закріплювати правила поведінки дітей в природі.
Перша половина дня	«Яблуко і світанок», «По волосинці»	формувати позитивне ставлення до праці, до нескладних доручень дорослого, відповідальне відношення до їх виконання.
Перша половина дня	«Пташеня випало з гнізда»	формувати вмінні дітей давати етично-моральну оцінку вчинкам героїв твору, формувати бережливе відношення до природи.
Друга половина дня	«Старий пеня»	виховувати у дітей усвідомлення про вірність, дружбу, товаришування. Формувати вміння розрізняти добрі та погані вчинки.

У процесі розроблення плану, ми намагалися добирати казки В. Сухомлинського, які поглиблюють, уточнюють знання дітей, дають нові; спонукають дошкільнят до культури поведінки.

Казки В. Сухомлинського ми підбирали з дотриманням педагогічних умов, а саме: вони повинні були відповідати віковим особливостям старших дошкільників, бути цікавими, зрозумілими за змістом, сприяти вихованню культури поведінки в дітей даного віку. Заняття з читання казок В. Сухомлинського ми проводили систематично, поступово ознайомлюючи дітей з правилами культури поведінки з наступним їх закріпленням на заняттях з малювання, під час бесіди, самостійній ігровій або трудовій діяльності. У процесі виховання культури поведінки ми також враховували наявний рівень вихованості культури поведінки в дітей старшого дошкільного віку.

Для підвищення рівня вихованості культури поведінки ми підібрали казки В. Сухомлинського на формування в дітей свідомого ставлення до виконання правил культурної поведінки («Скажи людині «Здрастуйте»), на закріплення вміння користуватися формулами мовленнєвого спілкування («Навіщо кажуть спасибі»), на формування вмінь давати оцінку вчинкам героїв казок та на виховання дисциплінованості і слухняності («Пташеня випало з гнізда», «Їжачок», «Бджілка і гарбузова квітка»), формували у дітей бережливе відношення до природи («Я вирощу внучку, дідусю», «Хлопчик «Дзвіночок Конвалії») тощо. Спочатку ми сформували у дітей розуміння сутності культурних норм і звичок. Дітям пояснили на прикладі казок В. Сухомлинського («Як зайчики грілися проти Місяця», «Лялька з відірваною рукою», «Як білочка дятла врятувала», «Гніздо в шапці», «Намисто з чотирма променями» та інших) сутність таких культурних норм і звичок як доброта, ввічливість, чуйність, турбота, взаємодопомога, правдивість, співчуття, дружба тощо (додаток С). За допомогою казок «Гніздо в шапці», «Найгарніша мама» (додаток Н) ми формували уміння дітей визначати чесноти однолітків, не кепкувати з недоліків інших. Також ми вчили дошкільнят давати оцінку добрим і поганим вчинкам героїв казок, порівнювати їх дії зі своїми («Бджілка і гарбузова квітка»). Для підвищення показників емоційно-ціннісного критерію були використані казки «Дівчинка і синичка», «Пташеня випало з гнізда», «Лисенятко». Ми намагалися викликати у дошкільнят почуття радості та задоволення від спілкування з птахами, з природою і обурення – від обману, негативних вчинків персонажів казок. Для підвищення показників поведінково-діяльнісного критерію були використані казки «Яблуко і світанок», «Скажи людині «Здрастуйте», «Бджілка і гарбузова квітка», «Намисто з чотирма променями», «Я вирощу внучку, дідусю» тощо. Діти залучалися до виконання нескладних доручень, доглядали за рослинами, придбали навички культурного спілкування з дорослими та однолітками тощо.

Після читання казок ми проводили з дітьми бесіди. Так, наприклад, після читання казки В. Сухомлинського «Найгарніша мама» (додаток Н), дітям були задані такі запитання:

- Про що ви дізналися із казки?
- Що сталося із совеням?
- Що сталося із совеням у лісі?
- А чому лісові птахи сміялися з совеня? Яким він був? Опишіть його.
- Скажіть, будь-ласка, чи гарно вчинили соловей, дрізд та дятел щодо совеня?
- А чи ображало совеня птахів? Що воно відповіло на образу?
- А ви як поведетеся, коли вас ображають?
- Як ви думаєте, чому для кожного його мама найкраща?
- Чому ви любите свою маму?
- Скажіть будь-ласка, а чи повинні діти піклуватися про своїх матерів?
- Як ви допомагаєте своїм мамам?

Більшість дітей засудили вчинки солов'я, дрозда та дятла щодо совеня, сказали, що вони вчинили погано.

Так, Марія Б. розповіла, що для совеня його мама була самою красивою, найгарнішою; він дуже любив свою маму. Вона також любить свою маму, тому що вона весела, добра, дбайлива. Софія К. любить свою маму за ласку, співчуття, ніжність. Ліза К. Артем В. розповів, що він допомагає мамі по господарству, намагається краще себе поводити вдома і на вулиці, дає їй можливість відпочити.

Після читання казки «Скажи людині «Здрастуйте» була проведена бесіда з дошкільниками за наступними запитаннями:

- Які ввічливі слова ви знаєте?
- Чи допомагали вам колись ввічливі слова? Наведіть приклад з власного досвіду.
- Що трапиться, якщо люди не будуть вживати ввічливі слова?

- Що ви зробите, якщо з вами або вашим другом хтось буде грубо розмовляти?
- Що ви відчуваєте, коли до вас ввічливо звертаються?
- Наведіть приклади ввічливих вчинків, які ви колись вчинили.

Майже всі діти назвали ввічливі слова, навели приклади їх використання. Звичайно, використання ввічливих слів діти пов'язують з привітанням, проханням, прощанням, а ввічливі вчинки – з відношенням до людей похилого віку та малюками в транспорті, на вулиці, вдома. Всім дітям подобається, коли до них ввічливо звертаються, при цьому вони відчувають радість (Сергій К., Наташа Я., Микита К.), задоволення (Поліна Б., Софія М., Коля П.), з'являється бажання зробити щось приємне для співрозмовника (Ігор Л., Сергій К., Маша Б., Катя В.). Отже, діти розуміють вплив ввічливих слів на співрозмовника.

Після читання казки В. Сухомлинського «Хлопчик і Дзвіночок Конвалії» ми запитали дітей:

- Як ви вважаєте, чому хлопчик не зірвав квітку?
- Що дарують квіти людям?
- Вам дуже захотілося зірвати красиву квітку. Як ви вчините?
- Якщо ви побачите дитину або дорослу людину, яка ламає деревце, б'є палицею тварину, кидає камінцем у пташку, що ви їй скажете?

З казки діти зрозуміли, що не можна рвати квіти, вони приносять людям радість, задоволення, людина милується красою квітів. Віка Є. казала: «Якщо квітку зірвати, вона швидко зав'яне і людина не зможе нею милуватися». Лена М. додала б «Якщо квіти зірвати бджоли не принесуть меду». Під час бесіди діти відчули красу природи, її беззахисність перед людиною, свою відповідальність за її збереження.

Вихованню культури поведінки сприяло розв'язування моральних завдань та ситуацій. Так при проведенні заняття «Про правду і кривду» за казкою В. Сухомлинського «Лисенятко» (додаток Р) дітям були поставлені запитання «Як ви зрозуміли, що Лисенятко обмануло маму?», «В яку пастку

може потрапити людина, яка постійно обманюєте?»), «Як ви поступаєте, коли не хочете йти до садка?» і дано завдання: «Охарактеризуйте вчинок Лисенятко». 52% дітей одразу зрозуміли, що Лисенятко обманула маму, бо деякі із них щоб не йти до садка також знаходили різні причини: у кого зуб заболів, у кого голова або горло, живіт. Із змісту казки діти зрозуміли, що не можна обманювати ні дорослих, ні однолітків, адже їм перестануть вірити, вони втратять друзів і залишаться на одинці.

Таким чином, завдяки казкам В. Сухомлинського старші дошкільники засвоїли, що культурна людина завжди вітається, прощається, під час спілкування з однолітками та дорослими вживає ввічливі слова, з турботою відноситься до рідних, до людей похилого віку, дотримується правил поведінки у суспільних місцях, береже природу.

Отже, у процесі формуального експерименту ми послідовно і систематично використовували казки В. Сухомлинського з метою формування культури поведінки в дітей старшого дошкільного віку.

2.3. Аналіз результатів дослідно-експериментальної роботи

На третьому, завершальному, етапі дослідно-експериментальної роботи був проведений контрольний експеримент, з метою перевірки ефективності системи роботи, яку ми провели на формуальному етапі.

Для реалізації мети були поставлені такі завдання:

- виявити рівні вихованості культури поведінки в дітей експериментальної та контрольної груп за допомогою методик, які були використані на констатувальному етапі дослідження;
- порівняти рівні вихованості культури поведінки в дітей ЕГ та КГ на констатувальному та контрольному етапах дослідження.

Першим кроком контрольного етапу дослідження було проведення повторного анкетування вихователів з метою з'ясування їх готовності проводити роботу з виховання культури поведінки в дітей старшого

дошкільного віку засобом казок В. Сухомлинського. Повторне анкетування вихователів дало змогу визначити як змінився рівень їх знань щодо методики використання казок В. Сухомлинського в процесі виховання культури поведінки в дітей старшого дошкільного віку.

Проаналізуємо деякі відповіді вихователів. Аналіз відповідей вихователів на запитання «Які якості, на Вашу думку, притаманні культурній дитині?» показав, що всі вихователі відмітили такі якості, як ввічливість у спілкуванні з однолітками і дорослими, вживання ввічливих слів при спілкуванні не лише з дорослими, а й з однолітками; охайність, дотримання правил етикету тощо.

Отже, всі вихователі достатньо ознайомлені з якостями, які притаманні культурній дитині.

Аналіз відповідей на запитання: «Які засоби Ви використовуєте у процесі виховання культури поведінки в старших дошкільників?» засвідчив, що 60% вихователів проводять етичні бесіди за прочитаними казками В. Сухомлинського, 30% вихователів частіше використовують розв'язання завдань морального спрямування, 10% надають перевагу дидактичним іграм.

Отже, більшість вихователів використовує казки В. Сухомлинського у процесі виховання культури поведінки в дітей старшого дошкільного віку. В порівнянні з констатувальним етапом їх кількість збільшилась на 30%.

Набуті звички і навички культури поведінки вихователі фіксують у етичній бесіді, самостійній образотворчій діяльності. Відповіді педагогів засвідчили, що вони в процесі формування культури поведінки в своїх вихованців використовують запропоновані нами казки В. Сухомлинського.

Відповіді на запитання «Які саме норми культури поведінки Ви виховуєте в дітей за допомогою казок В. Сухомлинського?» показали, що вихователі в порівнянні з констатувальним етапом дослідження більше уваги стали звертати на виховання культури поведінки за поведінково-діяльнісним критерієм, тобто на формування умінь дітей ввічливо спілкуватися з дорослими та однолітками, навичок дотримання етикету, на прояв взаємодопомоги під час трудової, ігрової діяльності, формування дружних відносин між дітьми, прояв

співчуття тим, хто потрапив у біду, турботу про рідних, дотримання правил культурної поведінки в природі тощо.

Отже, всі вихователі достатньо ознайомлені з напрямками виховання культури поведінки в дітей старшого дошкільного віку.

Щоб дізнатися чи відбулися зміни у поведінці дітей вдома, ми провели повторне анкетування батьків.

Аналіз відповідей батьків на запитання «Чи відбулися зміни у поведінці Ваших дітей за останній час? Як Ви їх оцінюєте?» показав, що кількість батьків, які позитивно оцінили зміни у поведінці своїх дітей збільшилося на 40%, і складає 90%. Решта 10% батьків оцінили зміни у поведінці своїх дітей як задовільні. Отже, в порівнянні з констатувальним експериментом взаємовідносини дітей експериментальної групи з дорослими покращилися на 40%. Батькі відмітили позитивні зміни в поведінці своїх дітей.

Аналіз відповідей батьків на наступне запитання «Чи є друзі у Вашій дитині?» показав, що 80% дітей ЕГ мають друзів. Це на 40% більше ніж на констатувальному етапі експерименту. 60% батьків відмітили, що діти стали більш стримано поводитися у конфліктних ситуаціях, намагалися уникнути конфлікту. Як бачимо, діти ЕГ придбали вміння уникати конфліктів у процесі спілкування, що значно збільшило кількість друзів у них.

70% батьків відмітили, що їх діти стали більш охайними, дисциплінованими, відповідально відносяться до виконання доручень батьків; 80% дітей стали постійно вживати ввічливі слова при спілкуванні з батьками, братами та сестрами, турбуються про них.

Отже, 70% батьків вважають, що у їх дітей значно підвищився рівень сформованості культури поведінки.

Наступним кроком контрольного етапу дослідження було повторне проведення діагностичних методик, бесід та спостережень за дітьми ЕГ та КГ.

Проаналізуємо відповіді дітей експериментальної групи за методиками пізнавально-інформаційного критерію..

При проведення повторної бесіди «Як ти розумієш поняття «культура поведінки?» ми з'ясували, кількість дітей експериментальної групи, які правильно розуміють вираз «культура поведінка» збільшилась на 24%, а в контрольній групі лише на 8%. На 20% збільшилась кількість дітей ЕГ, які вважають себе культурною дитиною (в КГ збільшення відбулося на 8%). Отже, кількість дітей, які правильно розуміють вираз «культурна поведінка», знають правила та норми культурного поведіння в ЕГ більше ніж в КГ

Із бесіди «Якими словами можна охарактеризувати культурну людину?» ми з'ясували, що 60% дітей ЕГ та 52% дітей КГ правильно назвали якості культурної людини: вона повинна бути охайною, ввічливою, чуйною, турботливою, скромною, доброю, поважати старших, не сваритися з однолітками. Діти пояснювали дані вирази на прикладах. Микола П., Кирил Ш., Микита К. навели приклади культурної поведінки: хлопчик поступається своїм сидячим місцем в автобусі дівчинці або літнім людям, не ображає друзів, тихо себе поводить, якщо мати відпочиває; допомагає батькам по господарству (поливає квіти, кормить домашніх тварин, прибирає за собою іграшки), ділиться іграшками з друзями, не обманює, не кидає сміття на вулиці або в місцях відпочинку. не розмовляє гучно серед інших людей тощо.

Як бачимо, кількість дітей, які правильно розуміють сутність певних морально-етичних понять, притаманних культурній людині, збільшилась в порівнянні з констатувальним етапом дослідження, хоча і залишилося на середньому рівні.

Для виявлення як змінилася адекватність оцінки ситуацій морального вибору ми використали бесіду «Оціни вчинок однолітка». Було встановлено, що 64% дітей ЕГ та 60% дітей КГ адекватно оцінюють ситуації морального вибору. Дані показники також покращилися в порівнянні з констатувальним етапом. Діти ЕГ навчилися оцінювати вчинки героїв казок В. Сухомлинського та свої власні. Так 68 % вихованців вважають, що Петро поступив правильно, що викрав клітку щоб відпустити пташку на волю («пташка повинна жити на волі, літати по лісу, поїдати жучків і комах»); 60% дітей позитивно оцінили

вчинок Марійки, яка порізала своє нове плаття, щоб зробити із нього подарунок мамі (Марійка вчинила так, щоб зробити мамі приємно на день народження»); 72% дошкільнят позитивно оцінили вчинок Катрусі, яка вкрала булочку для голодної дівчинки («Катруся так вчинила заради голодної дівчинки, пожаліла її. А до дому їй було далеко йти, так би вона взяла булочку у себе дома.»).

Отже, аналіз відповідей дітей на завдання пізнавально-інформаційного критерію, показав кращі результати в порівнянні з констатувальним етапом (60% в ЕГ та 56% у КГ).

З метою виявлення прояву позитивних або негативних емоцій в ситуаціях морального вибору ми використали методику «Сюжетні картинки». Аналіз результатів виконання даного завдання показав, що 52% дошкільнят ЕГ та 48% дітей КГ яскраво проявляють позитивні емоції на добрі вчинки однолітків і негативно реагують на їх аморальні дії (Микола П., Микита С., Наташа Я., Таня Д., Аня В., Катя В., Аня В. та інші (ЕГ), Ілля П., Артем. Т., Валерія С., Софія К., Вероніка М., Мілана К. та інші (КГ)). Діти правильно розклали картинки з добрими і поганими вчинками персонажів картинок, адекватно пояснили свій вибір («Дівчинці приємно отримати квіти від хлопчика», «Хіба можна так битися?», «Сміття треба кидати в урну, молодець хлопчик!», «Дівчата самі грають, а на дівчинку в інвалідній колясці не звертають уваги. Так не можна робити, адже вона теж хоче грати», «Не можна забирати один у одного іграшки та особливо у малюків. Треба грати разом»). Діти проявляли яскраво виражені адекватні емоційні реакції. Але залишилися і діти, які стримували свої емоційні реакції на вчинки персонажів картинок, тому важко було зрозуміти як вони ставляться до них (Аня С., Таня Д., Поліна Б. (ЕГ) та Вікторія С., Олеся Ш. (КГ)).

Отже, дошкільники стали більш яскраво проявляти позитивні емоції на моральні вчинки однолітків і негативні – на аморальні. У дітей ЕГ прояв позитивних і негативних емоцій підвищився на 12%, у КГ – на 4% в порівнянні з констатувальним етапом експерименту, але залишився на середньому рівні (56% у дітей ЕГ та 52% –КГ).

Аналізуючи спрямовання мотивації дітей старшого дошкільного віку в ситуаціях морального вибору отримали такі результати: 60% дітей ЕГ побажали зайнятися малопривабливою справою, це на 24% більше ніж на констатувальному етапі дослідження. Малопривабливу справу вибрали Микола П., Микита С., Наташа Я., Таня Д., Аня В., Катя В., Аня В., Антон Ш., Віка Є. та інші. У другій серії 60% дошкільнят кидали м'яч у праве коло, тобто їх очки йшли на користь команди. Полина Г., Софія М. Артем Т. 2 рази не попали в коло, очки вони запропонували зняти з них, адже це їх провина. Взагалі, 60% дошкільнят ЕГ надали перевагу колективній справі. Решта 40% дітей проявили особисту мотивацію. Отже, можна зробити висновок, що у присутності однолітків дошкільники проявляють суспільну мотивацію.

Таким чином, суспільна спрямованість старших дошкільників в ситуаціях морального вибору у дітей ЕГ покращилась на 20%, у дітей КГ – на 8%.

З метою виявлення мотивації на формування власної культури поведінки була проведена методика «Зробимо разом». Дітям було запропоновано разом зібрати фігурки із конструктора Ми спостерігали за роботою дітей, а саме: як вони поводяться з напарником, як розмовляють, чи стежать за своєю мовою, намагаються працювати в парі або самостійно; якщо грубо обійшлись з напарником, чи намагаються виправити свою поведінку наступним разом тощо. Спостереження за роботою дітей показало, що 12% дітей ЕГ та 20% дітей КГ виявило негативну моральну спрямованість, діти не ділилися фігурками, грубили своєму напарнику, у них не виникало бажання змінити свою поведінку. . Навпаки, Саша М., Антон Ш., Ігор Л., Микита Т. (ЕГ) ділилися фігурками з партнером, висували свої пропозиції як зробити краще, вони майже не використовували особисті займенники (я сам зроблю, дай мені ці фігурки тощо). Якщо вони помічали, що їх напарник образився на їх слова, вони наступним разом ретельніше стежили за своєю поведінкою, щоб не образити напарника.

Отже, позитивну мотивацію на формування власної культури поведінки виявило 56% дітей ЕГ та 48% дітей КГ.

Підбив підсумки за всіма завданнями емоційно-мотиваційного критерію і порівняв їх з констатувальним етапом дослідження, отримали такі результати: високий рівень вихованості культури поведінки за даним критерієм у дітей ЕГ збільшився на 8% , середній – на у дітей КГ не змінився (28 %) , середній рівень в ЕГ збільшився на 8%, в КГ – на 4%, низький рівень в ЕГ знизився на 20%, в КГ – на 4%.

Для виявлення рівнів вихованості культури поведінки в дітей старшого дошкільного віку за поведінково-діяльнісним критерієм за ними були проведені спостереження під час ігрової, трудової діяльності, у режимних моментах.

Спостереження за дошкільниками засвідчило, що на 28% дітей експериментальної групи стали більше уваги приділяти своєї зовнішності, стали більш охайними, вони вже не потребували нагадування з боку дорослого. 32% дітей КГ необхідно було нагадувати щоб вони вимили руки після прогулянки, причесалися, зняли брудний одяг.

Також ми помітили, що на заняттях діти ЕГ стали більш дисциплінованими, при спілкуванні з дорослими та однолітками діти постійно вживають ввічливі слова подяки, привітання, прощання. 60% дітей ЕГ та 52% КГ приймають активну участь у догляді за тваринами і рослинами кутка природи, допомагають вихователям, нянечкам тощо. До виконання доручень діти стали відноситися більш відповідально. Кількість безвідповідальних дошкільнят знизилась у ЕГ на 20%, у КГ – на 12%.

Спостереження за ігрової, образотворчої діяльністю дошкільників експериментальної групи показало зростання доброзичливих відносин між ними, взаємодопомоги у різних видах діяльності. Порушують етику спілкування лише 12% дітей ЕГ та 20% – КГ. Вони здатні відштовхнути дитину, забрати її іграшки, залишити без відповіді прохання одногрупника тощо. На зауваження дорослого вони не звертають уваги.

Взагалі, дисциплінованість, організованість, спілкування з дорослими і однолітками у 52% ЕГ та 48% вихованців КГ значно покращились в порівнянні з констатувальним етапом експерименту.

Підбивши підсумки за всіма завданнями поведінково-діяльнісного критерію, констатуємо покращення рівня вихованості культури поведінки за даним критерієм: у дітей ЕГ на 12%, в КГ – на 4%.

Кількісні результати, отримані в результаті повторного діагностування дітей експериментальної та контрольної груп подані у таблицях 2.11, 2.12, 2.13, 2.14, 2.15, 2.16. (додаток У) та діаграмах на рис. 2.5, 2.6, 2.7, 2.8.

Узагальнені результати дослідження на контрольному етапі експерименту подані в таблицях 2.17, 2.18.

таблиця 2.17

Рівні вихованості культури поведінки в дітей експериментальної групи на контрольному етапі дослідження

ЕГ, 25 осіб	Високий рівень		Середній рівень		Низький рівень	
	К-ть	%	К-ть	%	К-ть	%
пізнавально-інформаційний	9	36	15	60	1	4
емоційно-мотиваційний	8	32	14	56	3	12
поведінково-діяльнісний	8	32	13	52	4	16
Середнє значення		33,3%		56		10,7

Дані таблиці 2.17 свідчать про покращення показників пізнавально-інформаційного критерію: на низькому рівні залишилося 4% дітей, на середньому рівні перебуває 60% вихованців, високого рівня досягло 36% дошкільнят. Найгірше сформовані показники поведінково-діяльнісного критерію: низький рівень вихованості культури поведінки за даним критерієм виявлений у 16% дошкільників, на середньому рівні перебуває 56% дітей, високого рівня досягло 32% дошкільнят.

Таблиця 2.18

Рівні вихованості культури поведінки в дітей контрольної групи на контрольному етапі дослідження

КГ, 25 осіб	Високий рівень		Середній рівень		Низький рівень	
	К-ть	%	К-ть	%	К-ть	%
пізнавально-інформаційний	8	32	14	56	3	12
емоційно-мотиваційний	7	28	13	52	5	20
поведінково-діяльнісний	7	28	12	48	6	24
Середнє значення		29,3		52		18,7

Дані таблиці свідчать про те, що у дітей контрольної групи ситуація майже така як і в експериментальній групі: найкраще сформовані показники пізнавально-інформаційного критерію (на низькому рівні перебуває 12% вихованців, на середньому – 56%, на високому – 32% дошкільників), найгірше сформовані показники поведінково-діялісного критерію (низький рівень вихованості культури поведінки за даним критерієм виявлений у 24% дітей, середній – у 48%, високий – у 28% дошкільників).

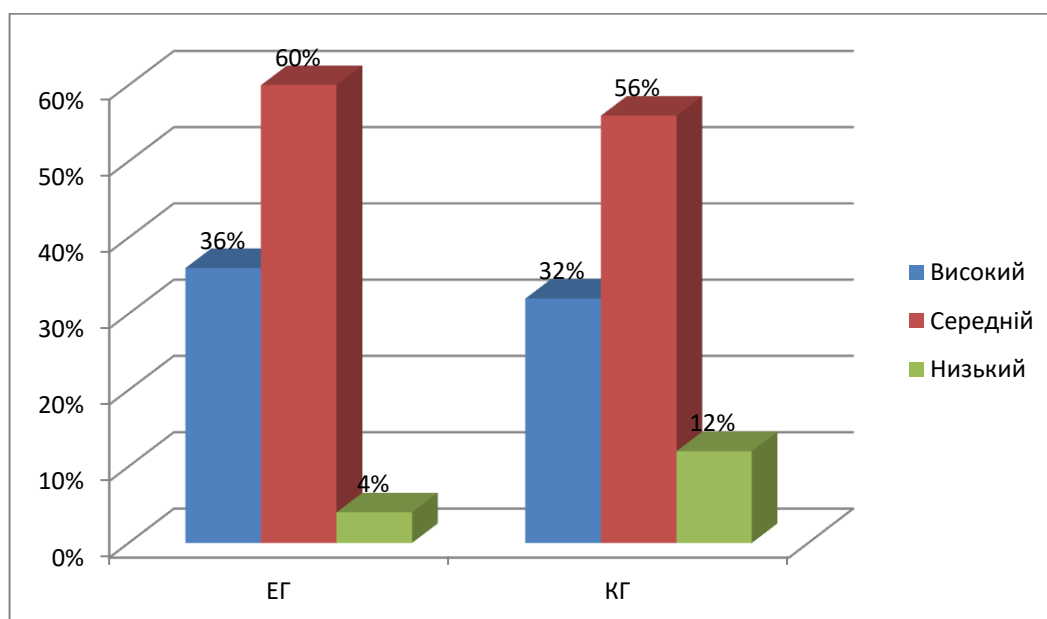

Рис. 2.5. Порівняння рівнів вихованості культури поведінки в ЕГ та КГ за пізнавально-інформаційним критерієм на контрольному етапі дослідження

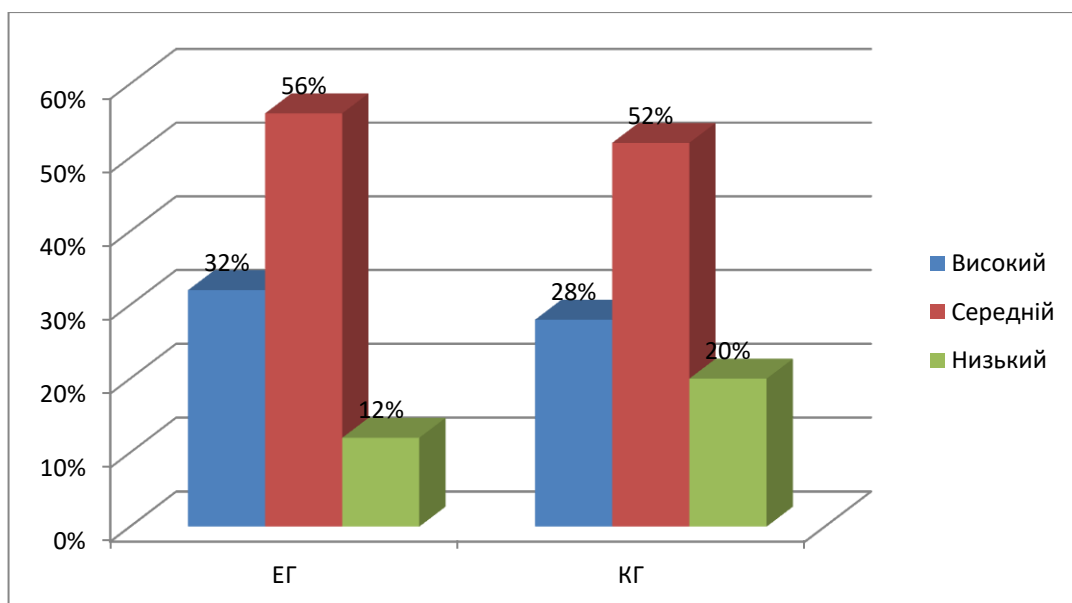

Рис. 2.6. Порівняння рівнів вихованості культури поведінки в ЕГ та КГ за емоційно-мотиваційним критерієм на контрольному етапі дослідження

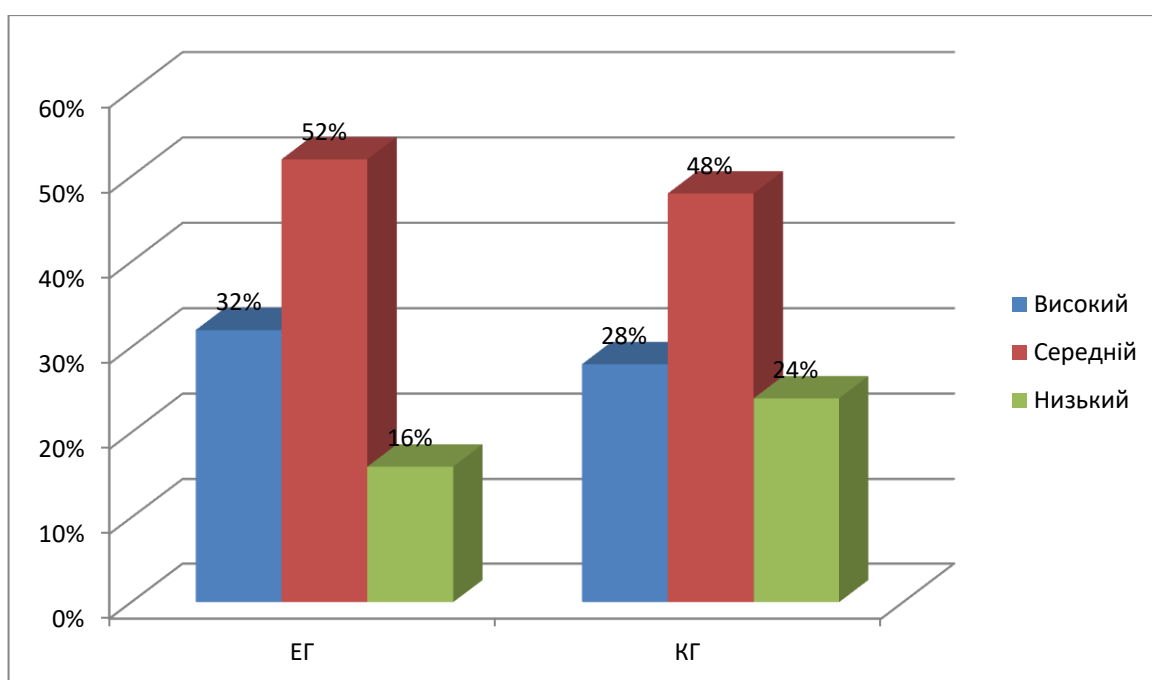

Рис. 2.7. Порівняння рівнів вихованості культури поведінки в ЕГ та КГ за поведінково-діяльнісним критерієм на контрольному етапі дослідження

Як бачимо, за всіма критеріями рівні вихованості культури поведінки в дітей контрольної й експериментальної груп залишилися переважно на середньому рівні: від 52% до 60% – у дітей ЕГ та від 48% до 56% – у дітей КГ. Але показники за всіма критеріями у дітей експериментальної групи краще.

Простежимо динаміку змін, що відбулися за час проведення експериментальної роботи (рис. 2.8 ,2.9, 2.10, 2.11).

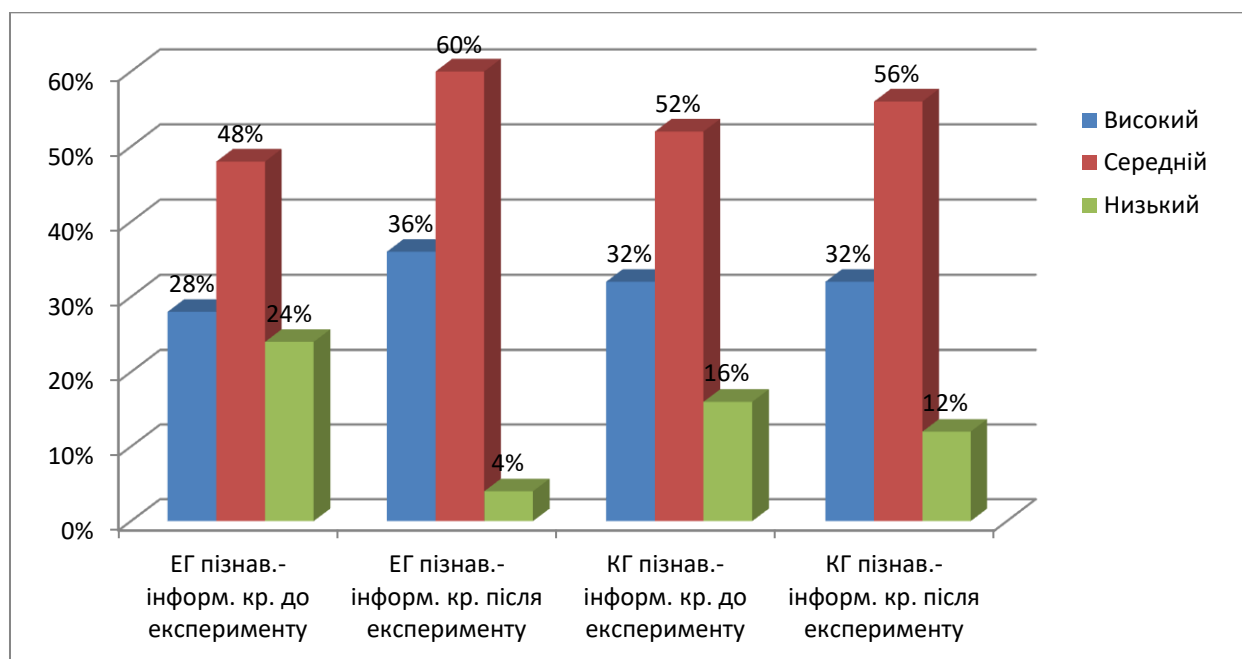

Рис. 2.8. Динаміка змін, що відбулася у рівнях вихованості культури поведінки в ЕГ та КГ за пізнавально-інформаційним критерієм

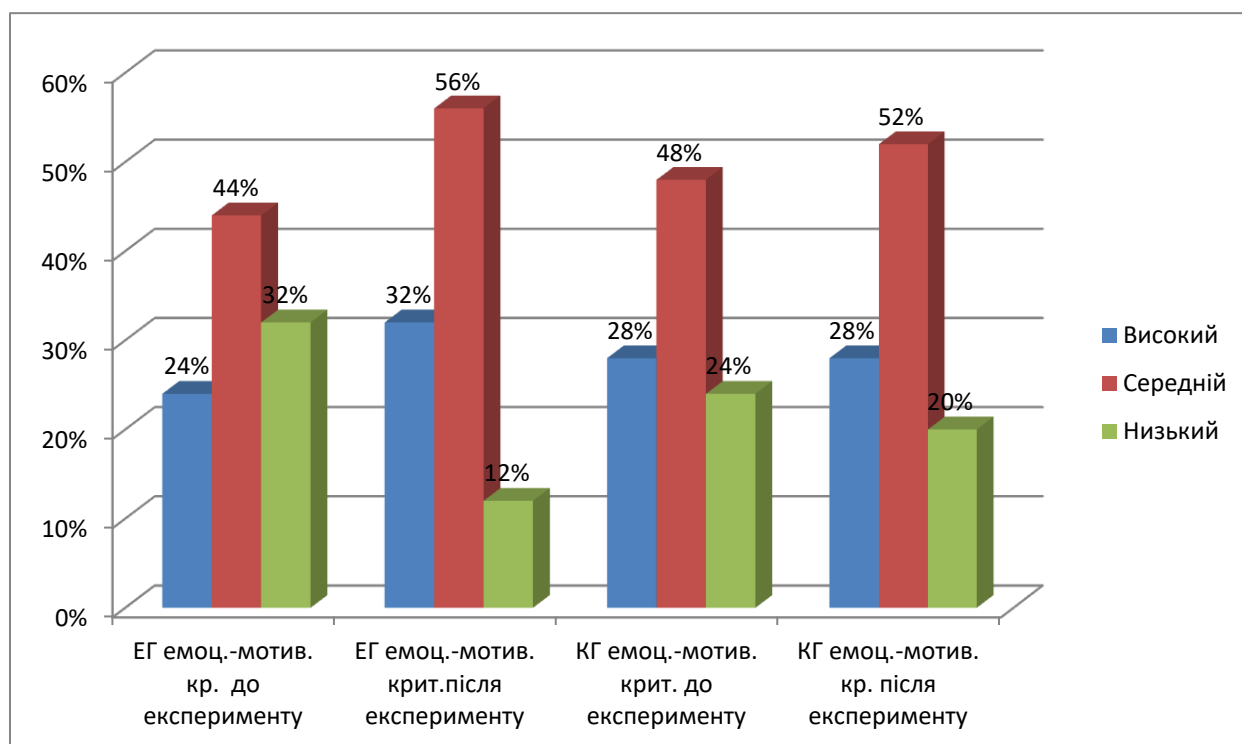

Рис. 2.9. Динаміка змін, що відбулася у рівнях вихованості культури поведінки в ЕГ та КГ за емоційно-мотиваційним критерієм

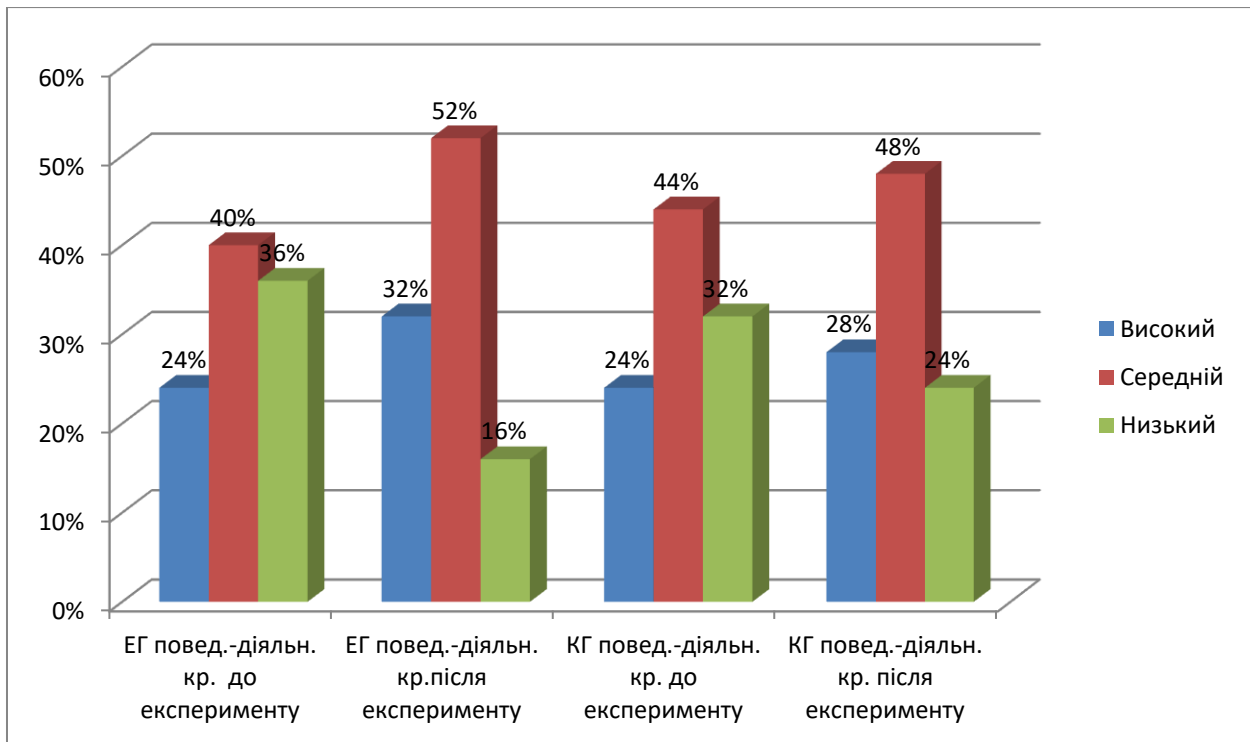

Рис. 2.10. Динаміка змін, що відбулася у рівнях вихованості культури поведінки в ЕГ та КГ за поведінково-діяльнісним критерієм

Проаналізуємо дані діаграм 2.8, 2.9, 2.10. Високий рівень вихованості культури поведінки за пізнавально-інформаційним критерієм у дітей ЕГ збільшився на 8%, середній – на 12%; низький – зменшився на 20%. У дітей КГ високий рівень залишився без змін; середній рівень – збільшився на 4%, низький рівень відповідно зменшився на 4%.

Високий рівень вихованості культури поведінки за емоційно-поведінковим критерієм у дітей ЕГ збільшився на 8%, середній зменшився на 8%; низький – зменшився на 12%. У дітей КГ високий рівень залишився без змін, середній збільшилися на 4%, низький рівень відповідно зменшився на 4%.

Високий рівень вихованості культури поведінки за поведінково-діяльнісним критерієм у дітей ЕГ збільшився на 12%, середній – на 12%; низький – зменшився на 20%. У дітей КГ високий і середній рівні збільшилися на 4%, низький рівень зменшився на 8%.

Як показав аналіз діаграм, у дітей експериментальної групи відбулися суттєві зміни за всіма критеріями, у дітей КГ ці зміни – не значні

Динаміка змін, що відбулася у рівнях вихованості культури поведінки в дітей ЕГ та КГ подана в діаграмі (рис. 2.11).

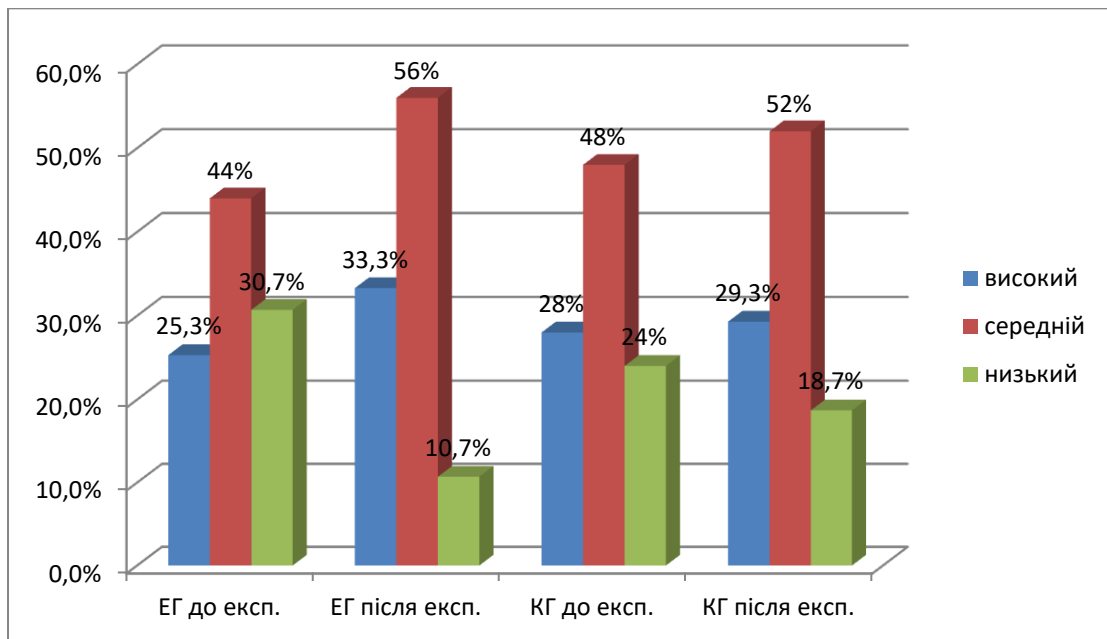

Рис. 2.11. Динаміка змін, що відбулася у рівнях вихованості культури поведінки в ЕГ та КГ за час проведення експерименту

Дані діаграми 2.11 свідчать про те, що високий рівень вихованості культури поведінки у дітей ЕГ збільшився на 8%, середній – на 12%, низький – зменшився на 20%; у дітей КГ високий рівень збільшився на 1,3%, середній – на 4%, низький зменшився на 5,3%. За цими даними можна констатувати, що рівень вихованості у дітей експериментальної групи значно підвищився в порівнянні з дітьми контрольної групи.

Отже, проведена нами робота з батьками, вихователями, дітьми ЕГ з виховання культури поведінки засобом казок В. Сухомлинського виявилася ефективною: у дітей ЕГ відбулися суттєві зміни у рівнях вихованості культури поведінки (збільшення високого і середнього рівнів відбулося на 8% і 12%), у дітей КГ – не суттєві (більшення високого і середнього рівнів відбулося на 1,3% і 4%).

Висновки до 2 розділу

Для перевірки впливу казок В. Сухомлинського на виховання культури поведінки в дітей старшого дошкільного віку була проведена експериментально-дослідницька робота на базі ЗДО «Світлячок» м. Глухова та ЗДО «Калинка» м. Кролевець. В ході експериментально-дослідницької роботи були реалізовані такі завдання: визначені критерії і показники рівнів вихованості культури поведінки в дітей старшого дошкільного віку. До обраних критеріїв і показників підібрані діагностичні завдання для визначення рівнів їх розвитку.

За підсумками першого, констатувального, етапу експериментального дослідження було виявлено, що рівень вихованості культури поведінки в дітей старшого дошкільного віку знаходиться переважно на середньому рівнях, тому на другому етапі експериментально-дослідної роботи (формульованому), було розроблено та реалізовано систему роботи з виховання культури поведінки в дітей старшого дошкільного віку засобом казок В. О. Сухомлинського.

Після проведення системи роботи з дітьми експериментальної групи, було проведено контрольне діагностичне обстеження. Порівняльний аналіз рівнів вихованості культури поведінки дітей експериментальної і контрольної груп на різних етапах дослідження, засвідчив позитивний результат системи роботи з виховання культури поведінки в дітей старшого дошкільного віку засобом казок В. Сухомлинського у дітей експериментальної групи, у яких спостерігається значне підвищення рівня вихованості культури поведінки. Якщо на початку експерименту високий рівень в ЕГ складав 25,3%, в КГ – 28%, середній рівень в ЕГ показало 44%, в КГ – 48%; на низькому рівні перебувало 30,7% дітей ЕГ та 24% дітей КГ, то на контрольному етапі ці результати змінилися. Так, високий рівень в ЕГ показало 33,3% дітей (збільшився на 8%), в КГ – 29,3% (збільшився на 1,3%); середній рівень в ЕГ показало 56% (збільшився на 12%), в КГ – 52% (збільшився на 4%); на низькому рівні в ЕГ залишилося 10,7% дітей (зменшився на 20%), в КГ – 18,7% (зменшився на 5,3%).

Отже, реалізована нами система роботи зумовила підвищення рівня вихованості культури поведінки в дітей старшого дошкільного віку засобом казок В. Сухомлинського.

Практичні рекомендації вихователям щодо виховання культури поведінки в дітей старшого дошкільного віку

1. Виходячи із проведеної роботи щодо виховання культури поведінки в дітей старшого дошкільного віку засобом казок В. Сухомлинського рекомендуємо використовувати наступні казки видатного педагога і письменника:

ПЕРЕЛІК КАЗОК

В. Сухомлинського з виховання культури поведінки в дітей старшого дошкільного віку

Назва казки	Мета читання
«Як зайчики грілися проти Місяця»	формування у дошкільників розуміння сутності культурних норм, звичок
«Бджілка і гарбузова квітка»	формування у дітей навичок робити аналіз поведінки героїв казок, умінь порівнювати свою поведінку, вчинки з поведінкою та вчинками героїв твору.
«Хай будуть Соловей і Жук»	виховання в дошкільників скромності, любові та бережного відношення до природи
«Їжачок»	формування в дітей умінь оцінювати вчинки героїв казки; виховувати доброту, чуйність, повагу, доброзичливе ставлення до однолітків
«Гніздо в шапці»	виховання в дошкільників турботливого, чуйного, лагідного відношення до оточуючих, терпимості до їх недоліків
«Як білочка дятла врятувала»	виховання в дітей чуйності, взаємодопомоги, прагнення творити добро, поступати справедливо
«Намисто з чотирма променями»	виховання в дошкільнят доброти, чуйності, милосердя, співчуття розуміння необхідності доброзичливого ставлення до ровесників, спонукати робити добро рідним, друзям, допомагати їм

«Найгарніша мама»	виховання вмінь визначати чесноти інших, не кепкувати з їх недоліків; виховання уміння цінувати доброзичливе ставлення, не виявляти зверхності щодо інших..
«Я вирощу внучку, дідусю»	виховання любові до природи, бажання вирощувати дерева та доглядати за ними, формування безкорисної поведінки.
«Дівчинка і синичка»	формування в дошкільників почуття взаємодопомоги, відповідальності, готовності прийти на допомогу. Сприяння емоційному розвитку дітей: викликати почуття радості та задоволення від спілкування з природою, птахами.
«Лисенятко»	формування умінь доброзичливо ставитись до своїх однолітків і дорослих; пояснення дошкільникам про позитивний вплив на людину правдивості і негативний – обманювання.
«Скажи людині «Здрастуйте», «Як котові соромно стало», «Навіщо кажуть спасибі»	формування у дітей свідомого ставлення до виконання правил культурної поведінки, закріплення вміння користуватися формулами мовленнєвого етикету.
«Лялька з відірваною рукою»	виховання в дітей прагнення творити добро, прояву дбайливості та співчутливості до оточуючих.
«Покинуте кошеня», «Сьома дочка», «Як їжачиха приголубила своїх діток»	виховання в дошкільників милосердного, чуйного ставлення до оточуючих, турботливого відношення до тварин.
Хлопчик «Дзвіночок Конвалії»	закріплення правил поведінки дітей в природі.
«Яблуко і світанок»	формування відповідального ставлення до виконання доручень.
«Пташеня випало з гнізда»	виховання бережливого відношення до

	природи, дисциплінованості і слухняності і.
«Старий пень»	усвідомлення понять у дітей про вірність, дружбу, товаришування. Формування вмінь розрізняти добрі та погані вчинки.
«Як Ріка розгнівалась на Дощика» «Пихатий Півень» «Два метелики»	виховання скромної поведінки
«Образливе слово»	формувати вміння в дітей просити прощення
«Як білочка врятувала ящірку»	виховання милосердного відношення до навколишніх

2. Після прочитання казки проводьте бесіду з дітьми за її змістом.
3. Обираючи твір В. Сухомлинського, чітко визначте яку саму якість у поведінці дитини Ви будете виховувати.
4. Закріплюйте навички культурної поведінки у трудовій, образотворчій, ігровій діяльності дітей.
5. Під час проведення ігрової діяльності, у процесі спілкування з дитиною створюйте ігрові проблемні ситуації морального змісту, з яких дитина повинна самостійно знайти вихід, оцінити поведінку персонажів.
6. Після вирішення проблемної ситуації морального змісту, обговорюйте з дитиною причину її вибору.

ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ

Встановлено, що до проблеми виховання культури поведінки зверталися у своїх працях І. Бех, Л. Божович, Л. Виготський, Т. Дуткевич, Т. Кравченко, Р. Павелків, С. Рубінштейн, О. Скрипченко та інші. Вчені довели, що особливості виховання культури поведінки у старших дошкільників пов'язані з їх віковими можливостями, які вони досліджували, що цей процес найбільш інтенсивно відбувається саме в період дошкільного дитинства.

Виявлено сутність поняття «культура поведінки»: під культурою поведінки дітей старшого дошкільного віку ми розглядали сукупність сформованих морально-етичних знань про поведінкові норми та правила, соціально значущих якостей особистості, стійких форм повсякденної поведінки в побуті, у спілкуванні, у різних видах діяльності.

З'ясовано змістова структура культури поведінки старших дошкільників: культурно-гігієнічні навички та звички; культура спілкування (з дорослими та однолітками); культура діяльності та дозвілля. Виховуючи культуру поведінки у старших дошкільників, треба звертати увагу на виховання у дітей доброзичливості, дружби, гуманності, чесності, турботи тощо. У моральному вихованні важливо у дітей виховувати почуття відповідальності, завдяки якому дитина буде дотримуватися моральних норм поведінки не тому, що так треба, а тому, що вона не зможе поступати інакше.

Встановлено, що для виховання культури поведінки необхідно створити певні умови і дотримуватися принципів послідовності, систематичності, повторення вправ і раціонального їх розподілу в часі.

Виявлені засоби виховання культури поведінки: колективна праця, дитяча література, твори мистецтва, приклад дорослих, різні методи педагогічного впливу на дітей тощо.

Визначена роль казки у вихованні культури поведінки: серед усіх засобів найбільш ефективним у вихованні культури поведінки дослідники визначають казки, зокрема казки В. Сухомлинського, оскільки вони активно впливають на почуття і розум дитини, розвивають її емпатійність, емоційність, забезпечують

розуміння та прийняття моральних норм як єдиних вірних варіантів поведінки. За допомогою казки, дитина знайомиться з навколишнім життям, природою, працею людей, з однолітками, їх radoщами, а часом і невдачами. Крім того, художнє слово казки впливає на почуття і вчинки дитини: воно окриляє дитину, викликає бажання стати краще, зробити щось хороше, допомагає усвідомити людські взаємини, познайомиться з нормами культури поведінки.

Підкреслено значення казок В. Сухомлинського у процесі формування культури поведінки: уявлення, отримані дітьми із казок В. Сухомлинського, переносяться в їхній життєвий досвід поступово, систематично. Казки сприяють виникненню у дітей емоційного ставлення до вчинків героїв, а потім і оточуючих людей, своїм власним вчинкам. Використовуючи казки В. Сухомлинського як засіб виховання культури поведінки, вихователь повинен звернути особливу увагу на зміст казок, методику їх читання та проведення бесід за змістом прочитаного з метою формування у дітей гуманних почуттів і етичних уявлень, на перенесення цих уявлень в життя і повсякденну діяльність дітей.

Для перевірки впливу казок В. Сухомлинського на виховання культури поведінки в дітей старшого дошкільного віку була проведена експериментально-дослідницька робота на базі ЗДО «Світлячок» м. Глухова та ЗДО «Калинка» м. Кролевець. В ході експериментально-дослідницької роботи були реалізовані такі завдання: визначені критерії (пізнавально-інформаційний, емоційно-мотиваційний, поведінково-діяльнісний) з відповідними показниками рівнів вихованості культури поведінки в дітей старшого дошкільного віку. До обраних критеріїв і показників підібрані діагностичні завдання для визначення рівнів їх розвитку.

За підсумками першого, констатувального, етапу експериментального дослідження було виявлено, що рівень вихованості культури поведінки в дітей експериментальної і контрольної груп знаходиться переважно на середньому рівні за всіма обраними критеріями: від 40% до 44% в ЕГ та від 44% до 52% в КГ.

На формувальному етапі експериментально-дослідної роботи, було розроблено та реалізовано систему роботи з виховання культури поведінки в дітей старшого дошкільного віку засобом казок В. О. Сухомлинського.

Для підвищення рівня вихованості культури поведінки ми підібрали казки В. Сухомлинського на формування в дітей свідомого ставлення до виконання правил культурної поведінки («Скажи людині «Здрастуйте»), на закріплення вміння користуватися формулами мовленнєвого спілкування («Навіщо кажуть спасибі»), на формування вмінь давати оцінку вчинкам героїв казок та на виховання дисциплінованості і слухняності («Пташеня випало з гнізда», «Їжачок», «Бджілка і гарбузова квітка»), формували у дітей бережливе відношення до природи («Я вирощу внучку, дідусю», «Хлопчик «Дзвіночок Конвалії») тощо.

Для підвищення показників емоційно-ціннісного критерію були використані казки «Дівчинка і синичка», «Пташеня випало з гнізда», «Лисенятко». Ми намагалися викликати у дошкільнят почуття радості та задоволення від спілкування з птахами, з природою і обурення – від обману, негативних вчинків персонажів казок.

Для підвищення показників поведінково-діяльнісного критерію були використані казки «Яблуко і світанок», «Скажи людині «Здрастуйте», «Бджілка і гарбузова квітка», «Намисто з чотирма променями», «Я вирощу внучку, дідусю» тощо. Діти залучалися до виконання нескладних доручень, доглядали за рослинами, придбали навички культурного спілкування з дорослими та однолітками тощо

Після проведення системи роботи з дітьми експериментальної групи, було проведено контрольне діагностичне обстеження. Порівняльний аналіз рівнів вихованості культури поведінки дітей експериментальної і контрольної груп на різних етапах дослідження, засвідчив позитивний результат системи роботи з виховання культури поведінки в дітей старшого дошкільного віку засобом казок В. Сухомлинського у дітей експериментальної групи, у яких спостерігається значне підвищення рівня вихованості культури поведінки.

Якщо на початку експерименту високий рівень в ЕГ складав 25,3%, в КГ – 28%, середній рівень в ЕГ показало 44%, в КГ – 48%; на низькому рівні перебувало 30,7% дітей ЕГ та 24% дітей КГ, то на контрольному етапі ці результати змінилися. Так, високий рівень в ЕГ показало 33,3% дітей (збільшився на 8%), в КГ – 29,3% (збільшився на 1,3%); середній рівень в ЕГ показало 56% (збільшився на 12%), в КГ – 52% (збільшився на 4%); на низькому рівні в ЕГ залишилося 10,7% дітей (зменшився на 20%), в КГ – 18,7% (зменшився на 5,3%).

Отже, реалізована нами система роботи зумовила підвищення рівня вихованості культури поведінки в дітей старшого дошкільного віку засобом казок В. Сухомлинського

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Бабій І. В. Ідеї В. Сухомлинського щодо морального виховання особистості. *Педагогічний дискурс*. 2011. Вип. 10. С. 25–28.
2. Базовий компонент дошкільної освіти URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/doshkilna/2020/21.12/bazovyy%20komponent%20dos%20hkillya.pdf> (дата звернення: 11.03.2021).
3. Білоусова В. О. Виховання культури поведінки учнів. Київ : Рад. школа, 1986. 160 с.
4. Бех І. Вчинок у морально-духовному розвитку особистості. *Дошкільне виховання*. № 5. 2005. С. 3-4.
5. Бех І. Д. Від волі до особистості. Київ : Україна-Віта, 1995. 202 с.
6. Бех І. Д. Формувати у дитини почуття цінності іншої людини. *Педагогіка толерантності*. 2001. № 2 (16). С. 16–21.
7. Боголюбская Н. К. Художественное чтение и рассказывание в детских садах. Москва, 1960. 126 с.
8. Богуш А. М. Методика ознайомлення дітей з довкіллям у дошкільному навчальному закладі : [підручник]. Київ : Слово. 2008. 238 с.
9. Богуш А.М. Українське народознавство в дошкільному закладі. Київ, 1994. 398 с.
10. Божович Л. И. Личность и ее формирование в детском возрасте : психологические исследования. Москва : Просвещение, 1968. 464 с.
11. Бойко Н. Д., Ляшенко І. С., Хабеця Т. В. Засідання Академії педагогічної майстерності з питань вивчення і впровадження в практику Базової програми розвитку дитини дошкільного віку «Я у Світі». *Дошкільний навчальний заклад*. 2011, № 7 (55). С. 2.
12. Вікова та педагогічна психологія: Навч. посіб. / О. В. Скрипченко, Л. В. Долинська, З. В. Огороднійчук та ін. Київ: Просвіта, 2001. 416 с.

13. Вовк У. С. Поняття дитячої літератури та її художня специфіка. СловоСвіт. Вісник Національного університету «Львівська Політехніка». Львів : Національний університет «Львівська Політехніка», 2002. № 453. С. 352–356.
14. Выготский Л. С. Собрание сочинений : В 6-ти т. Т. 2. Москва : Педагогика, 1982. 504 с.
15. Гавриш Н. В. Інтеграційні процеси в системі дошкільної освіти. *Вісник Дніпропетровського університету економіки та права імені Альфреда Нобеля*. Серія «Педагогіка і психологія». 2011. № 1 (1). С. 16–21.
16. Ганнусенко Н. І. Сучасні підходи до морального виховання особистості: теоретичний аспект. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді*: [зб. наук. пр. АПН України. ін-пробл. виховання]. Київ; Житомир, 2004. Вип. 6, кн. 1. С. 28–32.
17. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник. Київ : Либідь, 1997. 376 с.
18. Державна національна програма «Освіта. Україна ХХІ століття». *Освіта*. 1993. № 44–46.
19. Десятник К. В. Уроки духовності : навч-метод. посіб. Луцьк : ПП Іванюк В. П., 2010. 174 с.
20. Діжона О. А. Ситуація морального вибору. *Дошкільне виховання*, 2006. № 1. С. 26.
21. Дитина : програма виховання і навчання дітей від двох до семи років / О. В. Огнев'юк, К. І. Волинець, О. В. Проскура, Л. П. Кочина, В. У. Кузьменко. 3-є вид., доопр. та доп. К. : Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2012. 492 с.
22. Дзюба П. П. Виховуємо моральні якості. Харків : Основа, 2007. 211 с.
23. Дуткевич Т. В. Дитяча психологія. Навч. посіб. Київ : Центр учбової літератури, 2012. 424 с.
24. Запорожец А. В. Прихологія восприятія дошкільником літературного произведения. Избр. психологические труды. Москва, 1996. Т. 1. С. 66.

25. Закон України «Про освіту» ресурсу: URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/>(дата звернення: 11.03.2021).
26. Закон України «Про дошкільну освіту». URL: <https://ru.osvita.ua/legislation/doshkilna-osvita/>(дата звернення: 11.03.2021)
27. Кабанник З. В., Остапенко А. С., Гриценко О. М., Шинкевич О. В. Емоційно-моральний розвиток старших дошкільників. Харків : Видавнича група «Основа», 2013. С. 191.
28. Калуська Л. О. Поспішаймо закладати моральний фундамент. *Дошкільне виховання*. 2006. № 7. С. 13-18.
29. Кант І. Критика практичного розуму. [пер. з нім., примітки, післямова Ігор Бурковський]. К. : Юніверс, 2004. 239 с.
30. Каплуновська О. М. Вчуся жити. Духовно-моральне виховання дошкільнят. Старший дошкільний вік. Харків : Вид-во «Ранок», 2014. С. 144.
31. Кисельова О. І. Методика морально-етичного виховання старших дошкільників. *Науковий вісник Миколаївського державного університету імені В. О. Сухомлинського*. Педагогічні науки : [зб. наук. пр. у двох томах]. Том 1. Миколаїв, 2008. С. 88–95.
31. Козловський В. В. Морально-антропологічні засади педагогічної доктрини І. Канта. URL : <http://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/Kozlovskyi...PDF> (дата звернення: 11.03.2021)
32. Коменський Я. А. Велика дидактика. Избр. пед. соч : в 2-х т. Т. 1. Москва : Педагогика, 1982. С. 242-476.
33. Комплексні заняття в ДНЗ. Розробки занять для дітей 4-6 років / О. М. Гладченко, О. А. Шевцова. Харків : Вид. Група «Основа», 2009. 269 с.
34. Кононко О. Л. Статева самосвідомість як складова морального розвитку дошкільника. *Морально-духовний розвиток особистості в сучасних умовах* (теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді) : зб. наук. праць. Київ : Пед. думка, 2000. Кн. І. 2000. С. 234–239.
35. Кононко О. Л. Стратегічна мета виховання – життєва компетентність дитини. *Дошкільне виховання*. 2005. № 5. С. 31–36.

36. Кордуэлл М. Психология. Словарь – справочник. Москва : ФАИР-ПРЕСС, 2000. 448 с.
37. Кравченко Т. В. Соціалізація особистості і соціальне середовище. *Теоретико-методологічні проблеми дітей та учнівської молоді*: Зб. Наук. пр. Київ, 2006. Вип.9. Кн. 2. С. 23–29.
38. Краткий словарь пофилософии / Под общ. Ред. И. В. Блауберга, И. К. Пантина. 4-е изд. М. : Политиздат, 1989. 431 с.
39. Кривуляк О. В. Становлення морально-ціннісної складової особистості у формуванні життєвої компетності дошкільника. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету*. Вип. 97 . Серія: Педагогічні науки. Чернігів. 2012. С. 35–38.
40. Кушнір В. О. Взаємодія дошкільного закладу і сім'ї у формуванні емоційно-морального досвіду дошкільника. *Психолого-педагогічні проблеми сільської школи*. 2008. № 27. С. 117–122.
41. Ладивір С. О. Виховання гуманних почуттів у дітей / за наук. ред. Т. Піроженко, С. Ладивір, Ю. Манилюк. Тернопіль : Мандрівець, 2010. 168 с.
42. Лазаревич С. Емоційно ціннісний розвиток дошкільника. *Дошкільне виховання*. 2009. №8. С. 12–14.
43. Леонтьев Д. А. Психология смысла: природа, строение и динамика смысловой реальности. Москва : Смысл, 2003. 487 с.
44. Локк Дж. Думки про виховання. URL: <http://www.novapedahohika.com>(дата звернення: 18.03.2021)
45. Макаренко А. С. Избранные произведения: В 8-ми т. Т. 6. Москва : Просвещение, 1984. 682 с.
46. МензатюкЗ. Київські казки. Львів : Вид-во Старого Лева, 2006. 96 с.
47. Монтессорі М. Моральне виховання дітей дошкільного віку. <http://www.irbis-nbuv.gov.ua> › cgiirbis_64 › Mir..PDF
48. Москаленко О. В. Сучасні концепції ціннісно-сміслової сфери особистості. *Вісник НТУУ– КПІ*. Вип. 2. 2010. С. 41–43.

49. Національна стратегія розвитку освіти в Україні на 2012–2021 роки URL: http://oneu.edu.ua/wp-content/uploads/2017/11/nsro_1221.pdf (дата звернення: 11.03.2021).
50. Нечволод Л. І. Сучасний словник іншомовних слів. Харків : ТОРСІНГ ПЛЮС, 2007. 768 с.
51. Островська Л. Ф. Виховання культури поведінки дошкільників. Київ : Рад. школа, 1975. 120 с.
52. Павелків Р. В., Цигипало О. П. Дитяча психологія : навч. посіб. Київ : Академвидав, 2010. 432 с. (Серія «Альма-матер»).
53. Петерина С. В. Воспитание культуры поведения у детей дошкольного возраста. Москва : Просвещение, 1986. 96 с.
54. Песталоцці Й. Г. про моральне, фізичне, трудове виховання. URL : <http://www.info-library.com.ua/books-text-501.pdf>. (дата звернення: 20.03.2021)
55. Петренко О. Б. Роль казки у формуванні орієнтації дитини на цінності своєї статі (на матеріалі спадщини Василя Сухомлинського). *Збірник наукових праць «Педагогічні науки»*. 2009. № 53. С. 430.
56. Підготовка фахівців з дошкільної освіти за кредитно-модульною системою організації навчального процесу : навч. посіб. / за ред. Т. І. Поніманської. 2-е вид., доп. Київ : Видавничий Дім «Слово», 2010. 304 с.
57. Поніманська Т. І. Моральне виховання дошкільників. Київ : Освіта, 1993.
58. Поніманська Т. І. Моральне і трудове виховання дітей дошкільного віку. *Основи дошкільної педагогіки*. Київ, 1998. С. 269–338.
59. Поніманська Т. І. Гуманістичне виховання як ціннісна взаємодія вихователя і дитини. *Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в дошкільних закладах освіти*. № 21. 2002. С. 3–7.
60. Поніманська Т. І., Козлюк О. А., Марчук Т. В. Виховання людяності: методичний посібник. Київ : Міленіум, 2008. 38 с.
61. Поніманська Т. І. Дошкільна педагогіка: підручник. 2-ге вид., доповн. Київ : Академвидав, 2013. 464 с. (Серія «Альма-матер»).

62. Програма розвитку дитини дошкільного віку «Я у Світі» (нова редакція). У 2 ч. Ч. II. Від трьох до шести (семи) років / Аксьонова О. П., Аніщук А. М., Артемова Л. В. [та ін.]; наук. кер. О. Л. Кононко. Київ : ТОВ «МЦФЕР-Україна», 2014. 452 с.
63. Рябошапка О. В., Рябошапка О. О. Педагогічні погляди В Сухомлинського щодо проблем виховання у дітей шанобливого ставлення до батьків. Підготовка сучасного педагога через призму ідей Василя Сухомлинського: матеріали II Всеукр. наук.-практ. конф., 28–29 листопада 2018 р. Умань: ВПЦ «Візаві», 2018. С. 240–243.
64. Рубинштейн С. Л. Способи виховання нових привычек. *О воспитании привычек у детей*. Москва : Институт практической психологии, 1996. С. 17–28.
65. Русова С.: з маловідомого і невідомого: трилогія. Прикарпат. нац. ун-т ім. В. Стефаника; упоряд.: Оксана Джус, Зіновія Нагачевська. Ч. 1: «Несторка української педагогічної літератури...». Івано-Франківськ: Гостинець, 2006. 456 с.
66. Сивачук Н. Український дитячий фольклор. Київ : Видавниче підприємство «Деміур», 2003. 287 с.
67. Сковорода Г. Пізнай в собі людину. Львів : Світ, 1995. 528 с.
68. Сухомлинський В. О. Серце віддаю дітям. Київ : Рад. шк., 1977. Т. 3. С. 304.
69. Сухомлинський В. О. Вибрані твори : в 5 т. Київ : Рад. школа, 1977. Т. 5. 640 с.
70. Сучасна українська дитяча література. Розвиток дитячої літератури кінця ХХ - початку ХХІ століття. URL : studexpo.ru › *literatura* › *suchasna_ukrayins*. (дата звернення 14.01.20).
71. Українські народні казки / М. Шпаковський. Київ : Вид. Дім Альтернативи, 1998. 43 с.
72. Ушинський К. Педагогические сочинения : в 6 т.; сост. С.Ф. Егоров. Москва : Педагогика, 1988. Т. 2. 492 с.

73. Федорова М. А. Виховання культури поведінки у дітей 6–7-го років життя (в умовах навчально-виховного комплексу «школа – дитячий садок») : дис. на здоб. наук. ступ. канд. пед. наук. Житомир, 2015.
74. Федорова М. А. Культура поведінки як соціальна категорія. *Педагогічна творчість молодих дослідників*: Зб. студ. наукових робіт. Житомир: ЖДПУ, 2011. С. 130.
75. Федорова М. А. Методичні основи виховання культури поведінки дітей старшого дошкільного віку. *Розвиток наукових досліджень 2015*: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції. Полтава: «Інтерграфіка», 2015. Т.5. С.111–114.
76. Федорова М. А. Особливості становлення культури поведінки старших дошкільників та першокласників шестирічного віку. *Вісник Житомирського державного університету імені Іван Франка*. Вип.25, 2015. С. 165–168.
77. Федорова М. А. Формування культури поведінки у старших дошкільнят. *Дошкільне виховання*. 2012. № 2. С.8–10.
78. Хролець О. І. Дитяча література як засіб виховання гуманістично-ціннісних орієнтацій дітей у сім'ї. *Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти*. Рівне: РДГУ, 2018. Вип.32. С.70–72.
79. Хролець О.І. Використання потенціалу дитячої літератури у формуванні гуманістично-ціннісних орієнтацій дітей дошкільного і молодшого шкільного віку. *Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти*. Рівне: РДГУ, 2017. Вип. 2 (45).

Список дітей експериментальної групи

1. Белік Поліна
2. Борозенець Маша
3. Власенко Катя
4. Воскобойник Аня
5. Гончареко Поліна
6. Довженко Таня
7. Євланова Вікторія
8. Кащенко Тіма
9. Кирпаль Нікіта
10. Клименко Сергій
11. Лисиненко Ігор
12. Малік Софія
13. Марченко Лена
14. Махно Саша
15. Піддубна Софія
16. Противень Алла
17. П'ятикоп Коля
18. Савченко Нікіта
19. Семоненко Аня
20. Тарасюк Нікіта
21. Терещенко Артем
22. Шаховий Дем'ян
23. Швець Антон
24. Шевченко Кіріл
25. Яковенко Наташа

Список дітей контрольної групи

1. Бірюк Артем Анатолієвич
2. Воронцова Домініка Юріївна
3. Гечер Альбіна Нешетівна
4. Гечер Мурат Нешетович
5. Грудина Богдан Вікторович
6. Дусчанов Яхья Ісломбекович
7. Єр'омін Єгор Володимирович
8. Капелько Вікторія Іванівна

9. Кіяшко Мілана Дмитрівна
10. Комендант Софія Володимирівна
11. Коренська Софія Володимирівна
12. Корчова Владлена Валеріївна
13. Куліков Назар Федорович
14. Мартиненко Олег Ігорович
15. Маслоva Вероніка Дмитрівна
16. Новікова Анастасія Романівна
17. Печений Денис Олександрович
18. Писаренко Ілля Олександрович
19. Пінчук Захар Євгенович
20. Рябич Артем Олександрович
21. Саух Вікторія Олександрівна
22. Середа Тетяна Романівна
23. Скоропад Богдан Володимирович
24. Соп'яненко Валерія Григорівна
25. СтеценкоЦветана Андріївна

Додаток Б

Таблиця 2.1.

**Критерії, показники та методи діагностики рівня вихованості
культури поведінки в дітей старшого дошкільного віку**

Критерій	Показники	Методи діагностики
пізнавально-інформаційний	<ul style="list-style-type: none"> – наявність знань про культурні норми, звички, якості; – розуміння сутності певних морально-етичних понять; – адекватна оцінка ситуацій морального вибору; 	<p>Бесіда «Як ти розумієш вираз «культурна поведінка?»»</p> <p>Бесіда «Якими словами можна охарактеризувати культурну людину?»»</p> <p>Бесіда «Оціни вчинок однолітка»</p>
емоційно-мотиваційний	<ul style="list-style-type: none"> – прояв позитивних або негативних емоцій в ситуаціях морального вибору; – спрямованість мотивації в ситуаціях морального вибору; – наявність мотивації на формування власної культури поведінки. 	<p>Методика «Сюжетні картинки»</p> <p>Методика «Вивчення мотивів поведінки в ситуаціях морального вибору»</p> <p>методика «Зробимо разом»</p>
поведінково-діяльнісний	<ul style="list-style-type: none"> – дотримання правил особистої гігієни; – – дисциплінованість в режимних моментах; – культура мовлення під час спілкування з дорослими та однолітками. 	<p>Спостереження за дітьми в режимних моментах, анкетування вихователів, батьків</p> <p>спостереження за поведінкою дітей під час занять, прогулянок, трудової та ігрової діяльності</p> <p>спостереження за поведінкою дітей під час занять, прогулянок, трудової та ігрової діяльності.</p>

Додаток В

Діагностичний матеріал для виявлення рівня вихованості культури поведінки дітей старшого дошкільного віку за пізнавально-інформаційним критерієм

Бесіда 1. «Як ти розумієш поняття «культура поведінки»

Мета: виявити наявність знань у дітей про культурні норми, звички, якості

1. Як ти розумієш вираз «культурна поведінка»?
2. На твою думку, як повинна поводити себе культурна дитина з однолітками? Дорослими? Батьками? На вулиці? А як ти себе поводиш у дитячому садку, на вулиці, вдома?
3. Ти себе вважаєш культурною дитиною?

Бесіда 2. «Якими словами можна охарактеризувати культурну людину?»

Мета: виявити розуміння сутності певних морально-етичних понять

1. Якими словами можна охарактеризувати культурну людину?
 - Як ти розумієш вирази «добра людина», «скромна людина» ?
 - Кого з друзів ти вважаєш добрим, скромним?
 - Як ти розумієш вирази «дбайлива людина», «відповідальна людина»?
 - У чому проявляється дбайливість і відповідальність людини? Чи вважаєш ти себе дбайливою та відповідальною дитиною? Чому?
 - На твою думку, культурна людина співчуває тому, хто потрапив у біду? Як ти розумієш слово «співчуття?»
 - А ти співчуваєш одноліткам, коли у них якісь неприємності? Яким чином?
 - Яку людину можна назвати відповідальною, в чому вона проявляється?
 - Яку людину вважають ввічливою?
 - На твою думку, ти ввічлива дитина? Чому?

–

Бесіда: «Оціни вчинок однолітка»

Мета: виявити адекватність оцінки ситуацій морального вибору

Оцініть вчинки за одним із трьох критеріїв: правильність - неправильність вчинків однолітка, наявність – відсутність провини та хороші чи погані вчинки:

- Петро викрав клітку з пташкою, і відпустив її на волю – Оленка потай від братика з'їла цукерки;
- Марійка порізала своє нове платтячко, щоб зробити подарунок мамі на день народження – Мишко, граючись з ножицями, зіпсував свій одяг;
- Катруся вкрала булочку і віддала її голодної дівчинці – Олена вкрала прикраси, якій їй сподобалися

Поясни, чому ти зробив такий вибір?

Додаток Д

Діагностичний матеріал для виявлення рівня вихованості культури поведінки вдітей старшого дошкільного віку за емоційно-мотиваційним критерієм

Методика «Сюжетні картинки»

Мета:виявити прояв позитивних або негативних емоцій в ситуаціях морального вибору

Експериментатор пред'являє дитині картинки, на яких зображені позитивні або негативні вчинки однолітків.

Проведення дослідження

Дослідження проводиться окремо з кожною дитиною. Дитині показують картинку з позитивним або негативним вчинком однолітка. Прояв емоцій дитини та їх пояснення фіксуються у протоколі. Дитина дає моральну оцінку вчинкам, зображеним на картинках і пояснює їх. Особливу увагу слід приділити оцінці адекватності емоційних реакцій дитини: на моральні вчинки – позитивна емоційна реакція (усмішка, схвалення тощо) на моральний вчинок і негативна емоційна реакція (осуд, обурення тощо) – на аморальний.

Інструкція дитині до тесту

Розклади картинки так, щоб з одного боку лежали ті, на яких намальовані моральні (добрі) вчинки, а з іншого – аморальні (погані). Розкладай і пояснюй, куди ти покладеш кожную картинку і чому.

Тестовий матеріал

Обробка результатів тесту

Обробка запропонована Р. Р. Калініної.

0 балів – дитина неправильно розклала картинки (в одній стопці виявляються картинки із зображенням як позитивних, так і негативних вчинків), емоційні реакції неадекватні або відсутні.

1 бал – дитина правильно розклала картинки, але не змогла обґрунтувати свої дії; емоційні реакції неадекватні.

2 бали – правильно розкладаючи картинки, дитина обґрунтувала свої дії; емоційні реакції адекватні, але виражені слабо.

3 бали – дитина обґрунтувала свій вибір (можливо, назвала моральну норму); емоційні реакції її адекватні, яскраві, проявляються в міміці, активній жестикуляції тощо

Методика «Методика вивчення мотивів поведінки в ситуаціях морального вибору»

Мета: виявити спрямованість мотивації дитини в ситуаціях морального вибору

Підготовка дослідження

Дослідження складається з двох серій. Перед першою серією необхідно підібрати кілька іграшок, цікавих для дитини старшого дошкільного віку, і продумати малоцікаву для дошкільника, але потрібну для інших людей діяльність (наприклад, розкласти по коробочках смужки паперу різної ширини).

Для другої серії необхідно приготувати крейда, намалювати на папері два кола діаметром не менше 50 см з відстанню між ними 20 см; над першим колом намалювати одну людину, над другим – трьох.

Проведення дослідження

Перша серія. Дітей ставлять у конфліктну ситуацію – вони повинні зробити вибір: зайнятися малопривабливою справою або пограти з цікавими іграшками. Експеримент проводиться індивідуально, з кожною дитиною окремо.

Друга серія. Беруть участь ті ж діти, об'єднані у дві групи (з урахуванням бажання дітей). Проводиться змагання на точність попадання м'ячем у ціль.

Дається інструкція: «Кожен член команди може кинути м'яч 5 разів. Якщо він кине м'яч у ліве коло (над яким намальована одна людина), то очки йдуть на його користь, якщо в правий – на користь команди; якщо м'яч не попадає в ціль, можна, за бажанням, віднімати очки або з особистих, або з командних». Перед кожним кидком експериментатор запитує дитини, в яке коло він кине м'яч.

Обробка даних

Підраховується, скільки дітей в першій і другій серіях, які проявляли особисту мотивацію, скільки суспільну.

Результати зводяться в таблицю. Визначається, наскільки ці види мотивації стійкі, якою мірою громадська мотивація залежить від характеру експериментальної ситуації. При цьому враховується, що в першій серії дитина робить вибір індивідуально, а в другій – у присутності однолітків.

Методика «Зробимо разом»

Мета: виявити наявність мотивації на формування власної культури поведінки

Підготовка дослідження

Для проведення методики, необхідні дитячий конструктор і картинки із зображенням предмета, який треба скласти.

У дослідженні беруть участь дві дитини одного віку. При підборі пари необхідно враховувати, що діти швидше дотримуються моральних норм при спілкуванні з тими, до кого вони ставляться з симпатією. Тому в пару не рекомендується брати двох друзів. Краще, якщо це діти, малознайомі між собою, які не підтримують постійних відносин між собою.

Інструкція до тесту

Діти, зараз ми з вами будемо конструювати. З елементів конструктора можна скласти різні фігурки. Давайте ми по цій картинці складемо фігурку тварини. Спробуйте!

Дітям пропонується картинка-зразок. Вони освоюють гру. Після того як експериментатор побачить, що діти досить впевнено маніпулюють елементами конструктора, він пропонує їм таку картинку: «А тепер я кожному дам фігурки, і ви разом складіть ось цей малюнок».

Акцент робиться на слові «разом». Дітям дається рівно стільки фігурок, скільки їх необхідно для складання даної картинки; фігурки діляться експериментатором між дітьми порівну.

Примітка

Для проведення дослідження зазвичай досить 2-3 картинки (не враховуючи тренувальної картинки-зразка). При явному домінуванні одного з дітей дорослий дає йому значно менше фігурок, ніж його партнеру. В середньому процедура дослідження займає 15-20 хв.

Під час виконання завдання дітьми експериментатор не втручається в їх роботу, не підказує, не дає рекомендацій, не робить зауважень, не коментує їх дії, якщо навіть дії одного з дітей здаються йому неналежними (відштовхує партнера, забирає всі фігурки собі або, навпаки, дивиться в вікно, не проявляє інтересу до завдання). Завдання експериментатора – лише фіксувати поведінку дітей.

Обробка результатів тесту

При аналізі протоколів виділяють наступні ознаки:

1. Негативна моральна спрямованість особистості:

– забирає (бере) фігурки партнера (від 0 до 2 балів, в залежності від ступеня вираженості даної ознаки);

– на забирання у себе фігурок реагує негативно, наприклад, відштовхує руку, утримує або прикриває фігурки, подає репліки типу: «Не дам!», «Мое!» (Від 0 до 2 балів);

– намагається регулювати поведінку партнера, оцінює його дії (репліки типу: «Роби давай!», «Ти що, зовсім?») (0-2 бали); ,

– використовує в мовленні особисті займенники типу «я», «мені» (0-1 бал);

– не розуміє слова «разом», прагнучи виконати завдання, використовує тільки свої фігурки (0-2 бали);

– не працює один (0-1 бали).

2. Позитивна моральна спрямованість особистості:

– допомагає партнеру, наприклад поправляє його фігурки, радить, подає репліки типу: «Зараз я тобі допоможу», «Давай допоможу» (0-2 бали);

– віддає свої фігурки; пересуває їх на центральну частину столу або ближче до партнера, працює на столі партнера (0-2 бали);

– використовує в мовленні особисті займенники множини, типу «нас», «ми» (0-1 бал);

– відразу розуміє слово «разом» і намагається налагодити співпрацю (0-2 бали);

– працює разом з партнером (0-1 бал).

3. Відкритість, контактність дитини:

– мова, звернена до партнера (1 бал нараховується за кожну репліку, але не більше 5 балів);

– мова, звернена до дорослого (1 бал за кожну репліку, але не більше 5 балів);

– реагує дією на поради партнера (0-2 бали).

4. Зацікавленість у запропонованій діяльності:

– будує сам або разом з партнером, тобто активно виконує завдання (0-2 бали);

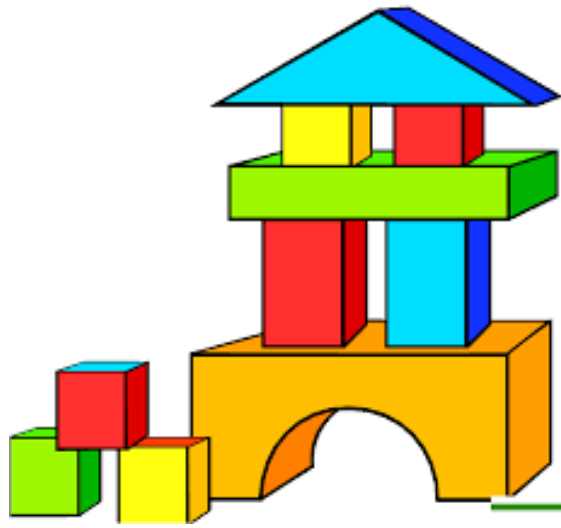
– стежить за роботою партнера (0-2 бали);

– дає поради і репліки з приводу роботи (0-2 бали).

Зразок:

Для експерименту:

Додаток Е

Діагностичний матеріал для виявлення рівня вихованості культури поведінки вдітей старшого дошкільного віку за поведінково-діяльнісним критерієм

Спостереження за дітьми в режимних моментах.

Спостерігаються:

- чи дотримується дитина правил особистої гігієни та режиму дня;
- охайна дитина чи ні.

Спостереження за поведінкою дітей під час занять, прогулянок, ігрової та трудової діяльності

Спостерігаються:

- дисциплінованість та організованість дитини;
- активність дитини у суспільно-корисній праці;
- відповідальне ставлення дитини до виконання доручень вихователя.

Спостереження за поведінкою дітей під час занять, прогулянок та дозвілля

Спостерігаються:

- дотримання правил культурного мовлення під час спілкування з дорослими та однолітками.

Анкета для вихователів

Мета: Виявити засоби виховання культури поведінки в дітей старшого дошкільного віку

1. Як Ви розумієте поняття «Культура поведінки?»
2. Якою, на Вашу думку, має бути культурна дитина?
3. Чи ознайомлюєте Ви дітей з нормами культури поведінки? Яким чином?
4. Чи прививаєте Ви звички культури поведінки дітям? Яким чином?
5. Які засоби Ви використовуєте у процесі виховання культури поведінки у дітей?
6. Яку роль Ви відводите казкам В. Сухомлинського у процесі виховання культури поведінки?
7. Чи використовуєте Ви казки В. Сухомлинського у процесі виховання культури поведінки? Які саме?
8. Вихованню яких норм культури поведінки за допомогою казок В. Сухомлинського Ви приділяєте більше уваги? Наведіть приклади.

Анкета для батьків

Мета: з'ясувати якими засобами батьки виховують культуру поведінки у своїх дітях

1. Чи приділяєте Ви увагу вихованню культури поведінки у своїх дітях?
2. Яким чином Ви виховуєте в дітях повагу до старших?
3. Чи виховуєте Ви у своїх дітей культуру мовлення? Яким чином?
4. Як Ваша дитина поводиться з однолітками? Чи виникають у неї труднощі під час спілкування ними?
5. Як поводиться Ваша дитина в конфліктних ситуаціях з однолітками? Дорослими?
6. Чи відповідально Ваша дитина ставиться до своїх обов'язків та доручень вдома?
7. Чи приділяє Ваша дитина увагу на свій зовнішній вигляд?
8. Чи притаманна Вашій дитині охайність?
9. Як Ви вважаєте, чи сформована у Вашої дитини культура поведінки?

Додаток Л

Таблиця 2.2

Рівні вихованості культури поведінки в дітей експериментальної групи за пізнавально-інформаційним критерієм на констатувальному етапі дослідження(у балах)

№ п\п	П.І. дитини	Бесіда «Як ти розумієш вираз «культурна поведінка»	Бесіда «Якими словами можна охарактеризувати культурну людину?»	Бесіда «Оціни вчинок однолітка	Кількість балів	Рівні вихованості культури поведінки
1	Белік Поліна	1	1	1	3	Н
2	Борозенець Маша	1	1	1	3	Н
3	Власенко Катя	3	3	2	8	В
4	Воскобойник Аня	2	2	2	6	С
5	Гончареко Поліна	2	2	2	6	С
6	Довженко Таня	2	1	2	5	С
7	Євланова Вікторія	1	1	1	3	Н
8	Кащенко Тіма	2	2	2	6	С
9	Кирпаль Нікіта	2	2	2	6	С
10	Клименко Сергій	3	3	3	9	В
11	Лисиненко Ігор	2	2	2	6	С
12	Малік Софія	2	1	2	5	С
13	Марченко Лена	1	1	1	3	Н
14	Махно Саша	3	3	3	9	В
15	Піддубна Софія	3	2	2	7	С
16	Противень Алла	1	1	1	3	Н
17	П'ятикоп Коля	2	2	2	6	С
18	Савченко Нікіта	3	2	3	8	В
19	Семоненко Аня	1	1	1	3	Н
20	Тарасюк Нікіта	2	2	2	6	С
21	Терещенко Артем	2	2	2	6	С
22	Шаховий Дем'ян	2	2	2	6	С
23	Швець Антон	3	2	2	7	С
24	Шевченко Кіріл	3	2	2	7	С
25	Яковенко Наташа	3	3	3	9	В

Таблиця 2.3

Рівні вихованості культури поведінки в дітей експериментальної групи за емоційно-мотиваційним критерієм на констатувальному етапі (у балах)

№ п\п	П.І. дитини	Методика «Сюжетні картинки»	Методика вивчення мотивів поведінки в ситуаціях вибору	Методика «Зробимо разом»	Кількість балів	Рівні сформованості
1	Белік Поліна	1	1	1	3	Н
2	Борозенець Маша	1	1	1	3	Н
3	Власенко Катя	3	3	2	8	В
4	Воскобойник Аня	2	2	2	6	С
5	Гончареко Поліна	2	2	2	6	С
6	Довженко Таня	2	1	2	5	С
7	Євланова Вікторія	2	3	3	8	В
8	Кащенко Тіма	2	2	2	6	С
9	Кирпаль Нікіта	2	2	2	6	С
10	Клименко Сергій	3	3	3	9	В
11	Лисиненко Ігор	2	2	2	6	С
12	Малік Софія	2	1	2		С
13	Марченко Лена	1	1	1	3	Н
14	Махно Саша	3	3	3	9	В
15	Піддубна Софія	3	2	2	7	С
16	Противень Алла	1	1	1	3	Н
17	П'ятикоп Коля	2	2	2	6	С
18	Савченко Нікіта	3	2	3	8	В
19	Семоненко Аня	1	1	1	3	Н
20	Тарасюк Нікіта	2	2	2	6	С
21	Терещенко Артем	2	2	2	6	С
22	Шаховий Дем'ян	1	1	1	3	Н
23	Швець Антон	1	1	1	3	Н
24	Шевченко Кіріл	1	1	1	3	Н
25	Яковенко Наташа	3	3	3	9	В

Таблиця 2.4

Рівні вихованості культури поведінки в дітей експериментальної групи за поведінково-діяльнісним критерієм на констатувальному етапі дослідження(у балах

№ п\п	П.І. дитини	Спостереження за дітьми в режимних моментах(дотримання правил особистої гігієни)	Спостереження за поведінкою дітей під час занять, прогулянок, трудової та ігрової діяльності (дисциплінованість, відповідальність)	Спостереження за поведінкою дітей під час занять, прогулянок, трудової та ігрової діяльності (культура мовлення)	Кількість балів	Рівні сформованості
1	Белік Поліна	1	1	1	3	Н
2	Борозенець Маша	1	1	1	3	Н
3	Власенко Катя	3	3	2	8	В
4	Воскобойник Аня	2	2	2	6	С
5	Гончареко Поліна	2	2	2	6	С
6	Довженко Таня	1	1	1	3	Н
7	Євланова Вікторія	1	1	1	3	Н
8	Кащенко Тіма	2	2	2	6	С
9	Кирпаль Нікіта	2	2	2	6	С
10	Клименко Сергій	3	3	3	9	В
11	Лисиненко Ігор	2	2	2	6	С
12	Малік Софія	2	1	2	5	С
13	Марченко Лена	1	1	1	3	Н
14	Махно Саша	3	3	3	9	В
15	Піддубна Софія	3	2	2	7	С
16	Противень Алла	1	1	1	3	Н
17	П'ятикоп Коля	2	2	2	6	С
18	Савченко Нікіта	3	2	3	9	В
19	Семоненко Аня	1	1	1	3	Н
20	Тарасюк Нікіта	1	1	1	3	Н
21	Терещенко Артем	2	2	2	6	С
22	Шаховий Дем'ян	2	2	2	6	С
23	Швець Антон	3	2	2	7	С
24	Шевченко Кіріл	1	1	1	3	Н
25	Яковенко Наташа	3	3	3	9	В

Таблиця 2.5

Рівні вихованості культури поведінки в дітей контрольної групи за пізнавально-інформаційним критерієм на констатувальному етапі дослідження(у балах)

№ п\п	П.І. дитини	Бесіда «Як ти розумієш вираз «культурна поведінки»	Бесіда «Якими словами можна охарактеризувати культурну людину»?	Бесіда «Оціни вчинок однолітка	Кількість балів	Рівні вихованості культури поведінки
1	Бірюк Артем	1	1	1	3	Н
2	Воронцова Домініка	2	2	3	7	С
3	Гечер Альбіна	3	3	2	7	В
4	Гечер Мурат	2	2	2	6	С
5	Грудина Богдан	2	2	2	6	С
6	Дусчанов Яхья	2	1	2	5	С
7	Єрьомін Єгор	1	1	1	3	Н
8	Капелько Вікторія	2	3	3	8	В
9	Кіяшко Мілана	2	2	2	6	С
10	Комендант Софія	3	3	3	9	В
11	Коренська Софія	3	3	2	8	В
12	Корчова Владлена	2	1	2	5	С
13	Кулєков Назар	1	1	1	3	Н
14	Мартиненко Олег	3	3	3	9	В
15	Маслова	3	2	3	8	В

	В е р о н і ж а					
16	М и х а й л е н к о А л е с я	2	1	1	4	С
17	П е ч е н и й Д е н и с	2	2	2	6	С
18	П и с а р е н к о І л л я	3	2	3	8	В
19	П і н ч у к З а х а р	2	1	1	4	С
20	Р я б и ч А р т е м	2	2	2	6	С
21	С а у х В і к т о р і я	3	3	2	8	В
22	С е р е д а Т е т я н а	2	2	2	6	С
23	С к о р о п а д Б о г д а н	3	2	2	7	С
24	С о п ' я н е н к о В а л е р і я	3	2	2	7	С
25	С т е ц е н к о Ц в ъ т а н а	3	3	3	9	В

Таблиця 2.6

Рівні вихованості культури поведінки в дітей контрольної групи за емоційно-мотиваційним критерієм на констатувальному етапі (у балах)

№ п/п	П.І. дитини	Методика «Сюжетні картинки»	Методика вивчення мотивів поведінки в ситуаціях вибору	Методика «Зробимо разом»	Кількість балів	Рівні сформованості
1	Б і р ю к А р т е м	1	1	1	3	Н
2	В о р о н ц о в а Д о м і н і к а	1	1	1	3	Н
3	Г е ч е р А л ь б і н а	3	3	2	8	В
4	Г е ч е р М у р а т	2	2	2	6	С
5	Г р у д и н а Б о г д а н	2	2	2	6	С
6	Д у с ч а н о в Я х ь я	2	1	2	5	С
7	Є р ь о м і н Є г о р	1	1	1	3	Н
8	К а п е л ь к о В і к т о р і я	3	2	3	8	В
9	К і я ш к о М і л а н а	3	3	3	9	В
10	К о м е н д а н т С о ф і я	3	3	3	9	В
11	К о р е н с ь к а С о ф і я	2	2	3	7	С
12	К о р ч о в а В л а д л е н а	2	1	2	5	С
13	К у л і к о в Н а з а р	1	1	1	3	Н
14	М а р т и н е н к о О л е г	3	3	3	9	В
15	М а с л о в а В е р о н і к а	3	2	3	8	В
16	М и х а й л е н к о А л е с я	2	1	1	6	Н

17	Печений Денис	2	2	2	6	С
18	Писаренко Олля	3	2	3	8	В
19	Пінчук Захар	1	1	1	3	Н
20	Рябич Артем	2	2	2	6	С
21	Саух Вікторія	2	2	2	6	С
22	Середа Тетяна	2	2	2	6	С
23	Скоропад Богдан	3	2	2	7	С
24	Соп'яненко О Валерія	3	2	2	7	С
25	Стеценко Цвістана	3	3	3	9	В

Таблиця 2.7

Рівні вихованості культури поведінки в дітей контрольної групи за поведінково-діяльнісним критерієм на констатувальному етапі дослідження(у балах

№ п\п	П.І. дитини	Спостереження за дітьми в режимних моментах(дотримання правил особистої гігієни)	Спостереження за поведінкою дітей під час занять, прогулянок, трудової та ігрової діяльності (дисциплінованість, відповідальність)	Спостереження за поведінкою дітей під час занять, прогулянок, трудової та ігрової діяльності (культура мовлення)	Кількість балів	Рівні сформованості
1	Б і р ю к А р т е м	1	1	1	3	Н
2	В о р о н ц о в а Д о м і н і к а	1	1	1	3	Н
3	Г е ч е р А л ь б і н а	3	3	2	8	В
4	Г е ч е р М у р а т	2	2	2	6	С
5	Г р у д и н а Б о г д а н	2	2	2	6	С
6	Д у с ч а н о в Я х ь я	2	1	2	5	С
7	Є р ь о м і н Є г о р	1	1	1	3	Н
8	К а п е л ь к о В і к т о р і я	3	2	3	8	В
9	К і я ш к о М і л а н а	2	2	2	6	С
10	К о м е н д а н т С о ф і я	3	3	3	9	В
11	К о р е н с ь к а С о ф і я	3	3	3	9	В
12	К о р ч о в а В л а д л е н а	2	1	2	5	С
13	К у л і к о в Н а з а р	1	1	1	3	Н
14	М а р т и н е н к о О л е г	3	3	3	9	В

15	Маслова Вероніка	3	2	2	7	С
16	Михайленк о Алеся	1	1	1	3	Н
17	Печений Денис	2	2	2	6	С
18	Писаренк о Ілля	3	2	3	8	В
19	Пінчук Захар	1	1	1	3	Н
20	Рябич Артем	2	2	2	6	С
21	Саух Вікторія	2	2	2	6	С
22	Середа Тетяна	2	2	2	6	С
23	Скоропад Богдан	3	2	2	7	С
24	Соп'яненк о Валерія	3	2	2	7	С
25	Стеценко Цвѣтана	3	3	3	9	В

ДОДАТОК М

**БУКЛЕТИ «ВИХОВУЄМО КУЛЬТУРУ ПОВЕДІНКИ В
ДОШКІЛЬНИКА ЗА ДОПОМОГОЮ КАЗОК
В. СУХОМЛИНСЬКОГО»**

ГОСТИННІСТЬ

В. Сухомлинський „ Бджілка і гарбузова квітка ”

Полетіла бджілка в поле за медом далеко-далеко. А сонечко вже сідає. Знайшла Бджілка велике гарбузове поле. У гарбуза квіти великі, пелюстки жовті, яскраві, як сонце. Літала Бджілка від однієї квітки до іншої, збирала мед. Підвела голову, подивилася навколо і закричала по-бджолиному від страху: сонечко зайшло, в небі зірочки мерехтять. В полі цвіркун співає.

„Що ж мені тепер робити?” - думає Бджілка.

„Сідай до мене на пелюстки, - говорить їй Гарбузова квітка, - переночуєш, а ранком полетиш додому”.

Сіла Бджілка на солодкі тичинки, закрила її квітка своїми пелюстками. Спить Гарбузова квітка. Спить Бджілка, спить поле. Увесь світ спить.

Тільки зірочки в небі мерехтять. Ось і сонечко з'явилося із лісу. Гарбузова квітка відкрила пелюстки. Прокинулася Бджілка. Час додому летіти. Але в маленькому бджолиному серці щось затремтіло - сумне і тепле. Щось утримувало Бджілку біля квітки.

Вклонилася низенько Гарбузовій квітці і сказала: „Спасибі тобі, Квітко, за гостинність” - Квітка зітхнула, ніяк не хотілось розлучатися з Бджілкою. Але сонечко вже піднялося, над землею співав жайворонок в небі, літали метелики - почався день. Бджілка покружляла над Гарбузовою квіткою і полетіла додому, понесла мед діткам *Запитання і завдання до казки:*

- Як ви гадаєте, чому Бджілці було важко розлучатися з Гарбузовою квіткою?
- Якщо ви зустріли добрих людей, чи важко вам з ними розлучатися?
- Придумайте декілька правил гостинності. Наприклад, завжди

зустрічайте гостей посмішкою, придумайте для своїх гостей цікаві заняття.

СЛУЖІННЯ ЛЮДЯМ (ДОБРОТА, ЧУЙНІСТЬ, МИЛОСЕРДЯ)

В. Сухомлинський „Намисто з чотирма променями ”

Побачило сонечко хвору Дівчинку в ліжку. Дівчинка лежала, очі її були заплющені, вона тихо стогнала.

Жаль стало Сонечкові Дівчинку. Нахилилось воно над її голівонькою і тихо прошепотіло: «Візьми, Дівчинко, чарівне намисто з чотирма променями. Чотирьох нещасних ти можеш зробити щасливими». Розплющивши очі, дівчинка, побачила — лежить на постелі чарівне намисто, чотири промені виграють на стіні. «На кого ж направити щасливі промені?, — подумала Дівчинка. — Хто у нас нещасливий?». Подумала і важко зітхнула: нещасливими були бабуся, дідусь, тато і мама. У бабусі зуби болять, у дідуся ліжка скрипить, татко горілку п'є, мама сльози ллє.

Спрямувала Дівчинка чарівний промінь на бабусю — і зуб у неї одразу перестав боліти.

Спрямувала промінь на дідуся – ліжка перестало скрипіти.

Спрямувала промінь на тата – перестав тато горілку пити.

Спрямувала промінь на маму – перестала мама сльози лити, радісно посміхається.

Про себе, про свою хворобу Дівчинка забула. А коли всі стали щасливими, вона стала найщасливіша, і хвороба залишила її.

Запитання і завдання до казки:

- Як би ви розпорядилися чарівними променями на місці Дівчинки?
- Чому Дівчинка не подбала про себе?
- Уявіть, що Сонечко дало б тільки один промінчик. Що б зробила Дівчинка, як ви гадаєте? А що зробили б ви?
- Уявіть себе промінцем. Що гарне хотіли б ви зробити для людей?,
- Ставши чарівним промінчиком, кому б ви потім допомогли?

ВВІЧЛИВІСТЬ

В. Сухомлинський „Скажи людині «Здрастуйте»»

Лісовою стежечкою йдуть батько і маленький син. Довкола тиша, тільки чути, як десь далеко стукає дятел та лісовий струмочок дзюрчить у лісовій гущині. Аж тут син побачив: назустріч їм іде бабуся з ціпком. «Тату, куди вона йде?» – питає син.

Зустрічати або проважати, – каже батько й усміхається. – Ось як ми зустрінемося з нею, ти скажеш їй одне-однісіньке слово: «Здрастуйте!»

Навіщо ж їй казати це слово? – дивується син.

– Вона ж зовсім нам незнайома.

А ось зустрінемось, скажемо їй це слово, тоді й побачимо навіщо. Побачимо, що станеться. Ось і бабуся.

Здрастуйте! – каже син.

Здрастуйте! – каже батько.

Здрастуйте! – каже бабуся й усміхається.

І хлопчик тоді здивувався: усе довкола змінилося. Сонце засяло яскравіше. Верховіттями дерев пробіг легенький вітерець, і листя заграло, затремтіло. В кущах заспівали пташки – раніше їх і не чути було. На душі в хлопчика легко-легко стало.

Чому це воно так? – питається син.

Бо ми сказали людині: «Здрастуйте!»

Запитання і завдання до казки:

- Які слова ви вважаєте ввічливими?
- Уявіть, що ви відкрили Школу ввічливості, Розкажіть, якою буде ця школа?
- Згадайте будь-який випадок зі свого життя, коли вам допомогла ввічливість.
- Як ви вчините, якщо хтось грубо розмовлятиме з вами або з вашими друзями?

ГОРДІСТЬ

В. Сухомлинський „Пелюстка і квітка”

Розцвіла біла Квітка жоржина. Літали над нею бджоли і джмелі, збирали нектар.

У квітці було сорок дві Пелюсточки, і ось одна з них запишалася! «Я найкрасивіша. Без мене Квітка не цвіте. Я – найголовніша. Ось візьму й піду собі». Вилізла Пелюстка із Квітки, стрибнула на землю, сіла біля троянди і дивиться, що буде робити Квітка.

А Квітка, мов нічого й не сталося, посміхається сонечку, кличе до себе бджіл і джмелів.

Пішла Пелюстка, зустрічає Мураха.

Ти хто? – запитує Мураха.

Я – Пелюстка. Найголовніша. Найгарніша. Без мене Квітка не цвіте.

Пелюстка? Знаю пелюстку у Квітці, а такої на двох тоненьких ніжках, як ти, – не знаю.

Ходила Пелюстка, ходила, до вечора засохла. А квітка цвіте собі.

Квітка і без однієї пелюстки – квітка. А пелюстка без квітки ніщо.

Запитання і завдання до казки:

- Вам ніколи не здавалося, що ви – найголовніший у групі дітей? Чи подобалось вам це відчуття?
- Якби квітка вирішила перевиховати горду пелюстку, щоб вона зробила?

Порадьте.

ВЗАЄМОДОПОМОГА

В. Сухомлинський „Дівчинка і синичка?”

Прийшла холодна зима. Маленька Наталя почепила на яблуні годівничку для синички й щодня приносила насіння коноплі. Синичка чекала дівчинку. Весною Синичка сказала Наталі:

– Тепер не принось мені насіння. Я знайду собі їжу. До побачення — до зими!

До побачення, Синичко!

Знову зима все засипала снігом. Прилетіла Синичка до годівнички, а там також сніг. Тривожно стало пташці. Питає вона у яблуньки:

Яблунько, скажи, чому нема Наталі? Невже вона забула про мене?

Ні, не забула. Вона хворіє.

Тяжко стало на душі у Синички. Сіла вона на гілочці й думає: «Полечу до дівчинки. Але де я візьму подарунок? Навкруги ж сніг, сніг, сніг...».

І тоді вирішила Синичка понести Наталі пісню. Прилетіла до хати, влетіла у відчинену квартиру, сіла біля ліжка хворої і заспівала. Наталі стало легше.

Запитання і завдання до казки:

- Уявіть, що ваш друг захворів. Що б ви зробили для нього?
- Розкажіть, як взаємодопомога може допомогти у таких ситуаціях: ведмедиха загубила ведмежа; вовчиця загубилась, і вовчєнята залишились одні; у білки вкрали всі запаси на зиму; дятел зламав свій дзьоб; грибник наступив на мурашник. Наприклад, якщо вовчицю спіймали мисливці, всі можуть приносити вовчєнятам їжу, доки вони не виростуть. Якщо у білки вкрали запаси на зиму, звірі мають поділитися з нею своїми запасами.

СКРОМНІСТЬ

В. Сухомлинський „Хай будуть і Соловей і Жук»

У саду співав Соловей. Його пісня була прекрасна. Він знав, що її люблять люди і тому з погордою поглядав на квітучий сад, на яскраве блакитне небо, на маленьку Дівчинку, що сиділа в саду й слухала його пісню. А поряд літав великий рогатий Жук. Літав і гув. Соловей обірвав пісню й каже з прикрістю Жукові:

– Припини гудіти. Ти заважаєш мені спати. Твоє гудіння нікому не потрібне. Було б краще, якби тебе, Жука, взагалі не було. Жук з гідністю відповів:

– Ні, Солов'ю, без мене, Жука, світ не обійдеться. Як і без тебе, Солов'я.

– Оце так мудрість! - розсміявся Соловей. - Отже, й ти потрібен у світі? Ось запитаємо у Дівчинки, вона скаже без кого світ збідніє, без тебе чи без мене.

Полетіли Соловей і Жук до Дівчинки, питають:

– Скажи, Дівчинко, кого треба залишити в світі - Солов'я чи Жука?

- Хай будуть і Соловей, і Жук, - відповіла Дівчинка. І, подумавши, додала.

- Як же можна без Жука.

Запитання і завдання до казки:

- Яку людину можна вважати скромною?

Наведіть приклади скромних вчинків своїх друзів.

МИЛОСЕРДЯ

В. Сухомлинський „Покинута кошеня»

Хтось виніс з хати мале кошенятко й пустив Його на дорогу. Сидить кошеня та й нявчить. Бо хоче додому до матері.

Проходять люди, дивляться на кошеня. Хтось сумно киває головою, а хто сміється. Хто жаліє: - Бідне кошенятко, - та йде далі.

Настав вечір. Зайшло сонце. Страшно стало кошеняткові. Притулилося до куща й сидить - тремтить. Поверталася зі школи маленька Наталочка. Чує нявчить кошеня. Вона не сказала ані слова, а взяла кошеня Й понесла додому.

Пригорнулось кошенятко до дівчинки. Замуркотіло. Раде-радісіньке. І забрала Наталочка кошенятко додому, щоб зігріти, нагодувати.

Запитання і завдання до казки:

- Який вчинок зробила Наталочка на відміну від Інших людей?
- Хто із вас зробив у житті милосердний вчинок?
- Щоб було, коли б на світі бракувало милосердних людей?
- Як би ви діяли на місці Наталочки?

Підбір казок В. Сухомлинського для виховання культури поведінки в дітей старшого дошкільного віку

Казкові твори	Моральні норми
«Зайчик і місяць»	Дбайливе ставлення до тварин, чуйність, вдячність, небайдужість до чужої біди.
«Куди поспішали мурашки»	Товариськість, бажання допомагати один одному, турботливість.
«Їжачок»	Працьовитість, подільчивість, товариськість.

«Як білочка дятла врятувала»	Любов до мешканців природи, бажання піклуватися про них, чуйність, взаємодопомога, співчуття, жалість, товарицькість, вдячність.
«Зайчик і горобина»	Взаємодопомога, товарицькість.
«Весняний вітер»	Турботливе ставлення до природи, вміння помічати і оберігати її красу.
«Лисиччині ліхтарики»	Співчуття, турбота про інших, небайдужість.
«Одне-єдине в світі макове зернятко»	Вміння цінувати дружбу.
«Флейта і вітер»	Скромність, вміння цінувати свою працю і працю інших, душевність, доброта.
«Лисиця й миша»	Сміливість, винахідливість, рішучість.
«Хай будуть соловей і жук»	Мудрість, повага до оточуючих.

Казки В.О.Сухомлинського направлені на морально-етичне виховання дошкільників.

Назва твору	Виховна мета
«Крилата квітка»	Виховання радісного відчуття від спілкування з оточуючими.
«Павучок-повзунець і Мурашка»	Виховання вміння розпізнавати реальні наміри в діях оточуючих.
«Куди поспішали мурашки»	Виховання товарицькості, бажання допомагати один одному, турботливості.
«Вовк і Зайчата»	Виховання турботливого ставлення до літніх людей; навичок обережності.
«Як Білочка Дятла врятувала»	Виховання вміння співчувати чужій біді, допомагати в скрутну хвилину.
«Їжачок і Світлячок»	Виховання вміння думати не тільки про себе, а й про інших.
«Фіалка і Бджілка»	Виховання відчуття радості від дружніх відносин, вміння застерігати від біди.
«Журавель і Папуга»	Виховання любові до Батьківщини, бажання долати перешкоди заради повернення на рідну землю.
«Мурашка-мандрівниця»	Виховання бажання засуджувати лінь, осіб, що хочуть існувати за рахунок інших.
«Лисиччук-	Виховування правдивості, чесності, вміння

першокласник»	виправляти свої помилки.
«Гавеня і Соловей»	Виховання любові до мами, вміння співчувати, надавати посильну допомогу тим, хто потребує допомоги.
«Орач і Кріт»	Виховання відчуття різниці між колективним характером праці людей і особистісним у тварин.
«Одинока вербичка»	Виховання вміння самокритично ставитись перш за все до себе, тактовно поводитись з іншими.
«Що сталося з моїми дітками»	Виховання любові до мами, розуміння того, що мама любить своє дитя таким, яким би воно не було.
«Як Півник ночував на яблуні»	Виховання слухняності, Вміння виправляти свої помилки.
«Рибка й Жаба»	Виховання щирих, доброзичливих відносин між друзями, розуміння того, що заздрість до добра не доводить.
«Метелик і вогонь»	Виховувати відчуття міри, надмірна допитливість може призвести до біди.
«Білка й Сойка»	Виховання бажання засуджувати погані вчинки, на які завжди чекає покарання.
«Білка й Добра Людина»	Виховання любові до природи, бажання оберігати її красу та мешканців, не зловживати їх довірою.

РОБОТА З БАТЬКАМИ

Педагогічна бібліотека для батьків «Як виховати дитину доброю та чуйною»

Про необхідність виховання в дітей із малих років почуття доброти переконливо писав у своїх творах В. О. Сухомлинський. Він підкреслював, що дитинство для дитини є природною школою сердечності. Це одне з найскладніших і найтонших виховних завдань сім'ї і школи. Ви покликані облагородити серце своєї дитини, одухотворити його поривання і бажання вищою людською красою – чуйністю, співчутливістю. З перших днів свідомого життя людині треба пам'ятати, що вона стане не тільки творцем матеріальних і духовних цінностей, а й сином старих батьків, чоловіком, батьком.

Помиляються ті батьки, які думають, що доброта і чуйність — природжені почуття. Ні, це не так. Дитину потрібно вчити робити добро.

Часто ми буваємо свідками незрозумілого факту: в хорошій працьовитій сім'ї, де батьки душі не чують у дітях, годують, одягають, пестять, діти іноді виростають байдужими, безсердечними. На перший погляд це здається парадоксальним. Але ніякого парадоксу тут немає: так буває тому, що дитина знає лише радощі споживання, які не можуть самі собою розвинути почуття доброти, чуйності. Вони виникають тільки тоді, коли ми формуємо моральний досвід, тобто вправляємо дітей у добрих вчинках прилучаємо їх до вищої людської радості – радості творення добра для інших людей.

Які б моральні якості батьки не хотіли виховати у дітей, всі вони мають у своїй основі прекрасну людську властивість — відчуття того, що переживає інший не тільки у хвилини радості, а й у хвилини смутку, болю, самотності. Саме в цьому джерела доброти.

Найвища мудрість – бути добрим. Доброта і чуйність, співпереживання і щиросердечність, уміння розділити чужий біль, підтримати у важку хвилину, розрадити в горі й біді – це завжди було в характері нашого українського народу.

Але що потрібно зробити для того, щоб ці згадані добрі звички і традиції, оте всенародне милосердя, що здавна було властиве нашому народові, зберегти на віки? Напевне, треба менше говорити про добро, а просто проявляти милосердя до тих, хто потребує підтримки і вчити цього своїх дітей.

Пам'ятайте, шановні батьки, що виховання чуйності і доброти здійснюється перш за все в батьківському домі. Тепла, дружня атмосфера в сім'ї, уважне й турботливе ставлення її членів один до одного і до людей взагалі, цілеспрямованість впливу батьків сприяють формуванню людини, яка готова робити добрі справи і цінувати добро, зроблене для неї.

Вперше дитина дізнається про те, що є добро і є зло на сторінках казок, в досить ранньому віці. Вона вже починає розуміти, що добрі вчинки завжди винагороджуються, а зло обов'язково буде покаране.

Казка - благодатне і нічим не замінне джерело виховання любові, чуйності, милосердя.

Так що ж таке чуйність, милосердя? Милосердя - поняття ємне, воно включає в себе: незлостивість, жалісливість, чуйність, сердечність, душевність, доброту, добросердість. Що ж означає бути чуйним?

Бути чуйним - значить поважати почуття інших людей, завжди думати про те, як твої вчинки позначаться на оточуючих, це значить не бути байдужим до того, що люди відчують. Чуйна людина думає про інших, з увагою ставиться до їхніх бажань і намагається чинити так, щоб доставити іншим радість. Бути чуйним - значить не надавати власним бажанням більшого значення, ніж бажання інших. Бути чуйним - значить чинити так, щоб добре було і тобі, і іншим.

Батьки - перші провідники малюка в розумінні і засвоєнні моральних вимог, що допомагають йому набувати соціального досвіду. Те, що посіяно батьками в сім'ї, буде рости все життя. А «сіють» батьки, головним чином, за допомогою особистого морального прикладу. Виховання будується на прикладі життя батька і матері, воно завжди активно, незалежно від того, говорять в родині про мораль і норми поведінки чи ні.

Починати виховувати в дітях такі, здавалося б, «старомодні», але необхідні для виживання в соціумі якості, як доброта, взаємодопомога, поступливість, потрібно вже з самих ранніх років. Не варто думати, що діти віком до 3х років мало що розуміють і нічого не запам'ятовують. Як раз-таки, у цей період уся їх істота готова вчитися і пізнавати світ, засвоювати його закони і правила. Все, що малюк бачить і чує в перші роки життя, відкладається на рівні підсвідомості. Так що згодом він може і не згадати, що саме в 1 рік і 1 місяць мама йому сказала: «Потрібно піклуватися про братів наших менших», але буде це знати, як би, інтуїтивно, як само собою зрозуміле.

Говорите про складне просто. Для духовного виховання дітей дуже важливо читати дитині повчальні казки зі щасливим кінцем, в яких добро завжди перемагає зло. Краще, якщо в дитячій книжці з казками будуть барвисті малюнки, за якими можна пояснити самим маленьким діткам своїми словами, що відбувається.

Дітям від 2-3 років можна дозволяти дивитися добрі повчальні мультфільми або дитячі телепередачі, де головні герої вчаться творити добро. Діти набагато яскравіше сприймають зорові образи. Старшим дошкільникам бажано читати казки О. В. Сухомлинського. В.О. Сухомлинський був переконаний: те, що важко передати звичайними словами, можна передати за допомогою літературного твору, у першу чергу, через казку. Через казки, легенди передається нам інформація про приховані причини подій, про їх уроки. Казка містить початкові відомості про устрій навколишнього світу, про сутність добра і зла, навчає життєвих правил. Їхня сила в тому, що в них акумульовані виховні кодекси, які своєрідно діють на дитячу психіку і свідомість. Причому повчання в них не явне, а приховане. Казки пропонують дитині образи, символи, які їй подобаються, і під час знайомства з ними дитина непомітно для себе засвоює важливу інформацію.

Одна із заповідей у вихованні дітей - дитина має бути доброю, щедрою, вміти ділитися з друзями, з великою радістю віддавати, ніж брати.

Пам'ятка про виховання доброти в дітях

1. Доброта починається з любові до природи та до людей.
2. Проявляйте як можна більше любові до дитини і якомога більше вимогливості до неї.
3. Подавайте дітям приклад добрих справ власними вчинками. Пам'ятайте – діти навчаються доброті у нас.
4. Прагніть, щоб спілкування з вами доставляло дитині радість.
5. Дитина повинна відчувати спокій, бачити приклади добрих відносин в сім'ї.
6. Оберегайте дитину від грубих слів і заохочуйте в словах ласкавих і ніжних. Навіть у критичних ситуаціях не допускайте грубість, приниження, злість, вирази типу «тепер не можу», «ти мене вивів, набрид», «у мене немає більше сил». Любіть свою дитину будь-якою.

Консультація для батьків «Роль казки у вихованні дітей»

Казка як своєрідний жанр народної творчості здавна посідає чільне місце у фольклорі всіх народів світу. Згадки про казку та її зразки знаходимо у різноманітних писемних пам'ятках, які дійшли до нашого часу крізь віки і тисячоліття. Адже казка здавна є найоптимальнішим засобом формування у малюків морально-етичних цінностей. Казки – це своєрідно побудовані усні оповідання героїчнофантастичного, соціально-побутового чи морально-етичного змісту. Вони однаково цікаві і для дітей, і для дорослих. Казки, віддзеркалюючи загальні закономірності творів народного епосу, містять певні етичні характеристики. Тож у казках акумулюється і зберігається все, варте уваги нащадків.

Казка – носій національних та загальнолюдських цінностей.

Казки в доступній формі розкривають національні та загальнолюдські цінності, які народ плекав і передавав нащадкам у формі дивовижних мрій про непереможність добра, про щасливе життя. У казках відтворюються світогляд народу, його морально-етичні та естетичні принципи, педагогічний геній, багатовіковий досвід виховання підростаючого покоління. Саме тому

педагогічне використання казки потребує аналітичного підходу, наукового осмислення з точки зору жанрових особливостей, а також вивчення їх педагогічної цінності для розвитку дитини в дошкільний період. Серед багатств народного епосу казки становлять особливу фольклорну форму, яка ґрунтується на парадоксі реального та фантастичного, що гармонійно поєднуються та зачаровують красою народного слова, сповненого мудрості, добра, любові та оптимізму. Тож недаремно Іван Франко писав про казку: «Оті простенькі сільські байки, як дрібні, тонкі корінчики, вкорінюють у нашій душі любов до рідного слова, його краси, простоти і чарівної милозвучності». Письменник надавав великого значення казці як засобу виховання та вважав найбільш цінними ті зразки, що допомагають зрозуміти окремі сторони суспільного життя. Саме такі казки увійшли до його збірки «Коли ще звірі говорили». На необхідність використання в процесі виховання дітей дошкільного віку цієї особливості казок вказувала і класик вітчизняного дошкільного виховання Софія Русова у статті «В оборону казки». Вона наголошувала, що в моральному вихованні дітей надзвичайно велику роль має відігравати національний чинник, суть якого полягає в урахуванні умов життя, історії того народу, тієї нації, де народилася дитина, і які чи не найповніше відображено в народних казках.

Надзвичайно корисні методичні поради щодо використання казки в навчально-виховному процесі розробив Василь Сухомлинський. Специфічною особливістю цього жанру народної творчості він вважав те, що казка допомагає дітям зробити «перший крок від яскравого, живого, конкретного до абстрактного», сприяє моральному розвитку, без якого «не можливі шляхетність душі, чутливість до людського нещастя, горя, страждання». Його авторські казки («Сьома дочка», «Ледача подушка» та ін.) педагоги широко використовують як засіб моральноетичного виховання дошкільників.

За твердженнями низки дослідників, етнодосвід має свої особливості та специфічні риси у різних видах казок. Предметом оповіді в казці є дивовижні та незвичайні події, які мають пригодницький характер. А важливою рисою

казкових героїв є їх традиційність як втілення етичного та соціального досвіду народу.

Нам імпонує таке визначення казки, яке вказує на різницю між історичним буттям, тобто документально зафіксованим, та літературнотворчим. Саме в цьому контексті казка вже розглядається як вигадка, тобто те, що колись, можливо, й було, а можливо, ніколи й не було.

Повернімо казку дітям!

Сьогодні, на жаль, батьки недооцінюють значення казки і не вважають її доцільним засобом морального виховання дітей. Вони зазвичай замість розповідання казок демонструють мультфільми, часто іноземного виробництва. Це пояснюється насамперед браком вільного часу в батьків, який можна використати для спілкування з дитиною. Тож перегляд мультфільмів, що не потребує участі дорослих, видається їм гарним рішенням: оптимальним для себе і корисним для дітей.

З огляду на це педагогам варто проводити відповідну просвітницьку роботу. Адже батьки часто не замислюються над тим, що ці мультфільми не лише не мають морального посилення, а й взагалі характеризуються безглуздістю сюжетів. Агресивна поведінка героїв, невідповідність змісту їхніх висловлювань дитячому сприйняттю породжують жорстокість та нівелюють цінності людських взаємин. Зауважимо, час перегляду дітьми мультфільмів перед телевізором або за комп'ютером дорослі зачасто не контролюють, а це призводить до виникнення проблем у фізичному здоров'ї дитини порушуються зір, постава тощо.

Об'єднавши зусилля педагогів та батьків, слід повернути дітям стару добру казку. Коло героїв, обставини, в яких розгортається дія, зрозуміла й близька мова подобаються дітям. Вони не втомлюються слухати знайомі казки багато разів. Адже малюків особливо приваблює добре знайоме, зрозуміле, фантастичне, незвичайне, дивовижне, динамічне.

Батьки, ознайомлюючи дитину з казкою, мають замислитись:

- що лежить в основі її змісту;

- з якою метою вона створена – чогось навчити, здивувати, розважити;
- завдяки яким ціннісним орієнтаціям ця казка є цікавою для сучасної дитини.

Щоб забезпечити активне слухання казки, батькам слід дотримуватись певних правил.

Спорідненість жанрових особливостей казки і дитячого світобачення

Дитяче бачення світу, образ мислення і жанрова специфіка казки характеризується подібністю до протиставлень та полярностей. Казкові образи не добрі і злі водночас, як це трапляється в реальному житті, а бувають лише позитивними або навпаки – різко негативними. Цей аспект казки споріднює її з дитячим світом, адже дитячі оцінки та моральні уявлення також не мають відтінків та напівтонів, не припускають компромісів: якщо змії – творець зла, то в уяві дітей він не лише жорстокий, ненажерливий, зрадливий, а й огидний ззовні.

У казці протистоять лише неймовірно сильні та дуже слабкі, надзвичайно сміливі й нестерпно боязкі герої. Художня цілісність казкових образів простежується в найтіснішому органічному зв'язку зовнішнього вигляду персонажа з його характером, вчинками, мотивами поведінки, тобто казка не припускає і не вибачає своєму герою дій, які не відповідають його образу. Зрозуміла й нескладна характеристика позитивних і негативних героїв допомагає дітям розібратися у сутності конфлікту, що відбувся між ними, визначити своє ставлення до них, дати адекватну оцінку їхній поведінці.

У світі казок дитина реалізує свої великі та маленькі мрії: слухаючи казку або розповідаючи свій власний твір, малюк співчуває персонажам та об'єктивує свої неусвідомлені бажання. Його прагнення, які не завжди реалізуються в реальному житті, здійснюються в казці. Гострий сюжет, пригоди, перетворення викликають сильні враження та не дають увазі дітей згаснути. Обов'язкова кінцівка повертає дитину в реальну дійсність. Зрозуміла, яскрава, виразна мова казки, влучні порівняння, дотепні вислови вмиль запам'ятовуються

Для практичної роботи з дітьми необхідні знання з фольклористики народної казки, щоб методично грамотно розкривати та використовувати потенціал національної культури в педагогічному процесі. Вивчення фольклористичного погляду на казку доводить, що засоби художньої виразності і казкової поетики, стиль мови, системи образів та сюжетні фабули близькі й доступні сприйманню та розумінню дітей дошкільного віку. Численними дослідженнями доведено, що діти здатні:

- зрозуміти зміст поведінки героя;
- «побачити» внутрішнє спонукання до дії на основі вміння зіставити та підпорядкувати різні за цінністю мотиви вчинків героїв;
- проникнути у світ переживань героїв; - диференціювати складні почуття.

Таке розуміння героїв, безумовно, містить емоційне ставлення до нього та передбачає об'єктивну оцінку героїв. Розуміння характерів персонажів казки та вміння зіставити смисл їх вчинків дає змогу дошкільнику зрозуміти ідейний зміст твору.

Слід наголосити, що ознайомлення з казкою в дитини може відбутися лише за допомогою дорослого через слухове сприймання. Сприймання художнього твору складається з таких компонентів, як-от:

- уявлення;
- емоційне реагування;
- усвідомлення та розуміння змісту

Це досить складний процес, проте він є керованим. Під час слухання казки яскраво виявляється активність дітей. Слухання супроводжується співчутливими репліками, запитаннями, протестами, спробами змінити хід подій, допомогти улюбленим героям.

За що ж діти так люблять казку? Відповідь досить проста: за те, що казка розважає і захоплює. І при цьому проповідує доброту і милосердя, спрямовуючи на слухача весь свій виховний потенціал. Тож використовуймо величезний творчий потенціал казки в освітній діяльності з метою формування

у дітей морально-етичних цінностей, закладаючи фундамент подальшого становлення особистості.

Вчимося розповідати казки дитині

Пам'ятка для батьків

Казка відіграє важливу роль в житті дитини. Вона виховує, розвиває, навчає і навіть лікує. Тож не варто нехтувати її педагогічним та психотерапевтичним потенціалом. Діти із задоволенням слухають і самі придумують казки. Варто зазначити, що діти краще сприймають казку, коли її розповідають. І дуже важливо слухання казки зробити цікавою подією, що запам'ятовується, незалежно від того, яку казку ви розповідатимете. Цього легко домогтися за допомогою декількох простих правил.

Ознайомтеся з казкою, перш ніж ви розповідатимете її дитині. Кожна казка містить урок, тому переконайтеся, що це саме той урок, який необхідно засвоїти вашій дитині.

Знайдіть книгу з привабливими ілюстраціями, які зацікавлять вашу дитину. Ще один хороший засіб для ілюстрування казок – ляльковий театр. Він підійде для супроводу казок з невеликою кількістю персонажів, скажімо, «Котик і Півник», «Колосок».

Озвучуйте головних персонажів різними голосами, низьким голосом говоріть за велетня, а високим – хай розмовляє дитина. Змінюйте тон для озвучування тварин, скажімо, використовуйте писк для озвучування мишей.

Додавайте деякі шумові ефекти. Наприклад, замість того, щоб лише вимовити, що вовк загарчав, скажіть: «Вовк грізно загарчав «грррр-р-р...».

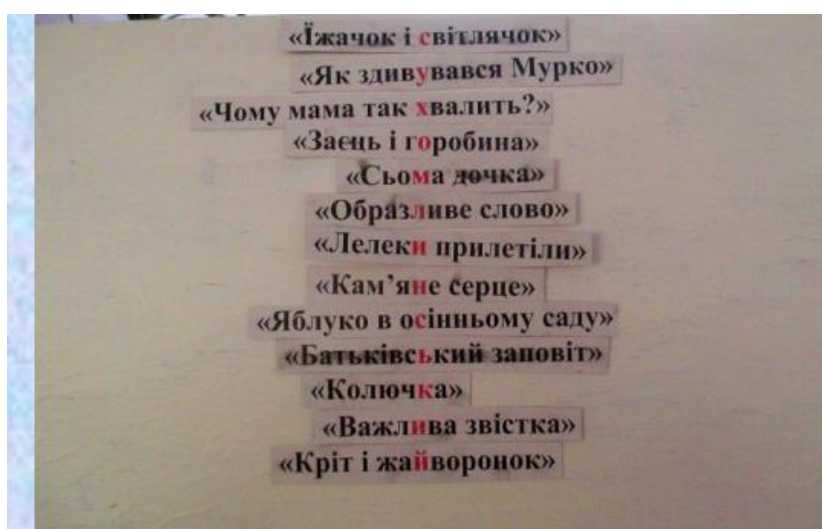
Розповідайте нові казки в особах, наслідуючи низький і грубий голос ведмедя, улесливу інтонацію лисиці чи сумний голос скривдженого зайця. Це допоможе дитині не лише швидко запам'ятати казку, а й яскравіше уявити її героїв.

Коли дитина добре запам'ятає всю казку, запропонуйте їй розіграти казку в ролях, взявши на себе роль уподобаного персонажа або відразу декількох героїв.

Використовуйте з дітьми «Вікторини казок», наприклад:

- Якщо правильно відгадаєте, дізнаєтесь прізвище автора цих казок.

1. Як називається казка, в якій колюча тваринка знайшла світло? («Їжачок і світлячок»)
2. У якій казці кіт гріє курча? («Як здивувався Мурко»)
3. У якій казці мама хвалить дівчинку за смачний борщ? («Чому мама так хвалить?»)
4. Під яким деревом стояв зайчик і просив стиглих ягід? («Заєць і горобина»)
5. У якій казці розповідається про найдобрішу дочку? («Сьома дочка»)
6. У якій казці хлопчик образив маму? («Образливе слово»)
7. У якій казці лелеки прощаються з Україною? («Лелеки прилетіли»)
8. У якій казці аптекар подумав про хлопчика, що у нього недобре серце? («Кам'яне серце»)
9. У якій казці сестри принесли яблуко для мами? («Яблуко в осінньому саду»)
10. Як називається казка, в якій батько дає настанови життя синам? («Батьківський заповіт»)
11. У якій казці дівчатка побачили щось дивне на землі? («Колючка»)
12. У якій казці хлопчик сповістив бабусю, що настала весна? («Важлива звістка»)
13. У якій казці тварина співчуває птахові? («Кріт і жайворонок»)

Проводьте з дітьми «Хвилинки поезії»

З якої казки віршовані рядки?

Деркач на батьківщину прилетів

Крильця і лапки потрудив

Дорога з Африки на північ розстелялась

Для птаха північ рідною землею звалась. («Деркач і Кріт»)

Лялька Зоя дуже зажурилась

Ручка в неї відвалилась

Не журись, моя любима

Зав'яжу її бинтом.

Будеш ти здорова знов («Лялька з відбитою рукою»)

Жив маленький Горобчик

Був допитливий він хлопчик

Маму він про все питав

Про траву, дерева, став

Про водицю, землю пташку

І малесеньку комашку. («Горобчик і вогонь»)

Ось приїхала вже ненька

Не було її давненько

Дочки радо її вітають

Гарні слова промовляють («Сьома дочка»)

Казки В. О. Сухомлинського для читання та обговорення з дітьми вдома

«Рибка і жабка»

«Бджілка і гарбузова квітка»

«Хай будуть і Соловей і Жук»

«Як зайчики грілися проти Місяця»

«Про синичку та дівчинку Мар'янку»

«Гніздо в шапці»

«Як білочка дятла врятувала»

«Мама не любить смажених грибів»

«Що сталося з моїми дітками?»

«Їжачиха приголубила»

«Чотири вітри і материнське горе»

«Не журіться, тато»

«Найгарніша мама»

«Із шаблею на вовка»

«Хлопчик, що боявся темряви»

«Дівчинка і синичка»

«Лисенятко»

Додаток П

Заняття за казкою

В.О. Сухомлинського «Найгарніша мама»

Мета: формувати у дітей вміння визначати чесноти одногрупників, не кепкувати з недоліків інших; виховувати бажання ставати кращими, добрішими, цінувати доброзичливе ставлення, не виявляти зверхності щодо інших дітей.

Хід заняття:

Вихователь. Діти, давайте всі станемо у коло, візьмемося за руки та подаруємо одне одному посмішку та ласкавий погляд. Що дає нам посмішка? (Посмішка створює гарний настрій, приносить щастя всім, викликає приязне, товариське ставлення одне до одного). Тож зараз подивіться одне на одного та посміхніться. Подаруйте свою посмішку.

Діти, подивіться, хто до нас прилетів! Хто це? (Показує совеня) Яку казку ми читали, де головним персонажем був совеня? («Найгарніша мама» В. О. Сухомлинського).

Про що ця казка? Що сталося із совеням? (Совеня випало із гніздата загубило свою маму, але потім мама пташка його знайшла).

Що сталося із совеням у лісі? (Воно зустріло солов'я, дятла, дрозда, які з нього кепкували) А чому вони з нього сміялися? Яким був совеня? Опишіть його (Відповіді дітей.)

Діти, подивіться одне на одного і скажіть: чи схожі ви між собою? Чим? (У нас є ноги, руки, голова, на голові волосся, очі, ніс, вуха, губи.) А чим відрізняєтеся? (Кольором волосся, очей, зростом, звичками, характером тощо). Візьміть люстерка і подивіться на себе. Чи подобається ви собі? (Діти виконують завдання.) Діти, подивіться, у вас у групі багато, всі ви не схожі одне на одного, кожен з вас особливий. Усі ми різні, а ось вчинки робимо інколи однакові. Які ви знаєте гарні вчинки? (відповіді дітей) А погані? (Відповіді дітей).

Скажіть, будь-ласка, чи гарно вчинили соловей, дрізд та дятел щодо совеня? (Погано).

Правильно, не можна кепкувати із зовнішності будь-кого, навіть якщо вона вам здається не дуже гарною. А чи ображало совеня птахів? Що воно відповіло на образу? (Що мама в нього найгарніша). А ви як поведетеся, коли вас ображають? (Відповідь дітей). Як ви думаєте, чому для кожного його мама найкраща? Чому ви любите свою маму? (Мама найрідніша людина, вона завжди зрозуміє нас, допоможе у скрутну годину, вміє радіти разом з нами). Діти, давайте пограємо у цікаву гру.

Дидактична гра «Піраміда любові»

Діти підходять до вихователя. Педагог простягає долоню і каже: «Матуся». Діти по черзі називають прикметник, яким можна схарактеризувати матусю, і кладуть долоні одна на одну. Зрештою утворюється пірамідка зі складених на долоні вихователя дитячих долоньок.

Орієнтовані слова: дорога, любляча, лагідна, весела, гарна, добра, дбайлива, ніжна, ласкава, мила, найкраща, рідна.

Вихователь. Бачу, ви свої мам дуже любите, скільки лагідних слів про них сказали. А як ви гадаєте, чи всі мами однакові? (Вони різні за зовнішністю, але всі люблять своїх дітей і піклуються про них) Скажіть будь-ласка, а чи повинні діти піклуватися про своїх матусь? (Так. Треба не тільки говорити мамі лагідні слова, але й допомагати їй). А ви допомагаєте своїм мамам? Як? (Відповіді дітей). Правильно, треба допомагати своєю працею, гарними вчинками, давати можливість відпочивати. Діти, які прислів'я про маму ви знаєте? (Нема краще друга, як рідна матінка; Нема цвіту, як маківочки, нема ріднішого, як матіночка). Діти, я хочу вам відкрити секрет: скільки б років вам не було, вам завжди буде потрібна мама, тому її треба любити і берегти.

Заняття Р

Заняття з виховання культури поведінки

Тема : «Про правду і кривду»

Мета: Продовжувати вчити дітей доброзичливо ставитись до своїх однолітків і дорослих; дати уявлення про позитивний вплив на людину такої моральної категорії, як правдивість, згубну дію звички обманювати на основі аналізу вчинків персонажів казки В. О. Сухомлинського «Лисенятко» та пропонувані моральних ситуацій. Обговорити з дітьми деякі прояви неправильної поведінки, виправляти у розв'язуванні моральних завдань та ситуацій. Розвивати аналітичне мислення дітей, їхню пам'ять, увагу, зв'язане мовлення, вміння міркувати. Збагатити словник означеннями (правдивий, брехливий, капосний). Виховувати непримиренне ставлення до брехні у всіх її проявах.

Матеріали: Ілюстрації до казки, загадки, хатинка, котик і півник - іграшки, маска вовка, корзинка з гостинцями.

Хід заняття.

1. Організаційна частина.

- Діти, подивіться, до нас на заняття прийшло багато гостей. Давайте привітаємось з ними та привітаємо один одного.

Нумо разом всіх вітати:

"Добрий день!"

Дружно й весело сказати:

"Добрий день!"

Вліво-вправо повернемося,

Одне одному всміхнемося:

"Добрий день!"

Добрий день!"

(Діти вітаються, приклавши руки до грудей і злегка киваючи головою).

2. Вступна бесіда.

- Діти, скажіть, чи любите ви казки? - Я теж їх дуже люблю. І сьогодні хочу

запросити вас на гостини до казочки, на лісову галявину.

(Діти заходять на казкову лісову галявину, розглядають дерева, кущі, хатинку, двір). - Щоб відгадати, хто в цій хатинці живе, відгадайте загадки.

а) Загадки:

- 1) Хто з хвостиком і вушками,
В кого лапки з подушками,
Як ступа, ніхто не чує,
І на мишок він полює? (Котик)
- 2) Хвіст з узором,
Чоботи зі шпорами,
На пліт вилітає
-Ку-ку-ріку-всіх вітає. (Півник)

(Пояснення - "зі шпорами" - з пір'ями;

"на пліт" - на огорожу)

- То ви, вже здогадалися, хто в цій хатинці живе і як називається ця казка?

("Котик і Півник)

- Діти, Котик і Півник пішли мабуть, у ліс по дрова. Поки їх немає, прочитаємо книжечку, яку вони залишили на пеньочку. Сідайте зручно та слухайте уважно.

3. Читання казки В. О. Сухомлинського "Лисенятко".

(Вихователь читає казку, діти слухають).

«Лисенятко»

У Лисиці був синок - руденьке Лисенятко. Він ходив в дитячий садок. Щоранку мама відводила його до садочка.

Лисенятко було не дуже старанним хлопчиком. Йому не хотілось ранком прокидатися, умиватися, чистити зуби, снідати.

От Лисенятко й вирішило: не піду сьогодні до дитячого садочку.

- Мамо, - прошепотіло жалібно вранці, - у мене зуб болить.

Воно думало, що мама скаже: "Бідне моє Лисенятко, лежи у ліжечку, не ходи до школи, зараз я тобі солодкої каші дам". А мама говорить:

- Зубний біль - це дуже небезпечна хвороба. Зараз піду до Ведмедя - зубного

лікаря. Хай прийде й вирве хворий зуб.

Лисенятко злякалось. Кому це хочеться, щоб вирвали здоровий зуб. І воно промовило:

- Мамо, зуб уже перестав боліти. Я хочу до садочка. Та спочатку вмиюсь, почищу зубки й поснідаю. Мама усміхнулась:

- От і добре, що хвороба минула. А солодка кашка уже на столі.

a) Бесіда за змістом казки.

- Куди ходило Лисенятко щоранку? (В садочок)

- Що воно придумало, щоб не йти до дитячого садка? (Сказало,що в нього болить зуб).

- Що зробила мама, зрозумівши, що Лисенятко її обманює? (Зараз піду до лікаря Ведмедя - зубного лікаря)

- Чому Лисенятко швидко зібралося до дитячого садка? (Не хотів, щоб йому вирвали здоровий зуб).

- Діти, як ви зрозуміли із казки Лисенятко обмануло маму.

- А що означає слово обманювати? (Казати неправду, брехати).

- А ви не обманюєте своїх мам?

4. Фізкультхвилинка.

Рученьки всі розвели,

Підвели їх до гори,

Кулачками потрусили,

Руки знову опустили,

Опустили і присіли,

Хай рівненько будуть спини,

Головою покрутили,

Вліво-право - повторили,

А тепер часу не гаймо,

І до казки повертаймо.

5. Характеристика героїв казок.

a) Показ ілюстрацій.

- Діти, які ви знаєте казки, в яких Лисичка обманювала? («Колобок», «Котик і півник», «Лисичка-сестричка, і Вовк-панібрат», «Зайчикова хатка»).

- А який Колобок, Півник, Зайчик, коли їх обманювала Лисичка? Які вони? (Чесні, довірливі, безпомічні, не завжди слухняні).

- Діти, може, визнаєте інших героїв казок, що теж обманювали? (Вовк, Коза).

6. Підсумок заняття.

- То про, що ми говорили на нашому занятті? (Про правду).

- А що для цього треба робити.

- Так, непотрібно обманювати, ображати, а говорити завжди правду, захищати, поважати та допомагати іншим.

- Діти, подивіться Котик з Півником повернулися з лісу давно, вони тихенько сиділи і слухали про, що ми говорили не хотіли нам заважати.

- Вони дуже задоволені, що ви так багато всього знаєте і самі навчилися.

- І за це Котик і Півник дарують нам кошик гостинців.

- Давайте подякуємо їм і скажемо до побачення.

- До побачення!

- А ми повертаємось додому.

Заняття закінчилось.

Додаток С

Конспект заняття з теми: «Коли в серці живуть добринки»

Мета: Закладати в дітей основи моральності, духовності через ознайомлення їх зі змістом казки.

Розвивати уяву, слухову увагу та пам'ять, зв'язне мовлення, елементи логічного мислення (аналіз, порівняння, вміння установлювати причинно-наслідкові зв'язки).

Виховувати доброту, чуйність, милосердя, співчутливість та розвивати здатність розуміти необхідність доброзичливих стосунків з ровесниками, любов і повагу до всіх ближніх (родини), друзів, бажання допомагати іншим.

Вчити самостійно обирати вид образотворчої діяльності, матеріал для роботи. Виховувати охайність у роботі, розвивати творчу ініціативу, фантазію, естетичний смак.

Матеріал: фломастери, серветки, підкладні дощечки, клей, пензлі, заготівки тварин, птахів (з пінопласту), квітів (з паперу).

Література: казка В. О. Сухомлинського «Намисто з чотирма променями»

Хід заняття

Вихователь. Сьогодні у нас незвичне заняття. Послухайте казку В. О. Сухомлинського «Намисто з чотирма променями» (читання казки вихователем).

- Що Сонечко подарувало Дівчинці? (відповідь дітей)
- Про кого в першу чергу подумала Дівчинка, відкривши очі? (відповідь дітей)
- Як можна назвати цих людей одним словом? (сім'я, родина)
- Діти, а ви маєте родину? Хто є членами вашої родини?
- Хто входить до складу вашої сім'ї? Яке їхнє ім'я, по-батькові?

Вихователь. Ви, діти, щасливі, бо у вас у кожного є матуся, тато, які завжди оберігають і піклуються про вас. Кожного дня батьки приводять в дитячий садок, красиво вбраних, з гарними зачісками, а ввечері забирають додому, відпочивають з вами.

– Діти, куди ви ходите з батьками гуляти у вихідні дні?

– А, можливо хтось з вас їздив на рибалку? З ким їздили? Що ви там робите?

Вихователь. У вихідні дні батьки ходять з вами гуляти в парк, ліс, відпочиваєте на річці, а дехто їздить на море.

Вихователь. А чи знаєте ви, що є такі діти, які не мають своєї родини – мами, тата, бабусі, дідуса з різних причин? Такі дітки є і в нашому місті.

– Чи знаєте ви, де вони живуть? (відповіді дітей) Це великий, світлий, теплий, затишний будинок. Там живуть діти, у яких усе є – багато іграшок, книжок, телевізор, комп'ютер.

– Як ви думаєте, хто їм все це придбав, якщо в них немає рідних? (відповіді дітей)

Вихователь. Все це дала їм наша держава. Але немає у цих діток найголовнішого - тата, мами, своєї родини і свого дому.

Вихователь. Ось вчора я отримала листа від вихованців дитячого будинку (відкриваю листа, читаю). «Добрий день, діти старшої групи «Дзвіночки» дитячого садка «Попівського НВК». Пишуть вам листа вихованці дитячого будинку. Ми дуже любимо гратися, доглядати за папугою, морською свинкою, рибками, але нам хочеться подружитися з вами. Запрошуємо вас до нас у гості, щоб і ви поділилися своїми захопленнями. До побачення. Чекаємо. З повагою вихованці дитячого будинку».

Вихователь. Ну що, діти, які будуть пропозиції щодо поїздки в гості? Їдемо? (відповіді дітей). Вихователь. Сьогодні ми з вами поїдемо до дитячого будинку і дізнаємося де він знаходиться і, як там живеться дітям? Якщо ж ми з вами збираємося в гості, то скажіть мені, з чим люди ходять в гості? (відповіді дітей).

– Так, ви знаєте, що в гості ходять з подарунками. А що ж ми з вами можемо дітям подарувати? (відповіді дітей)

Вихователь. А моя пропозиція така: давайте ми з вами доробимо свої роботи, які ви виготовляли в гуртку «Умілі руки» і подаруємо їх діткам

дитячого будинку. Бо те, що ви зробите своїми руками, буде найціннішим подарунком. Підійдіть, будь-ласка, до столів, знайдіть свою розпочату роботу і доробіть її. (Виготовлення подарунків дітьми. По закінченню роботи, діти складають свої вироби в коробку і перев'язують красивою стрічкою, збираються і їдуть автобусом до дитячого будинку).

ПОДОРОЖ У КРАЇНУ КРАСИ І ДОБРА

Мета: вчити дітей усвідомлювати за допомогою творів В. Сухомлинського, що до людей слід ставитися привітно, доброзичливо; вчити культури спілкування (вітатися, прощатися, просити, відмовляти); створювати такі умови й відповідні ситуації, щоб кожна дитина змогла проявити своє вміння спілкуватися; Закріпити математичні навички в рішенні прикладів; Вправляти в звуковому аналізі слів, продовжувати вчити дошкілят ділити слова на склади. Виховувати тактовність, уміння прислухатися до порад старших, робити висновки.

Хід заняття

До групи забігає дівчинка в костюмі Ластівка, вітається і запрошує дітей в Країну Краси і Добра.

Діти йдуть за ластівкою в музичну залу.

Вихователь. Навколо співають пташки, шелестить травичка, дзюркоче струмочок... Як ви гадаєте, куди ми з вами потрапили?

Відповіді дітей...

Ластівка летить до бутафорського каменя і кличе дітей за собою.

Вихователь. Який незвичайний камінь! здається я знаю цей камінь вказує шлях до Країни Краси і Добра. Щоб потрапити до неї, треба пройти “чарівними” стежками. Перша стежина – це *стежина Ввічливості*.

Діти йдуть, співаючи пісню:

Разом весело йдемо по просторам

по просторам по просторам

І співаємо краще ми хором

Краще хором, краще хором

Назустріч виходить хлопчик, який штовхається і смикає дівчинку за косичку.

Вихователь. А що це ти робиш, хлопчику?

Хлопчик. Що хочу те й роблю.

Вихователь. При зустрічі треба вітатися, а не штовхатися. Добрий день тобі!

Діти (*по черзі*). Здрастуй! Привіт! Раді тебе бачити! Вітаємо тебе!

Хлопчик. А що означають ці слова?

Вихователь. Ти не знаєш?! тоді про це тобі розкажуть герої оповідання Василя Сухомлинського “Скажи людині: «Доброго дня». Сідай, будь ласка, і подивись із нами виставу.

Скажи людині: «Доброго дня!»

Лісовою стежинкою ідуть батько і маленький син. Довкола тиша, тільки чути, як десь далеко вистукує дятел та струмочок дзюркотить у лісовій гущавині.

Аж тут син побачив, що назустріч їм іде бабуся.

Син - Тату, куди бабуся йде?

Батько - Зустрічати або проводити. - Ось як ми зустрінемося з бабусяю, ти й скажеш: "Доброго дня, бабуся!"

Син - Навіщо ж казати ці слова? - Ми ж її не знаємо.

Батько -А ось зустрінемося, скажемо бабусі ці слова, тоді й побачиш, навіщо.

Ось і бабуся.

Син - Доброго дня, бабуся!

Батько - Доброго дня!

Бабуся - Доброго вам здоров'я!

І хлопчик побачив: усе довкола змінилось. Сонце засяяло яскравіше. Верховіттям дерев пробіг легенький вітерець, і листя заграло, затремтіло. У кущах заспівали пташки - раніше їх і не чути було.

На душі в хлопчика стало легко.

Син - Чому це воно так?

Батько - Бо ми побажали людині доброго дня.

- Зрозуміло тобі синку?

Син – Зрозуміло!

Батько – А вам діти зрозуміло?

Вихователь. Отже, ці чарівні слова – це вітання одне до одного. Ми тебе побачили і привіталися з тобою, побажали тобі добра.

1-ша дитина. Сказати «добрий день» – так просто.

І так приємно чути й любо,

Коли і діти, і дорослі

Добра і щастя зичать людям!

2-га дитина. «Доброго ранку!» – мовлю за звичаєм.

3-а дитина «Доброго ранку!» – кожному зичу я.

4-а дитина «Доброго дня вам!» – людям бажаю.

5-а дитина Вечором добрим усіх зустрічаю.

Хлопчик. Гарні ці слова, приємно їх чути. Тепер і я буду ними користуватися.

Вихователь. А щоб ти їх ніколи не забував, ми тобі даруємо квітку (*показує*), у якій зібрані ввічливі слова. (Чи квітку в вазі)

Хлопчик. Дякую.

Вихователь. Ми запрошуємо тебе помандрувати з нами в Країну Краси і Добра.

Хлопчик. Дякую і Залюбки.

Вихователь. А ми продовжимо свою подорож.

Підходять до каменя.

Вихователь. Чарівний камінь пропонує нам піти далі стежиною Дружби.

Діти йдуть, співаючи пісню :

Разом весело йдемо по просторам

по просторам по просторам

І співаємо краще ми хором

Краще хором, краще хором

Діти зустрічають їжачка, вітають його, запитують - Звідки ти?

Їжачок. Я із казки В. Сухомлинського «Їжачок»

Вже і весна прийшла. Ще восени я таку гарну простору кімнату знайшов собі в дуплі старої липи. Зібрав сухе листя і розстелив по кімнаті, щоб було тепліше. Ото бувало піду до лісу назбираю грибів, груш, яблук, шипшини.

Рухається під музику перебирає фрукти в своєму дуплі.

Їжачок. Тепло і затишно тут мені, але сумно.

Під музику стрибає Зайчик.

Їжачок. Зайчику-побігайчику, іди до мене жити.

Зайчик. Дякую, друже, за запрошення, але у мене є своя нора, у ній живе вся моя сім'я. До побачення!

Стрибає в ліс.

Їжачок (побачив Мишку, що швидко біжить під музику).

Мишко-шкряботушко, ходи до мене жити.

Мишка. Спасибі на добромому слові, але у мене є своя нірка і в ній запас зерняток.

Мишка поспішає до лісу.

Їжачок. (звертається до Ховрашка, що біжить під музику). Ховрашок – по полях ходок, іди до мене жити.

Ховрашок. Дякую. але у мене є своя нірка.

поспішає у ліс.

Їжачок. Он сидить на сухій стеблині Цвіркун, від холоду тремтить. Запрошу його до себе –

йди до мене жити, Цвіркуне.

Цвіркун. З великою радістю, дякую за запрошення тобі, Їжачку.

Їжачок. А я тобі казки розповідатиму.

Цвіркун. І разом ми не сумуватимемо.

Вихователь: Давайте порахуємо Скільки всього героїв казки? Кого першого зустрів Їжачок, кого другого, Який за рахунком був Ховрашок, Мишка, Цвіркун? Хто за ним приходив? (порядковий рахунок) Які ввічливі слова промовляли герої казок

Вихователь. От і пройшли ми ще однією стежиною, яка веде нас у Країну Краси і Добра. Стали ми з вами дружнішими. Тепер і шлях здаватиметься нам коротшим і легшим. І остання стежина, якою ми маємо пройти, - стежина Доброти.

Діти йдуть, співаючи пісню :

Разом весело йдемо по просторам

по просторам по просторам

І співаємо краще ми хором

Краще хором, краще хором

Діти слухають дзюрчання струмка.

Вихователь. Як нам перейти струмок? Я знаю! Послухаємо, який вихід із цієї ситуації знайшли герої оповідання Василя Сухомлинського «Через потік»

Через потік

Андрійко й Ніна поверталися зі школи. Дорогу їм перепинив яр. Пригріло сонце, розтанув сніг, і ярот потекла вода. Бурхливо шумить потік. Стоять перед ним Андрійко і Ніна.

Ось хлопчик швидко перебіг через потік і став на тому березі. Озирнувся - і соромно йому стало. Він у чобітках, Ніна в черевичках. Як вона перебререде?

«Ой, недобре я зробив, - подумав Андрійко. - Як я не побачив, що Ніна - в черевичках?»

Він перебрів назад і каже Ніні:

- Це я хотів узнати, чи глибоко. Бо переправлятися будемо разом.

- Як? - здивувалася Ніна. - Я ж у черевичках.

- Чіпляйся мені за шию, - сказав Андрійко. Ніна так і зробила, і хлопчик її переніс.

Діти слухають оповідання «Через потік»

Запитання

- Як спочатку вчинив хлопчик?

- Чому Андрійкові стало соромно?

- Про що подумав Андрійко?

- Що запропонував Андрійко Ніні?

- Як діти перешли через потік?

Вихователь. Ось так це робиться! Як гарно спостерігати за хорошими вчинками хлопчиків.

Вправа «Перейти струмок»

Звучить музика. Хлопчики запрошують дівчаток на танець

Звучить сумна мелодія.

Вихователь. Прислухайтесь, діти. Звучить сумна мелодія. Пришвидшимо ходу, мабуть, хтось потрапив у біду...

Діти підходять до каменя, де сидить Цвіркун, накритий павутиною.

Вихователь. Цвіркун потрапив у біду... Заплутався в павутині. Допоможемо йому. Для цього треба розділити слово Цвіркун на склади

Діти звільняють Цвіркуна.

Цвіркун. Дякую, що звільнили мене! А куди ви поспішаєте?

Діти. Ми мандруємо в Країну краси і Добра.

Цвіркун. Ой, та це ж моя Країна. Я радий, що такі добрі і ввічливі діти будуть гостями моєї Країни! Проходьте будь ласка!

Лунає музика і Цвіркун виводить Королеву країни Краси і Добра.

Королева. Добрий день, малята! Я – Королева Країни краси і Добра. Весь час я спостерігала за вами, як ви долали усі перешкоди, що траплялися на вашому шляху.

• Хорошу справу ви зробили: хлопчика навчили ввічливості більше подружились, Цвіркуна умить звільнили. І за це я подарую вам чарівну мелодію країни краси і Добра.

Звучить музика Е. Гріга «Ранок».

Вихователь. Коли людина ввічлива, має багато друзів, робить хороші справи, любить природу, то вона сама стає красивішою і добрішою.

Королева. І ми з радістю чекатимемо вас у нашій Країні краси і Добра.

Етюд «Подаруємо частинку свого серця»

Діти дарують гостям «сердечка»

Додаток У
Таблиця 2.11

Рівні вихованості культури поведінки в дітей експериментальної групи за пізнавально-інформаційним критерієм на контрольному етапі дослідження(у балах)

№ п\п	П.І. дитини	Бесіда «Як ти розумієш вираз «культурна поведінка»	Бесіда «Якими словами можна охарактеризувати культурну людину?»	Бесіда «Оціни вчинок однолітка»	Кількість балів	Рівні вихованості культури поведінки
1	Белік Поліна	2	2	2	6	С
2	Борозенець Маша	2	2	2	6	С
3	Власенко Катя	3	3	2	8	В
4	Воскобойник Аня	2	3	3	8	В
5	Гончареко Поліна	2	2	3	7	С
6	Довженко Таня	2	2	3	7	С
7	Євланова Вікторія	2	2	2	6	С
8	Кашенко Тіма	3	2	3	8	В
9	Кирпаль Нікіта	2	2	2	6	С
10	Клименко Сергій	3	3	3	9	В
11	Лисиненко Ігор	3	3	3	9	В
12	Малік Софія	2	1	2	5	С
13	Марченко Лена	2	2	2	6	С
14	Махно Саша	3	3	3	9	В
15	Піддубна Софія	2	3	3	8	В
16	Противень Алла	2	2	2	6	С
17	П'ятикоп Коля	2	2	2	6	С
18	Савченко Нікіта	3	2	3	8	В
19	Семоненко Аня	2	2	2	6	С
20	Тарасюк Нікіта	2	2	2	6	С
21	Терещенко Артем	3	3	3	9	В
22	Шаховий Дем'ян	2	2	2	6	С
23	Швець Антон	3	2	2	7	С
24	Шевченко Кіріл	3	2	2	7	С
25	Яковенко Наташа	3	3	3	9	В

Таблиця 2.12

Рівні вихованості культури поведінки в дітей експериментальної групи за емоційно-мотиваційним критерієм на контрольному етапі (у балах)

№ п\п	П.І. дитини	Методика «Сюжетні картинки»	Методика вивчення мотивів поведінки в ситуаціях вибору	Методика «Зробимо разом»	Кількість балів	Рівні сформованості
1	Белік Поліна	2	2	2	6	С
2	Борозенець Маша	2	2	2	6	С
3	Власенко Катя	3	3	2	8	В
4	Воскобойник Аня	2	2	2	6	С
5	Гончареко Поліна	2	2	2	6	С
6	Довженко Таня	2	1	2	5	С
7	Євланова Вікторія	2	3	3	8	В
8	Кащенко Тіма	3	3	3	9	В
9	Кирпаль Нікіта	2	2	2	6	С
10	Клименко Сергій	3	3	3	9	В
11	Лисиненко Ігор	3	3	3	9	В
12	Малік Софія	2	3	3	8	В
13	Марченко Лена	1	1	1	3	Н
14	Махно Саша	3	3	3	9	В
15	Піддубна Софія	3	2	2	7	С
16	Противень Алла	2	2	2	6	С
17	П'ятикоп Коля	2	2	2	6	С
18	Савченко Нікіта	3	2	3	8	В
19	Семоненко Аня	2	2	2	6	С
20	Тарасюк Нікіта	2	2	2	6	С
21	Терещенко Артем	2	2	2	6	С
22	Шаховий Дем'ян	2	2	2	6	С
23	Швець Антон	2	2	2	6	С
24	Шевченко Кіріл	1	1	1	3	Н
25	Яковенко Наташа	3	3	3	9	В

Таблиця 2.13

Рівні вихованості культури поведінки в дітей експериментальної групи за поведінково-діяльнісним критерієм на контрольному етапі дослідження(у балах

№ п\п	П.І. дитини	Спостереження за дітьми в режимних моментах(дотримання правил особистої гігієни)	Спостереження за поведінкою дітей під час занять, прогулянок, трудової та ігрової діяльності (дисциплінованість, відповідальність)	Спостереження за поведінкою дітей під час занять, прогулянок, трудової та ігрової діяльності (культура мовлення)	Кількість балів	Рівні сформованості
1	Белік Поліна	3	2	2	7	С
2	Борозенець Маша	3	2	2	7	С
3	Власенко Катя	3	3	3	9	В
4	Воскобойник Аня	2	2	3	7	С
5	Гончареко Поліна	2	3	2	7	С
6	Довженко Таня	1	1	1	3	Н
7	Євланова Вікторія	2	2	2	6	С
8	Кашенко Тіма	3	3	2	8	В
9	Кирпаль Нікіта	3	3	2	8	В
10	Клименко Сергій	3	3	3	9	В
11	Лисиненко Ігор	3	2	2	7	С
12	Малік Софія	2	2	2	6	С
13	Марченко Лена	1	1	1	3	Н
14	Махно Саша	3	3	3	9	В
15	Піддубна Софія	3	2	2	7	С
16	Противень Алла	3	2	2	7	С
17	П'ятикоп Коля	2	2	2	6	С
18	Савченко Нікіта	3	2	3	9	В
19	Семоненко Аня	3	2	2	7	С
20	Тарасюк Нікіта	1	1	1	3	Н
21	Терещенко Артем	3	3	2	8	В
22	Шаховий Дем'ян	2	2	2	6	С
23	Швець Антон	3	2	2	7	С
24	Шевченко Кіріл	1	1	1	3	Н
25	Яковенко Наташа	3	3	3	9	В

Таблиця 2.14

**Рівні вихованості культури поведінки в дітей контрольної групи за
пізнавально-інформаційним критерієм на контрольному етапі
дослідження(у балах)**

№ п\п	П.І. дитини	Бесіда «Як ти розумієш вираз «культурна поведінки»»	Бесіда «Якими словами можна охарактеризувати культурну людину?»	Бесіда «Оціни вчинок однолітка»	Кількість балів	Рівні вихованості культури поведінки
1	Б і р ю к А р т е м	1	1	1	3	Н
2	В о р о н ц о в а Д о м і н і к а	2	2	3	7	С
3	Г е ч е р А л ь б і н а	3	3	2	7	В
4	Г е ч е р М у р а т	2	2	2	6	С
5	Г р у д и н а Б о г д а н	2	2	2	6	С
6	Д у с ч а н о в Я х ь я	2	1	2	5	С
7	Є р ь о м і н Є г о р	2	2	3	7	С
8	К а п е л ь к о В і к т о р і я	2	3	3	8	В
9	К і я ш к о М і л а н а	2	2	2	6	С
10	К о м е н д а н т С о ф і я	3	3	3	9	В
11	К о р е н с ь к а С о ф і я	3	3	2	8	В
12	К о р ч о в а В л а д л е н а	2	1	2	5	С
13	К у л і к о в Н а з а р	1	1	1	3	Н
14	М а р т и н е	3	3	3	9	В

	нко Олег					
15	Маслова Вероні́ка	3	2	3	8	В
16	Михайлен ко Алеся	2	1	1	4	С
17	Печений Денис	1	1	1	3	Н
18	Писарен ко Ілля	3	2	3	8	В
19	Пінчук Захар	2	1	1	4	С
20	Рябич Артем	2	2	2	6	С
21	Саух Вікторія	3	3	2	8	В
22	Середа Тетяна	2	2	2	6	С
23	Скороба д Богдан	2	2	3	7	С
24	Соп'янен ко Валерія	3	2	2	7	С
25	Стеценк оЦвѣтана	3	3	3	9	В

Таблиця 2.15

Рівні вихованості культури поведінки в дітей контрольної групи за емоційно-мотиваційним критерієм на контрольному етапі (у балах)

№ п/п	П.І. дитини	Методика «Сюжетні картинки»	Методика вивчення мотивів поведінки в ситуаціях вибору	Методика «Зробимо разом»	Кількість балів	Рівні сформованості
1	Б і р ю к А р т е м	1	1	1	3	Н
2	В о р о н ц о в а Д о м і н і к а	2	2	2	6	С
3	Г е ч е р А л ь б і н а	3	3	2	8	В
4	Г е ч е р а т М у р	2	2	2	6	С
5	Г р у д и н а Б о г д а н	2	2	2	6	С
6	Д у с ч а н о в Я х ь я	2	1	2	5	С
7	Є р ь о м і н Є г о р	1	1	1	3	Н
8	К а п е л ь к о В і к т о р і я	3	2	3	8	В
9	К і я ш к о М і л а н а	3	3	3	9	В
10	К о м е н д а н т С о ф і я	3	3	3	9	В
11	К о р е н с ь к а С о ф і я	3	3	2	8	В
12	К о р ч о в а В л а д л е н а	2	1	2	5	С
13	К у л і к о в Н а з а р	1	1	1	3	Н
14	М а р т и н е н к о О л е г	3	3	3	9	В
15	М а с л о в а В е р о н і к а	3	2	3	8	В
16	М и х а й л е н к о А л е с я	2	2	2	6	С

17	Печений Денис	2	2	2	6	С
18	Писаренко Олля	3	2	3	8	В
19	Пінчук Захар	2	2	2	6	С
20	Рябич Артем	2	2	2	6	С
21	Саух Вікторія	2	2	2	6	С
22	Середа Тетяна	2	2	2	6	С
23	Скоропад Богдан	3	2	2	7	С
24	Соп'яненко О Валерія	3	2	2	7	С
25	Стеценко Цвістана	3	3	3	9	В

Таблиця 2.16

Рівні вихованості культури поведінки в дітей контрольної групи за поведінково-діяльнісним критерієм на контрольному етапі дослідження(у балах

№ п\п	П.І. дитини	Спостереження за дітьми в режимних моментах(дотримання правил особистої гігієни)	Спостереження за поведінкою дітей під час занять, прогулянок, трудової та ігрової діяльності (дисциплінованість, відповідальність)	Спостереження за поведінкою дітей під час занять, прогулянок, трудової та ігрової діяльності (культура мовлення)	Кількість балів	Рівні сформованості
1	Б і р ю к А р т е м	1	1	1	3	Н
2	В о р о н ц о в а Д о м і н і к а	2	2	2	6	С
3	Г е ч е р А л ь б і н а	3	3	2	8	В
4	Г е ч е р а т М у р	2	2	2	6	С
5	Г р у д и н а Б о г д а н	2	2	2	6	С
6	Д у с ч а н о в Я х ь я	2	1	2	5	С
7	Є р ь о м і н Є г о р	1	1	1	3	Н
8	К а п е л ь к о В і к т о р і я	3	2	3	8	В
9	К і я ш к о М і л а н а	2	2	2	6	С
10	К о м е н д а н т С о ф і я	3	3	3	9	В
11	К о р е н с ь к а С о ф і я	3	3	3	9	В
12	К о р ч о в а В л а д л е н а	2	1	2	5	С
13	К у л і к о в Н а з а р	1	1	1	3	Н

14	Мартиненко Олег	3	3	3	9	В
15	Маслова Вероні́ка	3	2	2	7	С
16	Михайленко Алеся	1	1	1	3	Н
17	Печений Денис	2	2	2	6	С
18	Писаренко Ілля	3	2	3	8	В
19	Пінчук Захар	1	1	1	3	Н
20	Рябич Артем	2	2	2	6	С
21	Саух Вікторія	3	3	3	9	В
22	Середа Тетяна	2	2	2	6	С
23	Скоропад Богдан	3	2	2	7	С
24	Соп'яненко Валерія	3	2	2	7	С
25	Стеценко Цвѣтана	3	3	3	9	В